

Nemški listi in doktor Foregger (poslanec celjskega mesta) s posebno interpelacijo v državnem zboru sodijo, da se krivica godi mestu celjskemu, ako bo moralo slovenske vloge reševati slovenski. Dokazujejo, češ, da Celje je nemško mesto, ter pozabljajo, da so prebivalci celjski izvečine slovenske krvi, in da je vrhu tega vsa okolica slovenska, in da je ta okolica tesno zvezana s Celjem, tudi vsled avtonomne uprave bolj, nego okolice mnogih drugih mest.¹⁾

Občina Celjska okolica.

V Celjski okolici prebivajo sami Slovenci; naravno torej, da naj bodo v občinskem odboru tudi samo poštene, trdni kmetje slovenski. Ali nemški celjski meščani so se bili vrgli z vso silo na okoliško občino ter so tudi res dobili krmilo v svoje roke.

Po blizu triletni silno hudi borbi pa so naši narodni voditelji — dr. Ivan Dečko idr. — z rekurzom prevrgli volitev v drugem razredu ter je tako dné 23. mal. srpana l. 1889. priborila si narodna stranka večino v občinskem zastopu. Nato je bil 6. vel. srp. 1890 izvoljen za župana Matevž Glinšek, posestnik na Gornji Hudinji, za svetovalce pa: Janez Zupanc v Gaberjih, Franc Lipovšek v Medlogu, Jožef Jezernik na Polulah in Matevž Cocej na Dóbrovi. „To je vesela zmaga; kajti priborili smo si tako silno močno trdnjavo Celjanov in njihovih privržencev, ravno pred Celjem.“

S tem je pa tudi krajni šolski svét okolice celjske prišel v narodne roke. In tako napredujemo Slovenci korak za korakom.²⁾

Okrajni zastop celjski.

Tudi v okrajni zastop so se vedno vsiljevali Celjani, in to posebno meščani, kateri od svojih hiš plačujejo po 60 gld. davka.

¹⁾ Slov. Svet 1892. 9.

²⁾ Slov. Gospodar 1889. 30.

Naporu narodne stranke, oziroma zopet dra. Dečka, posrečilo se je pa tudi leta 1889. té-le meščane celjske vreči iz skupine, v kateri morajo biti veliki posestniki, t. j. taki, ki imajo zares velika posestva zemljiška. Do tedaj je namreč veljalo več nego sto Celjanov za veleposestnike; proti temu pa je razsodilo upravno sodišče. Vsled te razsodbe je moralo c. kr. namestništvo v Gradcu razpustiti na nezakoniti podstavi izvoljeni okrajni zastop celjski, ter v novi volilni imenik ni vsprejelo celjskih hišnih posestnikov, ampak le prave veleposestnike. Tako so Slovenci prodrli na podstavi zakonov, kakor jih umeje upravno sodišče.

Zmaga v velikem posestvu je torej odločila, da imamo Slovenci v okrajnem zastopu celjskem večino. Slovencev je 23, „Nemcev“ pa še 17. V skupini mest in trgov sta namreč volila Žalec (1) in Št. Jurij (2), vkup tri narodne zastopnike. Naposled pa so volile še kmetske skupine vseh deset zastopnikov narodnih. Dné 15. mal. travna 1889 se je volil nov načelnik in odbor. Narodna stranka, ki je prišla polnoštevilna, izvolila je za načelnika dr. Josipa Serneca, odvetnika in deželnega poslanca v Celju, za njegovega namestnika Janeza Hausenbichlerja, župana v Žalcu; za odbornike pa, in to iz skupine veleposestnikov, viteza Berksa, grajščaka v Blagovni, iz skupine mest in trgov dra. Iv. Dečka v Celju, iz kmetske skupine Norb. Zanierja v Št. Pavlu, iz celega zastopa L. Baša, c. kr. notarja v Celju, in iz skupine velikih obrtnikov in trgovcev, v kateri Slovenci nimajo zastopnika, Antona Ferjena v Celju.

Ta zmaga je pa zopet velikega moralnega in narodnega pomena ter je bila še lepša pri zopetni volitvi dné 16. svečana l. 1893. Po tem uspehu in izidu volitev je od tedaj okrajni zastop celjski naroden, naroden je okrajni odbor in naroden tudi okrajni šolski svét, kar je za naše neugodne šolske razmere še posebno važno.¹⁾ (Konec.)

¹⁾ Slov. Svet 1889. 7; Gospodar 1889. 17.

Klinopisni spominiki in sv. pismo.

(Spisal dr. Fr. Sedej)

Časa zob nam je pustil le malo spominikov slavne starodavnosti. Večina njih je ležala skrita v nedriju matere zemlje; če pa so bili očiti očem, ni jih človeški um umeval. Stari vek je kakor umirajoči orjak Samson zakopal pod svoje podrtine skoro vso svojo slavo, veličje in učenost.

To moramo reči posebno o spominikih močnih narodov, stanujočih nekđaj ob bregovih Nila in Evfrata. Več ko 32 oziroma 40 stoletij je bil zakopan slovstveni zaklad Asircev in Babiloncev, najstarše pismenstvo Egipčanov pa najmanj 48 stoletij. Rod za rodom je korakal mimo piramid, sfingov in obeliskov, ne da bi razumel

skrivnostne njih pisave. Borni vnuk je v potu svojega obraza tlačil klasično zemljo slavnih pradedov, a o zakladih v njih skritih se mu ni niti sanjalo. Za bogatimi in izobraženimi narodi so prišli — barbari: veličastne zgradbe so se premenile v nelične podrtije in kupe peska, rodovitne pokrajine in rajski vrtovi pa v puščave in bivališča divjim zverém; še dandanes pase po njih nomad svojo čedo ali pa jih orje siromašni oratar.

Prišel pa je čas, ko je zaoril glas božji po teh puščavah in grobovih ter je zemlja jela iz svojega krila vračati mrliče. In glej! Po grobnem polju zašumi, kosti se jamejo bližati druga drugi, kostnjaki se prevlečejo z mesom in kožo. Samo življenje ne pôlje še v njih. Tedaj reče Gospod Bog: Pridi veter od vseh štirih vetrov in dahni v te mrtve, da oživijo. In dih oživí mrliče, da so stali na svojih nogah — ogromna vojska. (Ezeh. XXXVII, 7—10.) Tedaj se jim razveže jezik ter začnó govoriti o starodavnih svojih časih, o raju in potopu, o babilonskem stolpu in nebotičnih piramidah, o smelem Nimrodu, o bojih in zmagah krutih Asircev in Babiloncev, o veličju in bogastvu Sargonov in Faraonov, katerih samo imé je pretresalo z grozo stari svet.

Res čudne so poti božje previdnosti, da kliče na dan mrtvece za priče svoje resničnosti ravno d a n d a n e s, ko drzni veleumi razdirajo sv. pismo in je „na znanstveni podlagi“ razglasujejo za „zbirko bajk“.

Predrzni človeški razum hoče osmešiti večno resnico, Boga samega, ki je navdihnil svete pisatelje!

A on, ki vlada jih z nebés,
Gospod mogočni, posmehuje se;
A pride čas, da Bog maščuje se,
Da zagrmé jim do ušes,
Njegove jeze grozni dóni.

(Psalm II., preložil Iv. Vesel.)

Da se moderno šopirno znanstvo z lastnim orožjem pobije, zato je modrost božja porabila znanstvo samo in sicer začetkom tega stoletja. Bistroumnemu Francozu Frančišku Champollionu († 1832) se je posrečilo (ob času Napoleonove ekspedicije v Egipet) najti na dvojezični plošči Rosetski ključ skrivnostnemu hijeroglifskemu pismu. Nемеc Jurij Friderik Grotefend iz Hanovera pa je leta 1802. z duhovito kombinacijo razvozlal tisočletne zagonetke klinastega pisma ter tako odprl pot plodovitemu znanstvenemu raziskovanju, posebno o zgodovini vshodnih narodov. V narejen gaz je kar vrelo angleških, francoskih in nemških učenjakov. Po nemalem naporu in trudu se je sestavil alfabet, spominiki so se jeli zbirati in čitati, in dandanes

imamo po muzejih cele knjižnice starodavnega tega pisemstva. Na znanstvenem polju je nastal pravi prevrat: stari, tisoče let vkoreninjeni nazori so se morali na mah umakniti novim, in zgodovina vshodnih narodov je dobila povsem drugo lice.

Naš namen je podati čitateljem v glavnih potezah, kar so učenjaki o klinastem pismu dognali, oziraje se posebno na sv. pismo stare zaveze. Saj se dandanes med izobraženci mnogo govori in piše o teh stvaréh. Rezultati asirijologije so zelo zanimivi in poučni, za sv. pismo pa pravi zagovor.

Predno podamo sadove, nabrane na polju asirijološke znanosti, treba razložiti zgodovino tega raziskovanja. In tako se deli naš spis na dva dela. V prvem delu hočemo govoriti o klinastem pismu samem, v drugem pa o spominikih klinastega pisma z ozirom na sveto pismo.

Prvi del razdelimo na tri poglavja: prvo poglavje razlaga zgodovino razvozlavanja tega pisma; drugo poglavje njegovo kakovost in različne vrste njegove; tretje poglavje obseg in vsebino klinastih spominikov.

V drugem delu hočemo primerjati rezultate asirijologije s sv. pismom stare zaveze, in sicer najprej s I. knjigo Mojzesovo in potem z ostalimi sv. knjigami, kolikor se dotikajo asirijologije.

Zbrati hočemo seveda le najbolj zanimive stvari, da ne bodemo predolgi in presuhoparni.

I. del.

O klinastem pismu.

I. Poglavje.

Kako so se našli in razvozljali spominiki klinastega pisma?

Že v 16. stoletju so poročali potovalci o nekih čudnih klinastih napisih, katere so videli na razvalinah Perzepolja (Persepolis), Babilona, Ktezifonta, Hamadana in ob bregovih jezera Vana v Armeniji. Imenitni potopisec Pietro della Valle¹⁾ je l. 1621. prvi objavil nekaj klinastih znamenj, katere je bil iz Perzepolja s seboj prinesel v Evropo in je prvi uganil, da se to čudno pismo mora čitati od leve na desno. Sestavljalo se je to pismo iz dveh oblik, namreč iz klina in ogelnika (kljuke), ki pa se sklada zopet iz dveh klinov, zloženih v podobni pravokotnika. Ob tem se je tudi zapazilo, da je ost navpičnega klina obrnjena vedno

¹⁾ Pietro della Valle, Viaggi in Turchia, Persia ed India dall' anno 1614 al 1626, Roma 1650, 4 zvezki.

navzdol, če je pa bil postavljen klin vodoravno ali povprečno, bila je njegova ost obrnjena vedno na desno. Ravno tako je tudi ogelnik bil odprt samo na desno.

Ko sta *Chardin* in *Kämpfer* donesla novih klinastih napisov iz Perzepolja, tedaj so se evropski učenjaki še bolj zanimali zanje. Šele ko je *Karsten Niebuhr*, slavni danski geograf in preiskovalec vshoda, leta 1768. natančno prepisal vse perzepoljske napise in nekaj razjasnil z lučjo svojega veleuma, so začeli učenjaki reševati to skrivnostno pismo. Niebuhr je prvi zapazil in dokazal, da je treba razločevati tri vrste klinopisa, katere so se razločevale po številu in raznovrstnosti posameznih znamenj. Spoznal je tudi, da so se te tri vrste klinopisa vrstile zaporedoma v treh predelih

in sicer je bila najpreprostejša vrsta vedno na prvem mestu, bogatejša na drugem in najbolj zamotana na zadnjem mestu.

Prva vrsta klinopisa je zaradi svoje jednostavnosti potrebovala dvakrat več prostora kakor drugi dve vrsti. Na našem vzorcu *M* lahko razvidiš te tri vrste klinastega pisma.

Mimo tega je Niebuhr prvi uganil, da mora biti prva vrsta klinopisa, ki je štel samo 42 znamenj, alfabetična.

Ker se je tekst klinastega pisma vedno vrstil v treh predelih, menili so nekateri, da je napisan v treh različnih jezikih, in da se posreči razvozlati ostala dva, ako bi znali čitati jednega.

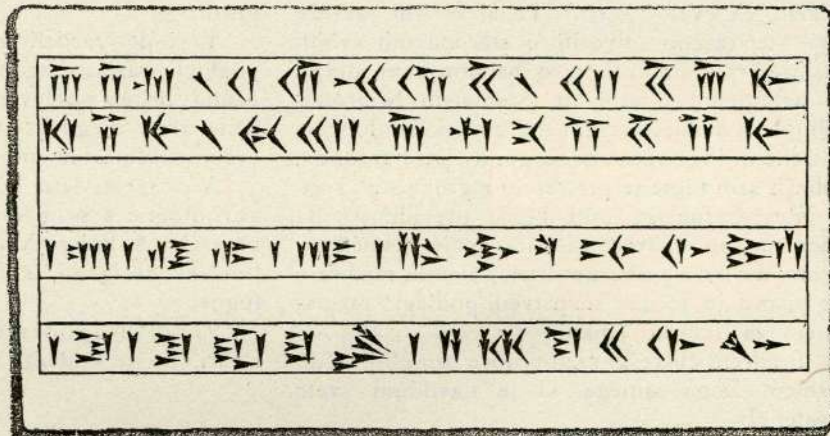
V začetku je bilo torej dovolj ugibanja, konjunktur in hipotez, kakor sploh povsod, kjer

Klinopisni vzorec *M*.

1. vrsta klinopisa.

2. vrsta klinopisa.

3. vrsta klinopisa.

nimamo še stalnega znanja in resnice. Ni čuda torej, če so bili marsikaterega učenjaka napori — zastonj, kakor n. pr. *Tychsen* in *Witteja*, orijentalistov v Rostocku, nadalje poskusi *Fr. Münterja* v Kopenhagenu, *Hagerja*, nekritičnega prof. *Lichtensteina* itd.¹⁾

Že *Tychsen* in *Münter* sta opazila, da razdeljuje nekatere skupine klinastih pisem povprečni klin; vrh tega je *Münter* neko večkrat se ponavljajočo skupino razlagal za besedo „kralj“.

Mnogo sta naši stvari pripomogla *Sylvestre de Sacy*, ki je razvozlat leta 1793. kraljev *Sasanidov* napise, pisane v staro-perzijskem narečju *Pehlevi*, in *Anquetil Du-*

perron, ki je v francoščino preložil *Zendavesto* ali svete knjige *Zoroastrove*, ter spisal več slovnice in slovarjev za indijske jezike.

Tako daleč so bili prišli orijentalisti, poskušajoč razvozlati skrivnostno pismo. Ali usoda ni bila namenila lovorike učenim orijentalistom, ampak preprostemu, pa duhovitemu šolniku *Grotefendu*, ki je bil z razvozlanjem rebusov že dobil marsikatero stavo. Ta mladi mož je namreč našel ključ za čitanje klinastega pisma. Slavni asirijolog *Oppert* je rekel, da ta *Grotefendov* srečni umotvor spominja *Kolumbovega* jajca, *Fr. Kaulen* pa ga prišteva stvoritvam genija, ki se ponavljajo v več stoletjih komaj jedenkrat.¹⁾ (Dalje.)

¹⁾ Primeri: *Scholz*, die Keilschrift-Urkunden u. die Genesis, Würzburg 1870, str. 12.

¹⁾ Dr. Fr. Kaulen, Assyrien u. Babylonien, Freiburg 1891, str. 115.

lepših in najtežjih skladeb — v slovenskem jeziku — v njega ozidju. Nedelja dné 14. sušca l. 1897. ostane zgodovinsko-pomenljiv dan za Celje in celjske Slovence.¹⁾

Naposled dostavljamo temu pregledu še poročilo, da se je v Celju lani dné 17. vel. travna ustanovila zadruga „Rinka“ v ta namen, da se ustanovi dostojna hiša za tujce — turiste v Solčavskih planinah. Ustanovni zbor je imela zadruga dné 20. rožnika lanskega leta in jela s tem delovati, da je kupila za svojo zgradbo potrebno zemljišče.

„Slovinci smo v Celju in okolici v poslednjem času res mnogo napredovali. Okolica je skoro že popolnoma naša; kajti občinski zastopi so po okoliških občinah skoro popolnoma že v narodnih rokah, in kjer še niso, utegne se v kratkem zgoditi; kajti naše ljudstvo vedno bolj in bolj zaupa domačinom, kateri spoštujejo domači jezik, domače šege, krščansko vero in

¹⁾ Domovina 1897. 12.

krščansko življenje. Sedaj ko imamo okrajni zastop v narodnih rokah, napredovale bodo polagoma tudi razmere pri občinah.

V Celju nas čaka še veliko dela. Tukaj se Slovincem še kaj čudno godi. Po rodu, po materi ali očetu je v Celju seveda največ Slovencev; ali kedar nas naš mestni magistrat šteje, najde nas vselej mnogo manj, nego Nemcev. Kdor pa le malo po Celju hodi, sliši, kako se zelo slovenski govori, in to vedno bolj in bolj, ker vedno več Slovencev v Celje prihaja, in ne samo gospodskih, ampak tudi kmetskih ljudij.

V bodoče se bodo že razmere zboljšale; kajti začeli so — domoljubi in rodoljubi — celjsko ljudstvo poučevati in mu kazati, da je ono slovenskega rodú, da se od Slovencev živi, da slovenščino tudi dejanski vsak dan rabi; naj se torej nikdo slovenščine, svojega materinega jezika, ne sramuje; temveč očitno naj pripozná svoj jezik, svojo mater, svojo narodnost. Sčasoma bô že celjsko prebivalstvo postalo značajno in neupogljivo.“¹⁾

Dal Bog, da se nam te želje uresničijo!

¹⁾ Domovina 1891. 2.

Klinopisni spominiki in sv. pismo.

(Spisal dr. Fr. Sedej)

(Dalje.)

Dné 4. kim. l. 1802. je čital sedemindvajsetletni Jurij Frederik Grotefend (1775 do 1853) pred göttingško učeno družbo razpravo „o čitanju in tolmačenju perzepoljskih napisov“, kjer je prvokrat poročal strmečemu svetu o svojem izumku.¹⁾

Nadrobnejše je potem razložil svoje delo v podobni nemški razpravi, katero je A. H. L. Heeren vsprejel v svojo imenitno zbirko²⁾, obsejajočo skoro vse tedanje znanje o starem svetu.

Znamenito je pa to: Ko se je Grotefend pripravljaj, da bi razvozal klinopis, sploh ni bil več vshodnim jezikom, še manj pa jeziku, v katerem so sestavljeni klinasti napisi. Vendar se njegov genijalni izumek ne sme imenovati slepa sreča ali slučaj, ker je ob vsem tem delu

¹⁾ G. F. Grotefend, *Praevia de cuneatis, quas vocant, inscriptionibus Persepolitianis legendis et explicandis relatio*, Gottingae 1802.

²⁾ A. H. L. Heeren, *Ideen über die Politik, den Verkehr und den Handel der vornehmsten Völker der alten Welt*. I. Theil. 1. Abthlg. Göttingen 1815. Beilage: Grotefend, Ueber die Erklärung der Keilschriften und besonders der Inschriften von Persepolis. Str. 397 sqq.

postopal pametno in ne svojevotjno. Seveda se je Grotefend naslanjal na dela svojih prednikov, kakor bomo kmalu videli, a izmed mnogih njihovih hipotez je z bistrim umom vedno pogodil pravo.

Najprej je bilo treba določiti, v katero mér se morajo čitati klinasti napisi, potem, ali so pisani s črkami ali morda z zlogi, in slednjič, v katerem jeziku so zloženi.

Kar se tiče prve točke, postavil je Grotefend načelo: Vsi klinasti napisi se morajo čitati vodoravno od leve na desno, ne pa navpično ali bustrofedično.¹⁾

Iz lege klinov in ogelnikov, ki sestavljajo perzepoljske klinaste napise, sta že pred Grotefendom jednako sklepala Pietro della Valle in Figueroa, španjski poslanec Filipa III. Grotefend je podprl to hipotezo z mnogotermimi novimi dokazi.²⁾

¹⁾ Bustrofedično (*βουστροφηδόν*) t. j. prvo vrsto čitaj od leve na desno, drugo od desne na levo itd., kakor n. pr. vol orje njivo, od tod grški izraz.

²⁾ Heeren, op. c. p. 405. Aus den angegebenen Merkmalen der Grundzüge aller Keilschriften kann man, ohne zu irren, immer wissen, in welcher Richtung die Inschrift eines Steines zu lesen sei. Man muss sie nämlich so halten, dass die Spitzen der Vertikalkeile

Primerjaje nadalje klinasta znamenja drugo drugemu, je opazil Grotefend, da se navadno mnogo znamenj skupaj sklada za jedno besedo in da jih je pri prvi vrsti (perzepoljski) čestokrat najst le v jedni besedi. Vrh tega so se ista znamenja večkrat ponavljala, nekatera celó dvakrat, trikrat zaporedoma, kar bi se ne dalo razlagati, ko bi bil klinopis pisan z znamenji in ne s črkami. Zato je Grotefend sodil, da so vse tri vrste klinopisja črkopis, imajoče svoj alfabet.¹⁾ Pri tem se je sicer Grotefend zmotil, zakaj kakor dandanes vemo, sta druga in tretja vrsta klinopisa pisani z zlogi in znamenji. Ali to Grotefenda nikakor ni oviralo pri razvozlanju klinopisa, ker je bila prva vrsta perzepoljskih napisov, s katero jedino se je on bavil, res pisana s črkami.

Kar se tiče slednjič jezika, v katerem so sestavljeni trovrstni napisi perzepoljski, menil je Grotefend, da podaje prva vrsta jezik onih vladarjev, ki so v Perzepolju postavili te zgradbe in jih okrasili z napisi, tedaj jezik staroperzijski.²⁾

Da bo čitatelj spoznal, za kaj se gre, podamo tu kratko razvrstitev perzijskih jezikov.

Stari in novi perzijski jezik spada k indoevropskemu deblu in sicer se prišteva k iranskim ali zapadno-arskim jezikom. Obsega pa

1. starobakterski jezik ali *Z e n d*. V tem starem, svetem jeziku sta pisani liturgijski knjigi Perzijcev, namreč *Vispered* in *Jasna* ter pravna knjiga *Vendidâd*, katere vkup zlagajo takozvano *Avesto*. Te tri knjige so navadno zvezane v jedno knjigo, dobiva pa se tudi vsaka posebej. Ako so druga

unterwärts, die der Querkeile aber rechtshin gekehrt und die Oeffnungen der Winkelhacken ebenfalls zur Rechten stehen. Beobachtet man dieses, so wird man finden, dass keine Keilschrift in perpendikulärer, sondern immer in horizontaler Richtung geschrieben sei, und die nebenstehenden Figuren auf den Gemmen und Cylindern keinen Massstab für die Richtung der Schrift abgeben. Tam str. 401.

¹⁾ Heeren op. c. str. 408 sq.

²⁾ Tudi v tej točki se je bil Grotefend za trohico zmotil, a brez velike škode. Menil je namreč, da je prva vrsta perzepoljskih napisov pisana v jeziku, ki se ime-

od druge ločene, jim je priložena še prestava z glosami, katero nazivljejo *Z e n d*. Potemtakem je *Avesta* glavni tekst, *Z e n d* pa njegova prestava in tolmačenje. Oboje se imenuje *Z e n d-Avesta*. Starobakterski jezik je bil najbrž v navadi v severno-vshodni Perziji, je precēj podoben najstarejšemu Sanskrtu in se piše z nekimi semitskimi črkami od desne na levo. Največ

G. F. Grotefend.

zaslug za preiskavo tega jezika si je pridobil E. Burnouf.

2. *Pehlevi* ali *Huzvâreš*, perzijsko narēče, katero so govorili za vlade *Sasanidov*

nuje *Z e n d* ali *Z e n d-Avesta*. Sicer je že Grotefend spoznal, da se jezik od njega razvozlanih napisov ne vjema popolnem z *Z e n d-Avesto*, katero je bil tedaj Anquetil Duperron objavil. Ali pomagati si ni znal, ker ni bil niti orijentalist niti zgodovinar, ampak le latinist. Sicer se staroperzijski jezik bližja *Z e n d-Avesti*, kar je Grotefendu k sreči pomoglo pri razvozlavi napisov, je pa vendar od njega razločen, kakor n. pr. slovenski od hrvaškega.

v spodnji Kaldeji. Zato je tudi pomešano s semitskimi besedami. V tem narečju so predstavljene in tolmačene gori omenjene svete knjige starih Perzov. Tudi današnji Perzi umevajo Zend-Avesto, nauk Zoroastrov, s pomočjo tega jezika.

3. Staroperzijski jezik je oni, kate-rega so govorili in pisali Ahamenidi: Cir, Darij Histasp, Kserks, Artakserks in ki se nahaja le v perzepoljskih klinastih napisih. Te je razvozlal Grotefend.

4. Novoperzijski jezik (Parzi), ki se je razvil iz staroperzijskega in se dandanes govori. V tem jeziku je pisano Firduzijevo slavno delo Šahnâme. Pomešan je z arabščino.

Ko si je bil tako Grotefend pripravil pot z nekimi splošnimi načeli, izbral si je dva kratka in precëj podobna si napisa, katera je bil Niebuhr vestno prepisal z zidin perzepoljske palače (Tom. II. Tab. XXV., *B* in *G*).

Že Münter in Tychsen sta bila opazila, da obsegajo ti napisi, ki so bili vdolbeni nad podobami perzijskih kraljev, njih naslove. In ker je vshod v svojih navadah in šegah jako stanoviten, so naslovi poznejših perzijskih kraljev, n. pr. Sasanidov ali današnjih Šahov taisti, kakor so bili v starem času. Že Münter je slutil, da neka skupina znamenj, ki se je v prvi vrsti perzepoljskih napisov ponavljala, najbrž pomenja besedo „kralj“. Zaporedno spájanje teh dveh skupin bo tedaj pomenjalo „kralj kraljev“, kakor se n. pr. še dandanes nazivlja perzijski kralj š a h i n š a h.¹⁾ Ista skupina, pomenjajoča „kralja“, se je ponavljala v obeh napisih še jedenkrat z nekim drugim pridevnikom. To bi bil — tako je sodil Grotefend — drugi naslov kraljevski, ki se nahaja pri Sasanidih, pomenjajoč „kralj véliki“.²⁾

Potemtakem bi pomenjale štiri besede, katerih Grotefend ni znal ne čitati ne razlagati, „kralj veliki, kralj kraljev“ Dosledno morajo besede, stoječe p r e d temi naslovi, biti lastna imena staroperzijskih kraljev, kakor se n. pr. čita v napisih poznejših kraljev Sasanidov. V obeh napisih, katere je hotel razvozlati Grotefend, sta stali v začetku dve različni besedi oziroma skupini znamenj; pomenjali sta torej dva r a z l i č n a staroperzijska kralja.³⁾ Isto ime (kraljevsko), s katerim začenja napis *B*, ponavlja se v drugem napisu *G* (v tretji vrsti za prvim delivcem), le z drugačno končnico. Grotefend je sklepal iz tega, da znači dotično ime

¹⁾ Glej klinasta napisa *B* in *G*, kjer se v obeh v drugi vrsti za klinom delivcem $\vee$ ponavljata ti dve skupini „kralj kraljev“.

²⁾ Glej napisa *B* in *G*, prvo vrsto, daljšo skupino za prvim klinom delivcem.

³⁾ Glej začetek obeh napisov *B* in *G*.

v prvem napisu nominativ, v drugem pa genitiv, in da zaznamuje drugi napis očeta dotičnega kralja. Ta „oče“ ima zopet pridejan naslov „kralja“ in za tem sledi neka beseda, ki mora zaradi vsebine pomenjati „sina“. (Glej malo skupino za prvim delivcem četrte vrste v napisu *G*). Taista beseda („sin“) stoji tudi v napisu *B* za prvim delivcem v peti vrsti, ali pred njo je čitati neko lastno ime, ki nima pridevka „kralj“. Iz vsega tega je sklepal Grotefend, da ima pred seboj tri lastna imena, ki so si v sorodu kot stari oče, oče in sin.

Oba napisa sta tedaj polajala ta-le obrazec:

a *c*-jev
I. . . . kralj veliki, kralj kraljev . . . . sin . . .

b *a*
II. . . . kralj veliki, kralj kraljev . . . . kralja
sin . . .

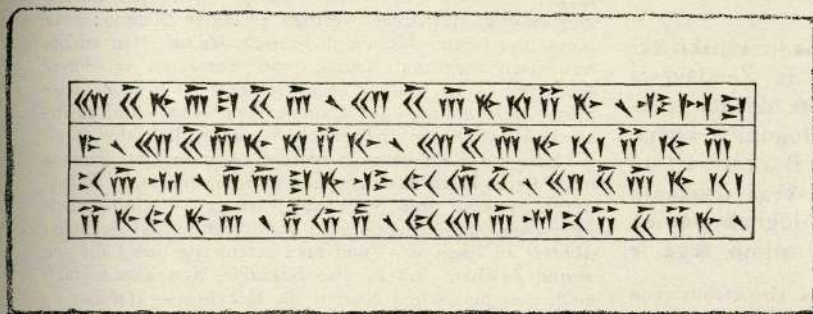
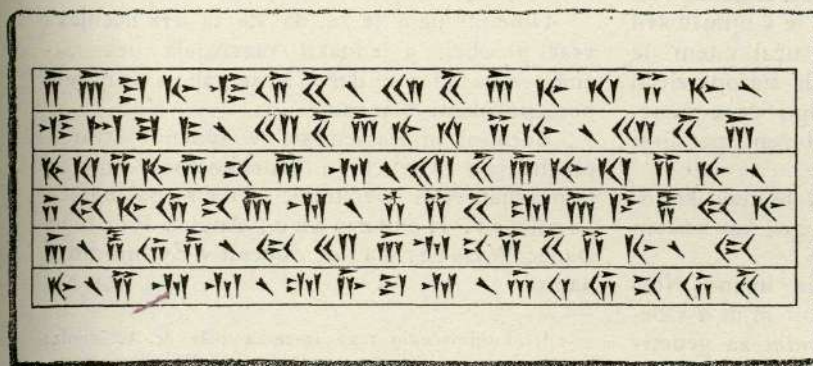
Potemtakem je moral biti *a* oče *b*-jev, *c* pa oče *a*-ov; in ker imata *a* in *b* kraljevski naslov, mora biti *c*, ki nima kraljevskega naslova, začetnik kake n o v e kraljevske dinastije. Ker pa sta bila izmed perzijskih kraljev, ki so zgradili perzepoljske palače in jim vdolbli te napise, samo dva začetnika novih dinastij, namreč Cir in Darij Histaspov: je morala skupina *a* obsezati ime Cirovo ali pa Darijevo. Ali prva hipoteza je bila nemogoča, ker sta se oče in sin Cirov imenovala oba Kambiz. V tem slučaju bi morala *b* in *c* biti jednako pisana. Vrh tega je bila skupina *a* predolga za besedo Cir, torej Grotefendu ni drugega kazalo, kakor vzeti za skupino *a* ime kralja Darija. Darij je bil sin Histaspov, Darijev sin pa Kserks. Zatorej je čital Grotefend skupino *a* za Darija, *c* (brez naslova kraljevskega) za Histasp in *b* za Kserksa.¹⁾

¹⁾ Uместno je, da se stvar laže razume, navésti Grotefenda samega: „Völlig überzeugt, dass hier zwei Könige aus der Dynastie der Achämeniden gesucht werden müssten, . . . fing ich an, die Reihe der Könige durchzugehen, und zu untersuchen, welche Nahmen den Characteren der Inschriften sich am leichtesten anschmiegeten. Cyrus und Cambyses konnten es nicht sein, weil die beiden Nahmen der Inschriften keinen gleichen Anfangsbuchstaben hatten; es konnte überhaupt weder ein Cyrus noch ein Artaxerxes sein, weil der erste Name im Verhältnisse zu den Characteren zu kurz, und der zweite zu lang war. Es blieben mir also nur die Nahmen des Darius und Xerxes übrig, und sie fügten sich in die Characteren so leicht, dass ich in die richtige Wahl derselben keinen Zweifel setzen konnte. Dazu kam, dass in der Inschrift des Sohnes dem Vater gleichfalls der Königstitel beigelegt war, aber nicht so in der Inschrift des Vaters, welche Bemerkung sich durch alle Persepolitische Inschriften in allen Schriftarten bestätigte. Da mir nun durch eine richtige Entzifferung der Nahmen schon über zwölf Buchstaben bekannt werden mussten, und darunter sich gerade alle Buchstaben des Königstitels bis auf einen befanden, so kam es darauf an, jenen nur aus dem Munde der Griechen bekannten

Ko je Grotefend pogodil, katerih kraljev imena tiče v posameznih skupinah, naš rebus ni bil še rešen. Vprašanje je nastalo, v kakem jeziku je treba imena čitati? Da se ne smejo rabiti v ta namen po grških pisateljih popačena imena Xerxes, Dareios, Hystaspes, razvidi lahko vsak. Trebalo je marveč dobiti staroperzijsko obliko teh imen. Naslanjaje se na hebrejsko ime Darjaveš in na neko slično mesto pri Strabonu, je čital Grotefend začetek prvega napisa B (skupino a) *D . a . r . h . e . u . š*. Kakor dandanes vemo, se je bil zmotil naš razvozlavec samo pri četrti in peti črki, ker se mora *D . a . r . j . a . v . u . š* čitati. — Za čitanje drugega lastnega imena v I. napisu (sku-

pina c) mu je Zendavesta ponujala več oblik: Goštasp, Gustasp, Kistaps in Vistasp. Grotefend se je žalibog odločil za napačno obliko *G o š t a s p*, ko bi prav za prav *V i š t a s p* — tako slóve staroperzijsko ime kralja Histaspas — imel čitati.

Lože je bilo uganiti imensko obliko tretji skupini b, ki je na čelu II. napisa G, ker so se njene črke, izvzemši prvo, nahajale že v imenu Darijevem. Grotefend si je tu pomagal zopet s hebrejsko obliko Kserksovega imena, ki se nahaja v sv. pismu in ki se glasi „Ahašveroš“ (Ahasverus). Grotefend podtakne neznan prvi črki pomen soglasnika *kh*, to je nemški *ch*, ter oziraje se tudi na grško obliko

Perzepoljski napis B.

D.â.rv.jv.v.u.š. Kh.š.â.jv.th.i.jv.
Darij kralj

va.z.ra.ka. kh.š.a.jv.th.i.jv. kh.š.a-
veliki, kralj kra-

je.th.i.j.â.n.â.m. kh.š.a.jv.th.i.jv.
ljev kralj

da.h-j.u.n.â.m. v.i.š.t.â.ç.pv.h.j.
dežel Histaspov

â. p.u.trv. ha.kh.â.me.n.i.š.i.jv. h-
sin Ahamenid k-

je. i.mv.m.ta.çv.re.m. a.k.u.ne.u.š
i to poslojje (je) napravil.

Perzepoljski napis G.

Kh.šv.j.â.r.š.â. kh.š.â.ja.th.i.jv. Va.z.re-
Kserks kralj veli-

kv. kh.š.â.jv.th.i.jv. kh.š.â.jv.th.i.j.â-
ki kralj kra-

n.a.m. D.a.rv.jv.vv.h.u.š. kh.š.â.jv.th-
ljev Darija kra-

i.jv.h.jv. p.u.t.r.a. Ha.kh.a.me.n.i.š.i.jv.
lja sin Ahamenid.

(u pomenja kratki a.)

Ξέρξης. čita *Khšharša*. Tudi tu se mu je vrnila mala pomota, kakor zgoraj pri čitanju imena Darija, ker je zamenil soglasnika *h* in *j*.

Iz razvozlanih teh treh imen je sledilo samo ob sebi, kako je čitati kraljevski naslov, ki jim je pridejan. Grotefend je posluževaje se Zendavestinega slovarja tolmačil kraljevski ta naslov „khšeióh“ (kralj), novoperzijsko „šah“.

Nahmen die Persische Form zu geben, um durch die richtige Bestimmung des Werthes eines jeden Characters die Königstitel zu entziffern, und so die Sprache zu errathen, worin die Inschriften möchten geschrieben sein. Anquetils Zendavesta schien mir um so mehr die beste Auskunft zu geben, da schon Münter aus dem häufigen Gebrauche der Vocale auf Zendsprache gerathen hatte.

Potemtakem bi se po Grotefendovih mislih imela čitati oba napisa G in B tako-le:

- I. *Darij, kralj veliki, kralj kraljev . . . Goštaspov (Histaspov) sin . . .*
- II. *Kserks, kralj veliki, kralj kraljev . . . Darija kralja sin, zemlje vladarja.*

Nun lernte ich aus dem Zendavesta, dass der griechische Name Hystaspes im Persischen Goschtasp, Gustasp, Kistasp oder Wistasp laute; dadurch waren mir die ersten sieben Buchstaben im Nahmen des Hystaspes in des Darius Inschrift gegeben, und die drei letzten hatte ich schon aus der Vergleichung aller Königstitel für die Flexion des Gen. Singl. erkannt.“ Heeren, op. c. p. 414.

Da je Grotefendova razvozlava res prava, to se je kmalu sijajno pokazalo. V pariškem Louvru hranijo namreč staro vázo (posodo), okrašeno s štirimi različnimi napisi. Prvi napis je hijeroglifski, katerega je že Champollion tolmačil za ime kralja Kserksa. Ostali trije napisi pa so klinopisi. In glej čudo! Prva vrsta klinopisa, namreč staroperzijskega, obsega ista znamenja, katera je Grotefend v svojem perzepoljskem napisu razlagal za značilo kralja Kserksa.

Tedaj je bilo jasno, da je Grotefendov izumek stalna podlaga, na katero smejo učenjaki zidati nadalje.

Vendar vesel ta začetek ni imel povoljnih uspehov, kakor bi človek pričakoval. Tudi Grotefend ni dosti uspel pri svojem nadaljnjem raziskovanju klinopisov, dasi se je ž njimi bavil celo svoje življenje.¹⁾ Vzrok je tičal v tem, da so orientalisti premalo poznali staroperzijski jezik in Sanskrit ter da so dolgo časa zamenjavali jezik, v katerem so zloženi perzijski klinopisi, z Zendavesto.

Tudi je bilo takrat odkritih le malo klinopisnih spominikov, da bi bil mogoč kak znaten napredek v tej znanosti.

Šele čez štiriindvajset let je uganil Norvežan Rask klinopisni znamenji *m* in *n* v besedi „Ahamenid“ in končnico *nâm* za genitiv pluralis.²⁾ Sedaj je bilo mogoče čitati popolnoma besedi „kralj kraljev“: „khšâjatija khšâjatija-nâm.

Med tem je zaslovel na zapadu sanskritski jezik in pripravljali pot, da se je Zendavesta bolje razumevala. Od Zendaveste do staroperzijskih klinopisov je bila pot filologom še bližja. Slavnemu Francozu Evgenu Burnoufu, temeljitemu poznavatelju perzijskega jezika in vere, se je posrečilo leta 1836. dognati pomen vseh črk perzijskega klinopisa; mimo tega je

¹⁾ Glej: Der literarische Nachlass Grotefends von I. Flemming v zbirki: Beiträge zur Assyriologie, herausgegeben von Friedr. Delitsch u. P. Haupt, I. Bd. Leipzig 1890, str. 80 sq.

²⁾ R. Rask, Ueber das Alter und die Echtheit der Zend-Sprache und Herstellung des Zend-Alphabets. Uebersetzt von Friedrich H. von der Hagen, Berlin 1826.

on prvi dokazal, da jezik klinopisnih spominikov ni isti ko Zendavestin, ampak samo soroden.

Isti čas je Nемеc Kristijan Lassen, profesor v Bonnu, večak v indijskem slovstvu in starožitnostih, pomagal naši znanosti za doberšen korak naprej. Opozoril je namreč sovrstnike, da se nekatere besede, ki se v klinastih napisih čitajo sicer pravilno ne dadó izgovarjati, n. pr. „çprd, ktptuk, fraisjm“ itd. Zato je Lassen učil, da je treba vsem soglasnikom pripeti kratki samoglasnik *a*, slično kakor v indijskem alfabetu. N. pr. kralj Darij se piše v klinopisu: *DARJVHUS*, a čitati je treba *DaRaJaVaHUS*. Šele po tem izumku Lassenovem so dobili perzijski klinasti spominiki svojo filološko vrednost in pravo razlago.

Omeniti nam je še, da sta ta dva učenjaka vsak posebej, a jednako razvozlala neki znamenek narodov in dežel, ki se nahaja na nekem perzepoljskem napisu.¹⁾

Burnouf in Lassen sta v glavnih stvareh predstavljala prav; njiju malenkostne zmote so popravljali njih sovrstniki: Beer (paleograf), Jaquet, Holtzmann, Anglež Rich in Danec Westergard, donesši v Evropo nove napise.

(Dalje.)

¹⁾ O tolmačenju tega imepika piše dr. A. Scholz: Die Keilschrift-Urkunden und Genesis, Würzburg 1877, str. 15 prav zanimivo: Beide Gelehrten fanden in einer langen Inschrift ein Wort, welches nach den bereits gewonnenen Buchstabenwerthen einzelner Zeichen: *mad* hiess und lasen: *Medien*, hebräisch *Madaï*. Man suchte nun nach weiteren Namen von Satrapien in dieser Inschrift. — Es braucht kaum bemerkt zu werden, dass diese Bestimmung des Lautwerthes eines Keilschriftzeichens, wie das einer Hieroglyphe, anfänglich blos durch Eigennamen erreicht werden konnte, da man ja noch keine Inschrift übersetzen konnte, und nicht einmal deren Sprache mit Sicherheit wusste. — Unmittelbar neben *mad* stand eine Gruppe, deren letzte sechs Zeichen: *akhtris* zu lesen war, und man bestimmte den Laut des ersten Zeichens mit *B*, also *Bakhtis*. Nun konnte man auch den persischen Namen für *Babylon* — *Babirus* — die persische Sprache hat kein *l* und setzt an dessen Stelle *r*, — lesen. Andere geographische Namen ergaben andere alphabetische Laute und so konnten Burnouf und Lassen bereits 1836 an die Entzifferung von Inschriften gehen. Sie stützten sich bei dieser Arbeit auf Sanscrit, die Zendsprache und das Neupersische.

Prodiranje proti severnemu zemskemu tečaju.

(Spisal dr. Simon Šubic.)

(Konec.)

„Nekaterim velja“, pravi Christoferson, „prezimitvanje v ubožni kolibi, zgrajeni z lastnimi rokami, prezimitvanje v neznano dolgi arktični noči, — to jim velja za orjaško delo; drugim

zopet vlak sanij s psi po roglastem in grobljastem ledovju. Ko bi bili norveški kmetje vse to opravljali s svojimi — trdih del v najhujšem mrazu vajenimi — žuljavimi rokami, pa bi bilo pri kraju z vsem junaštvom! Žuljavih rok je torej pomanjkovalo na ladiji „Fram“.“

Klinopisni spominiki in sv. pismo.

(Spisal dr. Fr. Sedej.)

(Dalje.)

Glavno zaviro naše znanosti, namreč pomanjkanje klinopisnega gradiva, je premagal s svojo železno vstrajnostjo Anglež Henry Rawlinson. Podvzetni in vstrajni Angleži so navadno na vseh znanstvenih poljih prvi in so si tudi pri raziskavanju vshodnih dežel pridobili največ zaslug. Med prvake in ustanovnike asirijologije štejemo omenjenega H. Rawlinsona, ki je bil rojen l. 1810. v Oxfordshireu in še dandanes živi. Leta 1826. je prišel kot častnik bombajske armade (Bombay Army) prvokrat na vshod in sicer v Indijo. Po minulih šestih letih ga je poslala vlada v Perzijo, kjer je začel iskati, prepisavati in tolmačiti staroperzijske spominike. Najimnitnejši spominik, katerega je našel naš H. Rawlinson ter še dandanes nosi njegovo ime križem sveta, je tako zvani Behistanski napis. Jedno miljo nad mestom Kirmanša proti severo-vshodu se vzdiguje iz planjave strma gora Bisutum ali Behistan, 540 metrov visoka. Ko je Rawlinson l. 1835. potoval iz Kirmanše v Hamadan, zapazil je na gladko obsekani steni te gore izklesane podobe, pod njim pa trovrsten, zeló obsežen klinopis. K sreči je ta napis tako visok (v visočini 120 metrov), da ga niso ljudje pokvarili in se je precëj dobro ohranil, ako izvzameš mali del na levi strani, čez katerega se razliva potoček. V to steno je dal Darij Histaspov vdolbiti 400 vrst klinastega pisma v treh jezikih, da bi sporočil potomcem prva leta slavne svoje zgodovine. Rawlinsona je ta znameniti spominik tako zanimal, da se je jel baviti z razvozlanjem klinopisa. A žal, v daljni tujini kot vojak ni imel pri roki knjig in drugih znanstvenih pripomočkov, kakor drugi evropski učenjaki. Opiral se je jedino le na svoje znanje in svoj bistri um. Zvedel je sicer, da je Grotefend razvozlal neka imena perzijskih kraljev, v katerih napisih pa in po katerem alfabetu, tega v oddaljenem perzijskem mestu ni mogel seznaniti. Kakor je bil Grotefend pred triintridesetimi leti razvozlal kraljevska imena Darij, Histasp in Kserks, tako je tudi Rawlinson popolnoma samostalno po isti indukciji našel taista imena v dveh elvendskih napisih. S pomočjo teh treh imen je Rawlinson razvozlal v behistanskem napisu še imena Arsamés, Ariaramnes, Teispes, Ahemenes in Persia. Na tak način si je sestavil alfabet, ki je štel 18 črk.

Ves navdušen zaradi dobrega začetka je začel Rawlinson v kljub vojaški službi študirati Sanskrt, Zend in Pehlevi. Nato je do l. 1837. prepisaval perzijski del behistanskega napisa ter poslal v začetku l. 1838. svojo prestavo azijskemu društvu v London. Kot nekaj odgovor je dobil Rawlinson iz Londona in Pariza Burnoufova in Lassenova dela o klinopisu in spoznal, da sta ga ta dva v tej znanosti že prekosila. Na drugi strani pa mu je bilo v zadostilo, da se je njegova razvozlava popolnem vjemala z nauki evropskih učenjakov.

Leta 1839. je prepisal Rawlinson celi behistanski napis in že je upal, da ga s prestavo in komentarom izdá, ko ga pošljejo v vojsko nad uporne Afgane. Šele čez štiri leta se je mogel povrniti v Bagdad ter nadaljevati svoje študije. Leta 1844. je pregledal tretjikrat svoje delo in naslednje leto je posamne njegove dele dal natisniti v Londonu.

Tako je torej slavno Rawlinsovo delo o behistanskem napisu zagledalo beli dan šele po desetletnem trudu in marsikateri prevari. Učenjaki so bili kar presenečeni. Fleischer n. pr. je pozdravil to delo v znanstvenem letopisu nemških učenjakov društva za vshod in temi-le navdušenimi besedami: „Wir kommen zu dem glänzendsten und folgenschwersten Siege, den europäische Wissenschaft in neuester Zeit über die neidischen Mächte der Vergangenheit errungen hat. Welches Hochgefühl durchdringt uns, wenn wir uns vergegenwärtigen, wie, nachdem die Entzifferung der früher gewonnenen persischen Keilschriften den Weg gebahnt, die Königin aller. die Felsenurkunde von Behistun ihren triumphierenden Einzug hält, von einem und demselben Manne dem rohen Gestein entrissen, übersetzt und sprachlich wie geschichtlich erläutert in gleichem Masse eine Verherrlichung der Grossthaten des Perserkönigs Darius I., der Wahrheitstreue des Griechen Herodot, der Geisteskraft und Ausdauer des Engländers Rawlinson.“¹⁾

Rawlinsonovo delo je natisnjeno l. 1846. do 1850. v „Journal of the Royal Asiatic Society“ in obsega cele tri zvezke, in ako dodaš l. 1851. izšli babilonski del behistanskega napisa, celó štiri zvezke (X., XI., XII., XIV.) Ko bi Rawlinson le nekaj let prej živel, imel bi on pravico do Grotefendove lavorike, ker je

¹⁾ Zeitschrift der deutsch-morgenländischen Gesellschaft IV. p. 79.

razvozlal ves perzijski klinopisni alfabet. Ali isto so našli že pred njim drugi učenjaki izvzemši pet črk in zlogov. Kar pa je izgubil slave kot razvozlavec, dobil jo je kot razlagalec klinopisov.

Perzijski del behistanskega napisa, katerega zanimivo vsebino podamo drugikrat, obsega 115 lastnih imen, a asirski del, t. j. tretja vrsta istega napisa, nam jih je ohranil samo 90. S pomočjo tega imenika in primerjaje ga s Herodotovimi podatki se je posrečilo učenjakom sestaviti popoln alfabet perzijskega klinopisa ter določiti mu 36 znamenj.

Rawlinsonovo delo so spopolnili in dovršili Irec E. Hincks v Dublinu¹⁾, slavni Nemec-Francoz, prav za prav žid Julij Oppert, ki je l. 1851. v „Journal Asiatique“ priobčil tekst, prestavo in razlago vseh do tedaj odkritih ahameniških napisov²⁾; profesor Frid. Spiegel v Erlangenu³⁾; Poljak dr. Kajetan Kossowicz⁴⁾, profesor sanskerta na petrograjskem vseučilišču, Th. Benfey, R. Lepsius⁵⁾ in drugi.

Na podlagi teh raziskovanj je oživel staroperzijski jezik, katerega so govorili slavni Ahamenidi in bil uvrščen med druge indoevropske. Podoben je precěj sanskrtu in tudi slovanskim jezikom. Kot znamenitost navajamo iz K. Kossowicevega dela neke besede:

adam (zend: asem), slov. jaz; dat. majj, acc. mam; abl. ma = slov. meni, mene, me.

anija, lat. alius, rusko inoj, hrv. ini.

ava, sanskrt. in zend: ava, hrv. ovi.

âvahanam, vicus, sanskr. vas, slov. vas, nemško wohn-en.

ah, esse 1. pers. s. praes.

¹⁾ E. Hincks, On the first and second kinds of Persepolitan writing, Dublin 1846.

²⁾ Oppertovo delo je izšlo l. 1852. v posebni izdaji: Les Inscriptions des Achéménides, conçues dans l'idiome des anciens Perses, editées et commentées. Paris. — Spiegel piše o tem znamenitem delu: „Neue treffliche Bearbeitung des vorhandenen Materials; behandelt die Inschriften als einen selbständigen Zweig der Philologie. Oppert beschränkt das Sanskrit immer mehr und sucht die Inschriften aus sich selbst zu erklären; er nimmt von den verwandten Sprachen nicht blos die Avestasprache, sondern auch die neueren eranischen Dialekte zu Hülfe, die ihm wichtige Dienste leisten.“ Spiegel, die altpersischen Inschriften. II. Auflg. 1881., p. 146, 147.

³⁾ Spiegel, Die altpersischen Keilschriften, im Grundtexte mit Uebersetzung, Grammatik und Glossar, Leipzig, 1862. Taisti je preložil na nemško Avesto l. 1852.

⁴⁾ Kajetan Kossowicz, Inscriptiones palaeo-persicae Achaemenidarum quot hucusque repertae sunt ad apographa viatorum Chr. Lassenii, Th. Benfeyi, I. Opperti nec non Fr. Spiegelii editiones archetyporum typis primus edidit et explicavit, commentarios criticos adjecit glossariumque comparationum Palaeo-Persicum subjunxit... Petropoli 1872. Kakor kaže naslov, obsega to krasno delo, izdano na stroške ces. petrograjskega vseučilišča, vsa dela predhodnikov in dela vso čast slovanskemu učenjaku.

⁵⁾ R. Lepsius, Ueber das Lautsystem der persischen Keilschriften. (Akademie der Wissenschaften.) Berlin 1863.

amij, zend. ahmi, sanskr. asmi, st. rusko esmi, hrvaško jesam.

i = slov. iti, lat. ire.

ima, pron. hic, slov. oni, on.

gauša, lat. auris, slov. uho.

garb, lat. capere, slov. grab-iti, nemško greifen.

gub, lat. dicere, slov. gov-or, govoriti.

takš, zend. taš, slov. tes-ati, tešem.

tritija, slov. tretji.

darga, longus, slov. dolgi, grško δόλιχος.

darš, audere, zend. dareš, sanskr. darš, drš, grško θαρσέν, θάρος, slav. derz-at', drzen.

dâ, dare, dati, deti.

dân, zend. san, nemško ken-nen, sl. zna-ti.

duvar, slov. tvor-iti.

duvarâ, zend. dvara, sanskr. dvâra, slov. dver, θυρα, lat. foris.

nâmâ, lat. nomen, sl. ime.

nâha, sanskr. nâsâ, nem. Nase, slov. nos.

pat, grško πίπτω, slov. pad-ati.

pati, sanskr. pant'an, nem. Pfad, slov. pot.

parš, interrogare, nemško frag-en, slov. pros-iti.

band, nem. binden, band, slov. vez-ati.

bar, lat. ferre, deferre, grško φέρω, slov. ber-em, brati.

brâtar, zend. brâta, sanskr. brâtar, nem. Bruder, slov. brat.

baga, sanskr. бага, slov. bog, lat. deus

man, lat. mens, nem. meinen, slov. meniti.

mar, lat. mori, slov. mreti.

mâha, sanskr. mâs (luna), mâsa (mensis), grško μήν, slov. mesec.

râd, gaudium, gratia, av. hâ-râdij, lat. hujus rei gratia, slov. radi tega (tega — radi) rad, radost.

had, sedere, sanskr. sad, slov. saditi, sest, nem. sitzen, grško ἕζεσθαι, ἕδος.

Uspehi pri razvozlavi staroperzijskih klinopisov so vabili učenjake poskusiti srečo pri ostalih dveh njih vrstah. Že Grotefend je slutil, da je druga vrsta pisana v medskem, tretja pa v babilonskem jeziku, ker so Ahamenidi ukazovali tudi tema dvema glavnima narodoma svojega ogromnega kraljestva. Videč, da je bila druga vrsta klinopisa manj zamotana kakor tretja, so se učenjaki lotili najprej te. Ali kmalu so našli pri tem raziskovanju nič manj nego 111 posameznih znamenj ter spoznali, da to pismo ni pisano s črkami, temveč z zlogi. Vrh tega so zapazili raziskovalci, primerjaje lastna imena prve vrste klinopisa z dotičnimi imeni druge vrste, da je čestokrat pisan jeden zlog z dvema znamenjema, na primer *sij* z *SI + IJ*.

Prvi, ki je na tak način izkušal raztolmačiti klinopis druge vrste, je bil danski orientalist Westergaard (leta 1844.). Po njegovem mnenju bi obsegal jezik drugega klinopisa čudno zmes indijskega, turškega, arabskega in celó keltskega narečja. Ker se je to ljudem zdelo neverjetno, so drugi asirjologi, n. pr. dr. Hincks v Dublinu (leta 1846.), de Saulcy v Parizu (l. 1850.) in prof. Norris v Londonu (l. 1853.) stvar temeljiteje in obširneje raziskovali ter jezik, v katerem je pisana druga vrsta klinopisa, določili. Norris je krstil ta jezik za scitski, ker je kazal pripenjajoče tvorbe (aglu-

tinacije) in ker Herodot piše o Skitih, da so vlomivši v Medijo premagali Mede in v Aziji zavladovali.

Ko je našel W. K. Loftus med razvalinami staroslavnege mesta Suza napise elamitskih kraljev Sutruk-Nahunti, Kudur-Nahunti itd., je dr. Mordtmann, tedaj bivajoč v Carigradu, na podlagi teh dokazal, da je pisan drugi klinopis z zlogi in sicer v narečju suzijanskem, katerega so nekda govornili v Suzijani, drugi provinciji perzijskega kraljestva. Do istega zaključka je prišel tudi Fr. Lenormant, med tem, ko nazivlje slavni Oppert ta jezik medski, ki pa je po njegovih mislih soroden suzijanskemu.¹⁾ Ker pa sveto pismo v znanem narodopisnem imeniku (Gen. 10, 2) prišteva Mede Indoevropecem, je treba jezik drugega klinopisa vendar-le prideliti pripenjalnim jezikom. V obče imenujejo dandanes ta jezik suzijanski ali elamitski. Suza je bilo namreč glavno mesto prastarega kraljestva elamskega. F. I. Weissbach ga zove novosuzi-

¹⁾ Oppert, Le peuple et la langue des Medes, Paris, 1879.

janski, dr. Fritz Hommel pa ga prišteva v svoji še dandanes imenitni knjigi¹⁾ a l a r o d s k i jezični skupini (rodbini), h kateri spadajo hetitsko, kapadoško, staro-armensko, kosejsko, elamitsko, georgijsko (ob Kavkazu) in basško (basiško) narečje. Učeni katoliški teolog Fr. Kaulen²⁾ pravi ob koncu svoje razprave o tej stvari, „da je dandanes dognano, da podaje druga vrsta klinopisa jezik ansanski, materin jezik Cirov.“ Potemtakem je slavni Cir v svojem materinem jeziku tako-le govoril:

U Kuras Ko Akkamanisij,

Jaz (sem) Cir kralj Ahamanid

(Glej obrazec M str. 316.)

Žal, da nam je čas obvaroval le malo spominikov staroperzijskega in suzijanskega klinopisa, zato so učenjaki s tem večjo vnemo posvetili svoje studije tretji vrsti klinopisa, ki je zaradi svojih bogatih in obsežnih spominikov obetal največji dobiček. (Dalje.)

¹⁾ Fritz Hommel, Geschichte Babyloniens und Assyriens, Berlin 1885, str. 47.

²⁾ Fr. Kaulen, Assyrien und Babylonien, Freiburg, 1891, str. 127.

Dolenji Istrijanec.

(Narodopisna črtica. Spisal J. M-č.)

Na bornem ležišču tam v kotu si mane oči skrben mož, oče obilne družine. Jutro je, vstati treba. Naš Istrijanec vstaja rad zgodaj, da gre na težko delo. Kako obleko ima naš Istrijanec?

Moški nosijo ozke, bele, volnene semtertje tudi črne ali modre hlače — gače; povrh srajce ali košulje iz debelega domačega platna devajo naramnico iz sive, debele, tudi domače volne: to je kamižola ali telovnik brez rokavov ali pa z rokavoma. Navadno pa je Istrijanec oblečen le v en rokav, tako da mu kamižola in drugi rokav nekako po hrbtu dolí visi. Na glavi ima slovansko čepico črne boje iz črne volne, a jo imenuje klobuk, dasi je skoro taka, kakor sem jo videl naslikano v uniformi, po carju Aleksandru III. uvedeni za ruske vojake. Naš klobuk — šiljar — malokdo tu nosi. Kogar je pa oblazala laška kultura, nosi tudi že mehak klobuk. Včasih, osobito kadar mrzla burja brije, nosijo še sivo, volneno suknjo s kapuco. Ženske pa oblačijo povrh dolge bele obleke, košulje, jedno samo dolgo krilo iz debele, temnosive, domače volne z rokavoma, ki sta pa poleti vedno zadej za pas pripeta. Spredaj je ta vrhna obleka kar po dolgem nekoliko izrezana. To imenujejo módrino. Predpasnik dolenji Istrijanki

malo rabi. V kite vpletajo bel trak tako, da sta bel trak in črna kita skupaj spletena ter se vije tako spletena kita od jednega uha preko senc do drugega uha. Na glavo devajo štirikoten kratek bel robec — facol — iz debelega „bumbaka“ (pavole) dvojno zaviti in v trikot zložen, da čopi, ki so ob štirih konceh robca, doli visé. Po zimi ima nekatera bogata Istrijanka še vrhno suknjo brez rokavov, „gječerma“, in pa še veliko temno, z nekaterimi zelenimi nitkami pretkano, volneno ogrinjalo „krpét“, ki ga nosijo nekako jedno leto po smrti sorodnikov. Moški in ženske nosijo kratke, a močne čevlje kakor avstrijski vojaki; saj je pa tudi treba za istrsko blato.

Dasi je Istrijan ohranil staro nošo, vendar — ako pojde tako naprej, kakor gre sedaj — izgine za nekoliko desetletij tudi ta častitljiva domača noša.

Kranjska silno upliva na Istrijance. Bog ne daj, da bi žalil svoje brate, istrske Hrvate, a kar je res, je res. Po Gorenji in Srednji Istri govore s slovenščino mešano hrvaščino, ki ima poleg tega še jako veliko laških besed. V poprejšnjem stoletju je itak Istra spadala h Kranjski in to še za cesarice Marije Terezije, in J. Dal-

sem prišla, ker je njen mož le redkoma doma, kakor tvoj Jožef. Tudi nimata otrok in je torej sama. Neštetokrat mi je že povedala, da še ni nobene zime preživela tako prijetno, kakor se je ta pričela. — Hočem se tudi privaditi lepemu izgovarjanju Američanov in zadovoljna sem, saj vidim, da za najinega dobrega brata Friderika ne morem nič storiti, dokler stanuje v tuji hiši.

Otok naš ima samo jedno mestece, ki se tudi Makinac imenuje. Rodbina Abbot je zelo imovita in sploh najimenitnejša tu. Razven te je še nekaj hiš drugih trgovcev, skoraj kakih petdeset rodbin. Tu imamo tudi duhovnika in zdravnika, kar je oboje izredno, in moramo biti ponosni na to.

Ko smo bili v Novem Jorku, obiskal nas je često pater Helscher, pričakujoč ladijo iz Londona, da bi se povrnil v svoj samostan v Evropi. Oče Senderl me je tudi že obiskal. Komaj sem ga spoznala, tako je zarjavél in se zredil, sicer je pa zelo delaven in se je tudi že naučil indijanskega jezika, kakor tudi angleškega in francoskega. Z obema patroma sem govorila mnogo o vaši hiši. Naročila sta mi vse dobro za vas. Senderl je dejal, da bi se včasih rad vadil v materinščini; v njegovi knjižnici je tvoj spominik jedina nemška knjiga. Gospoda Pirca pričakujem prihodnje dni. Sporočil mi je že srčne pozdrave. Tudi tukaj ga poznajo ter cenijo njegovo sveto življenje in delavnost. Naš dragi Friderik je pa tako znan, da vé vsakdo o njem kaj pripovedovati. Čujem, da mu pripisujejo nadčloveške reči, katere more zvrševati le poseben ljubljenec božji. Med Indijanci ni niti jednega, ki bi ne poznal njegovega imena. V Makinac-u jih je bilo silno mnogo, ker so prodajali svojo deželo; iz peterih pokrajin so prišli, in vsak je hotel ž njim govoriti in ga videti. Mnoge sem obiskala v njih kočah. Ko so čuli, da sem Baragina sestra, podali so mi vsi roko,

smehljali se mi in me opazovali, dokler sem bila v koči, katero sem zapustila vselej s solznimi očmi. Potem so leteli ven in zrlji za menoj. Naposled smo se sprijaznili, menda sem jih pridobila s svojo nemo oponašo. Na ulicah so me pozdravljali. Ti ljudje so jako pohlevni. Njih zunanost je čedna, njih obraz prijeten, oči črne in žive, barva ni rdeča, kakor sem si domišljevala, ampak kakor pri polzamorcih. Često sem opazila grške nosove; zobe imajo bele in močne; lasje so črni kakor oči in nikdar kodrasti.

Njih postava je ravna; noge, ki so majhne kakor njih roke, polagajo na notranjo stran.

Večkrat sem skupaj z nekim Indijancem izmed onih dveh, ki ju je škof Rese poslal v Rim v propagando, da bi ju podaril kot duhovnika zopet indijskemu rodu. Duhovit je, govori laški, angleški, razume dobro latinski. Njegova zunanščina je prikupljiva; pričakovali so mnogo uspeha njegovemu učenju v Evropi. Prišel je zdrav in vesel domov, toda le, da bi bil v očetovski hiši to, kar je bil poprej — divji in brez dela. Najrajši bi se zjokala nad njim. Drugi je umrl, in tako ima škof žalostno plačilo za svojo najboljšo voljo.

Citala sem, da je postal naš Friderik ud kmetijske družbe. Veseli me, ker on je za gospodarstvo ustvarjen in tako lepo nastavljen, da lahko napravi vsakovrstne poskuse pod snegom.

Zdravstvujte! Reci Pepici, da gospa Abbot prav časti malo podobico, katero je že izdavnica poslala stricu; vložila jo je v spominsko knjižico. Karolu Velikemu pa reci, da sem že videla potujoča po kanalu Erie jednega onih ptičev, ki jih je meni narisal.

Najprisrčnejše pozdrave pošiljam iz tega mikavnega otoka na vse ljubljene in cenjene znance. Vas srčno objemajoča

Tvoja

Toni.

Klinopisni spominiki in sv. pismo.

(Spisal dr. Fr. Sedej.)

(Dalje.)

Bogati zaklad asirsko-babilonskega klinopisja je prišel na dan iz tisočletnih temin, ko so v začetku tega stoletja jeli razkopavati razvaline asirskih in babilonskih mest. Prvi, ki je v razvalinah holmcev Kujundžik in Nebi-Iunus, ležečih onstran današnjega Mosula, spoznal staroslavne Ninive, bil je Anglež Rich I. 1820. Ne daleč od tod proti severu se vzdiguje drugi

holm razvalin, Korsabad, kjer je leta 1842. do 1845. razkril francoski konzul Emil Botta mesto in palačo kralja Sargona, z imenom Dur-Šarrukên. Stari London, t. j. ogromne Ninive, ki so se nekdanj raztezale od današnjega Mosula skoro doli do Nimruda (Kalah), dandanes le mrtvaška senca nekdanjega veličja, vzdignile so se zopet iz praha vsled podvzetnosti in bistrovidnosti Angležev Avgustina Henrika Layarda (1845—1851), Hormuzd-Ras-

sama (1852—1854, 1877—1878), Jurija Smitha (1873—1876) in njegovih pomočnikov. Izpod motike in lopate so kar vstajale palače asirskih kraljev Asurnazirpala, Salmanasarja II., Asarhadona in drugih v Nimrudu, Senaheribova in Asurbanipalova (Sardanapalova) v Kujundžiku, dva templa Asurnasirpalova v Nimrudu in Balavatu. Med razvalinami Asurbanipalove palače v Kujundžiku je našel l. 1854. H. Rassam celo knjižnico tega kralja, obsegajočo več tisoč klinopisnih knjig iz žgane opeke, nekaj asirskih, nekaj babilonskih, katerih samo jeden del (okoli 30.000 kosov) se hrani danes v londonskem britskem muzeju.

Nič manj važne in razsežne so izkopanine na tleh babilonskih. Razvaline mest: Babilona, Borsipe (Birs-Nimrud), Nippur-ja, Varke (Ereh, nekropole kaldejske), Senkere (Larsam), Ura (Mugheir, rojstnega mesta Abrahamovega) in drugih so razgrebli neutrudni Angleži: Loftus in Taylor pod vodstvom Henrika Rawlinsona (1849—1855) ter francoska ekspedicija, katero je bila francoska vlada poslala v Mezopotamijo (1851—1854) z Fulgencijem Fresnelom in Julijem Oppertom na čelu. Žal, da je dovršen del Oppertove zbirke pri prevažanju izginil v valovih Tigrovih dné 23. velikega travna l. 1855. L. 1874. so Arabci našli v holmu Džumdžuma pri nekdanjem Babilonu tri tisoč popisanih plošč iz opeke, ki obsegajo zasebno-pravne in trgovske dokumente. Jurij Smith je leta 1876. kupil to zbirko za britski muzej. Povrnivši se v London je iz teh plošč razbral, da obsegajo opravilne knjige neke trgovske tvrdke Beni-Egibi — najbrž židovske (Ben-Jakob).

Omenjeni H. Rassam, sicer neuk v klinopisju, a tembolj srečen pri odkrivanju starin, našel je blizu starega Babilona vodne priprave za namakanje „visečih vrtov“, med pismenimi spominiki pa anale Nabonida, zadnjega kralja babilonskega, in napis Cirov (l. 1878—1879.). Ob svoji drugi ekspediciji (l. 1879.—1882.) je odkril v Abu-Habba staro mesto Sippar (svetopisemsko Sefarvájim) z imenitnim templom, solncu posvečenim, in bogatim arhivom, ter našel svetopisemsko Kutho v holmcu Tell-Ibrahim.

Te Rassamove uspehe pa je prekosil francoski podkonzul Ernest de Sarzec (1876 do 1881). Njegove izkopanine so sicer omejene le na razvaline holma Tello ali Tel-loh ob prekopu Šatt-el-Haj, ali razkrile so nam najstarejše babilonsko pisemstvo in naobrazbo. V tu najdenih spominikih, večinoma sohah, nam govoré stari Sumerci, najbrž izumitelji klinopisa, svoj nesemitski jezik in pričajo o stari, precéj razviti sumerski naobrazbi, o kateri se nam še

sanjalo ni. Cela Sarzecova zbirka je prešla leta 1881. v last francoske vlade ter krasi dandanes pariški Louvre. Raziskavanje starobabilonskih starožitnostij v Tello in Nippuru se še vedno nadaljuje. Prve je tolmačil Armiaud v Parizu l. 1887., druge pa Američan H. V. Hilprecht v Filadelfiji l. 1896.

Ko je došla v Evropo novica o najdenem zakladu asirskih in babilonskih klinopisov, čakali so težko, da bi jih kdo razvozlat in ž njih pomočjo razsvetlil zgodovino starih azijskih narodov, posebno pa Izraelcev.

Botta in Layard sta spoznala na prvi pogled, da so njijini asirsko-babilonski klinopisi isti ko v tretji vrsti perzepoljskih in behistanskih napisov. Že Grotefend je izkušal l. 1837. razvozlati imeni Darijevo in Kserksovo, ki sta se nahajali v tretji vrsti perzepoljskih klinopisov. L. 1840. dodá v „Neue Beiträge zur Erläuterung der babylonischen Keilschrift“ še razvozlati imen kraljev Cira in Histaspa. Pogodil jo je bil pri treh znamenjih namreč *a*, *as* in *da*, tolmačujoč sedem ostalih znamenj pa je zadel le približno.

Pri vsem tem smemo imenovati Grotefenda začetnika na ledini klinopisne znanosti, ne samo staroperzijske, ampak tudi asirsko-babilonske.¹⁾

Grotefend je napačno menil, da „nobena vrsta trojnih klinopisov se ne sme v strogem pomenu imenovati silabična ali celó pisana z znamenji“, češ da je vsak klinopis zložen iz črk. Ali temu je kmalu oporekal Botta, ki je pri svojih klinopisih naštel nič manj ko 642 znamenj in s tem izključil vsako nado, da bi bil asirski klinopis pisan s črkami.²⁾ Primerjaje besede paralelnih napisov, je Botta iztaknil, da so bile iste besede in lastna imena pisana različno, in da so Asirci in Babilonci rabili najbrž različna znamenja za isti glas. Tedaj so splošno menili (Saulcy, Longperier in celó Hincks leta 1849), da značijo različna znamenja zlogov samo jeden soglasnik, n. pr. da stojé *ra*, *ri*, *ru*, *ar*, *ir*, *ur* za *r* ter so je zatorej nazivali homofonna (jdnakoglasna) ali ekvivalentna (istovredna). Šele bistroumnemu Ircu Edvardu Hincksu se je posrečilo to zmotu popraviti leta 1850. V dodatku svoje razprave „On the first and second kinds of Persepolitan Writing“ l. 1846. je utemeljil tri velevážna načela:

1. Nekatera klinopisna znamenja značijo proste, druga pa zložene glase.
2. Dva ali več znamenj se rabi za isti glas.
3. Asirski in babilonski jezik sta sorodna semitskim jezikom.

¹⁾ Primeri „Beiträge zur Assyriologie von Friedrich Delitzsch und P. Haupt“, II. B. Leipzig 1894, p. 1—18.

²⁾ Kaulen, op. c. p. 129.

Po Hincksovem nauku so izraženi v asirsko-babilonskem klinopisu samo štirje samoglasniki: *á, a, i, u*; ni pa znamenja za prosti soglasnik, ampak vsak soglasnik ima pred seboj ali za seboj samoglasnik. Potemtakem je izražen vsak soglasnik s sedmerimi različnimi znamenji, na primer *k* z zložnicami *Kà, ká, ki, ku, ak, ik* in *uk*. Pozneje je dokazal Hincks tudi to, da se večkrat izražajo zaprti zlogi z dvema prostima, n. pr. *ram* z *ra + am, bir* z *bi + ir*.

Prej so nekateri raziskovalci imeli za zloge samo nekatera znamenja, šele Hincks je razširil to načelo na ves klinopis tretje vrste. Vrh tega je on prvi razvozlal znamenja za *a, i, u, ja, bu, ku, da, ta, as, su, na, nu, ra, ana, meš*. Tudi štiri ideograme je pogodil, namreč *A = sin, ki = dežela, zemlja, Ane = nebo, un* in *gal = človek, E = hiša, veznik u = in, anaku = jaz*.

Kako težko je tolmačiti tak klinopis, ki je pisan z zlogi, razvidi lahko vsak. Ali pokazale so se še druge ovire, hujše od omenjenih. Nadrobnejše raziskovanje je pokazalo, da so Asirci in Babilonci izražali s posameznimi znamenji ne samo cele zloge, ampak tudi pojme ali ideje, kakor n. pr. izraža slovenska pratika „dež“, „sneg“, „lepo vreme“ itd. Zato so nazivali taka klinopisna znamenja monograme ali bolje ideograme. Tako je našel že Botta asirske ideograme za besede „kralj“, „dežela“, „ljudstvo“, „kraljestvo“, ne da bi jih znal čitati in izgovarjati. Ko je Rawlinson priobčil leta 1851. tretji del behistanskega napisu, t. j. asirsko-babilonsko vrsto, so opazili učenjaki toisto. Isto znamenje X, ki se je čitalo pri enem lastnem imenu kot *mat*, slulo je pri drugem *kur*, pri tretjem *šat*, pri četrtem *lat* itd. Rabo istega znamenja za mnoge razne izraze in pojmove so krstili asirijologi polifonijo (mnogoglasje). Prvi, ki je zasledil v asirskih klinopisih polifonijo pisave, je bil Rawlinson l. 1850. Takisto so bili iznenajeni raziskovalci, ko so uporabljali značila, dognana pri perzepoljskih napisih, da bi čitali paralelne napise behistanske, zakaj ime Nabuhodonozor je slulo v drugem slučaju *An . ag . ša . du . sis*.

𐎠𐎵 𐎠𐎥𐎺𐎠 𐎠𐎥𐎺𐎠 𐎠𐎥𐎺𐎠 𐎠𐎥𐎺𐎠 𐎠𐎥𐎺𐎠

An ag ša du sis

Ali zmot in ovir pri razvozlati asirsko-babilonskih napisov ni bilo še konca: opazili so namreč, da je bila pomešana silabična pisava z ideografično in s polifonijo, kakor če bi na primer matematik jedenkrat pisal znamenje enakosti =, drugikrat ga izrazil z besedo „jednako“, tretjikrat pa obojega nekaj združivši

= (jedna)ko. Ime kralja Nabuhodonozorja so pisali včasih z zlogi: *Na . bu . u . ku . du . ur . u . su . r .* ali združivši zloge: *Na . bu . kud . dur . ru . su . ur .*, včasih pa deloma z zlogi, deloma z ideogrami, n. pr.: *An . pa . ku . du . ur . sis*, *Na . bu . sa . du . u . su . ur*. Ime nekega kralja so razvozlati čitali v začetku Asur-ah-bel, dandanes pa vemo, da je čitati *Asur-nažir-abal*; drugo kraljevsko ime Salmanasar je celó Hincks nekdanj čital krivo „Divanubar“! Zatorej so nekateri izgubili vse upanje, da bi bilo mogoče kdaj pravilno čitati asirsko-babilonske spominike.

A glej! Ob tej sili prispe raziskovalcem božja previdnost na pomoč. Zdi se, da je tako nedoločna in zamotana pisava Asircem samim delala preglavice. Da bi se torej veljava in pomen posameznih klinopisnih znamenj zagotovila, so že asirski klinopisci v ta namen napravljali slovarje s seznamkom zlogov in ideogramov, v katerih je bila zabeležena izreka in veljava dvoumnih znamenj.

N. pr. veliki trovrstni silabar *II. R. 1. 2.* ima to-le podobo¹⁾:

Predel I.

Vrsta	Akadski izrek	Ideogram	Semitski izrek
1.	<i>a-na</i>	𐎠𐎵	<i>ša-mu-u</i>
2.	<i>di-in-gir</i>	𐎠𐎥𐎺𐎠	<i>i-lum</i>
3.	<i>na-ab</i>	𐎠𐎥𐎺𐎠	<i>nab-bu</i>

Iz tega silabarja je posneti, da se glasi klinopisni ideogram, ki je v prvi in drugi vrsti srednjega predela taisti, akadski *ana* in *diingir*, semitski t. j. asirsko-babilonski pa *šamuu* = nebó (hebrejski *šamájim*) in *ilu* = bog (hebr. *el*). Akadci in Sumerci so najbrž izumili klinopis, katerega so potem sprejeli drugi narodi, med temi tudi Asirci in Babilonci. Od tod dvojna izreka ideogramov.

S silabarji so asirski pisarji sebi in nam olajšali čitanje klinopisov. S pomočjo teh se je posrečilo razvozlati prej nedostopne zagonetke, in mnogo razlag, o katerih so raziskovalci le ugibali, se je sedaj potrdilo.

Potemtakem imamo dovolj pomočkov in kriterijev, da se čitanje kakega dvomljivega klinopisnega mesta določi. Poleg silabarjev služi asirijologom za glavno vodilo kontekst in paralelna mesta. Začetkoma so si pomagali seveda z jeziki in narečji, ki so asirsko-babilonskemu sorodni, a pozneje so sestavili na podlagi klino-

¹⁾ Friedrich Delitzsch, *Assyrische Lesestücke*, Leipzig 1876. str. 19. Čitatelj si mora misliti vse tri predele silabarja pisane s klini. Prepisali smo prvi in tretji predel v latinico zato, da se stvar lože umeva.

pisov slovnice in slovarje ne samo asirskega, ampak tudi akadškega jezika. Sicer vse težkoče še dandanes niso odstranjene, a neumno bi bilo posnemati slavnega kritika Alfreda Guttschmida, ki je najprej v „Jahrbücher für klassische Philologie“, 1875 in pozneje v posebni knjigi: „Die Assyriologie in Deutschland, Leipzig 1876“ hotel osmešiti vse pridobitke in napore asirijologov. Smelo smemo trditi, da se dandanes čitajo klinopisi tako gotovo in pravilno, ko drugi spominiki slavne starodavnosti. In tako je postal klinopis imeniten in verodostojen vir za zgodovino staro-azijskih narodov.

Kako dobro in gladko so znali tolmačiti asirsko-babilonske klinopise že l. 1857., dokazuje prevod imenitnega Tiglat-Pileserjevega napisa, katerega je dala prevesti azijska družba v Londonu štirim najboljšim tedanjim asirijologom: Talbotu, Hincksu, Oppertu in Rawlinsonu. Razdelil se je omenjeni, ravno takrat najdeni klinopis, onim štirim učenjakom, da ga vsak posebej prevéde in prevod v zapečatenem zavitku dopošlje za to nalašč sestavljenemu odboru. Odbor je nato prevode primerjal in izjavil, da se vjemajo ne samo gledé zmisla v obče, nego tudi v posamnih besedah. Samo pri težkih in dvomljivih mestih se predstavljenci niso strinjali, a ta mesta so tudi oni že naprej zaznamovali kot dvomljiva. O resničnosti tega se lahko prepriča vsak in sicer iz priobčenih prevodov.

Toliko naporov je bilo tedaj treba, da so se razvozlake zagonetke asirsko-babilon-

skega klinopisa, nepredorne tisoče in tisoče let. Da znamo dandanes čitati te imenitne napise, imamo zahvaliti najbolj Rawlinsona in Hincksa, nekaj tudi Grotefenda in de Saulcy-ja. Delo razvozlavanja pa je dovršil in ovenčal sedanjí predsednik „Instituta de France“ Julij Oppert s pomočjo tedaj najdenih asirskih „silabarjev“ (l. 1859.).¹⁾ Precèj bogato paberkovanje na polju klinopisnega tolmačenja nadaljujejo in so nadaljevali več ali manj vsi boljši asirijologi, posebno pa: Ménant, Norris, Talbot, George Smith, Sayce, Schrader, Friderik Delitzsch, P. Haupt, Amiaud in drugi.

Ako pomislimo, kako gorostasne zapreke so se stavile razvozalcem, koliko zmot in predsodkov je bilo popraviti, kako počasi, bi rekel, črko za črko, znamenje za znamenjem je bilo treba razvozlavati, tedaj se moramo čuditi človeškemu umu in volji, da sta stvorila tako imenitni umotvor, ki bo človeštvu v slavo in ponos na vse veke. Bistrost in znanost zapadnih učenjakov sta pri tem slavili pravo zmagooslavje.

(Dalje.)

¹⁾ Während dem Grotefend die Ehre gebührt gelegt zu haben den Eckstein und während Henry Rawlinsons' Verdienst es ist gelegt zu haben das tiefe und breite Fundament der Keilschriftforschung, hat Oppert über diese Fundamente das stattliche Gebäude der Assyriologie aufgeführt. Beiträge zur Assyriologie II. Bd., str. 523. Oppert je spisal do leta 1892. nič manj ko 366 del in knjižic, med temi tudi Eulogy (pohvalni govor) on Franz de Miklosich. Comptes Rendues XIX. 13. Mr. 1891.

Naše kritično stališče.

(Spisal dr. Fr. L.)

Pesnikom očitajo, da niso srečni, kadar se lotijo drugega posla poleg pesništva. Zlasti na znanstvenem polju je izpodletelo marsikateremu pesniku, ker je imel svoje vmišljene ideje za golo resnico. Oba največja nemška pesnika nam potrjujeta našo misel. Seveda ni pravila brez izjeme; zlasti pri nas Slovencih se zdi, da so izjeme jako obilne. Vodnik je bil gramatikar in zgodovinar, Stritar je kritik in celó socialni politik, Valjavec, Krek — velika učenjaka, in gospod Aškerc naposled tudi — temeljit kritik.

Gospoda Aškercu poznajo naši čitatelji zlasti iz 2. zvezka njegovih poezij, katere smo lani ocenjali. Čeprav je odtlej objavil že nekaj novih pesmij, vendar nas te ne zanimajo toliko, kolikor obširna in temeljita kritika Govekarjeve povesti „Ljubezen in rodoljubje“, objavljena v letošnji 3.—5. števi. „Ljubljanskega Zvona“. Ta

kritika ne ocenjuje samo omenjene povesti, ampak tudi splošno razklada umetniško in kritično stališče. Zatorej je ona kritika skoro umetnostna razprava o podlagi umetnosti sploh in o stališču pesništva posebej.

Dokazov ne rabi mnogo gospod Aškerc. V oceni sami tako navdušeno slavi pisatelja Govekarja, da se beroč nehoté spominjaš pesniških prostostij. A jedna stvar je v tej oceni in razpravi vredna hvale: pisatelj govori tako odkrito in jasno, da sedaj do dobra poznamo njegove nazore o umetnosti in njegovo stališče. Ta jasnost nam je jako všeč, ker tudi sami radi povemo vsakomur jasno in odkrito besedo.

V oceni se gospod Aškerc dotika tudi stališča in kritikovanja našega. Zato nas ta kritika pozivlje, da tudi mi označimo in obranimo svoje stališče.

Klinopisni spominiki in sv. pismo.

(Spisal dr. Fr. Sedej.)

(Dalje.)

II. Poglavje.

O razvitku, kakovosti in različnih vrstah klinopisa.

Vse vrste klinopisja sestojé iz podolgastih znamenj, ki so na jednom koncu šilasta, a na drugem imajo trikotno glavico, da so videti več ali manj podobna klinu, pušici ali žeblju. Klini ležé včasih vodoravno — , včasih navpično ┆ , redkokrat na pošev ↘ ↗ . Tem se pridružuje še vogelnik ali dvojni klin < , ki je najbrž nastal iz dveh z glavico dotikajočih se klinov, oziroma dveh črt < .

Zaradi te oblike so Nemci z Grotendorfom na čelu nazivali to pisavo „Keilschrift“; Angleži so jo izpočetka imenovali „arrow headed scripture“, t. j. pisavo s puščicami, Francozi pa „écriture de tête à clou“, t. j. pisavo z žebli. A dandanes je v obče pri vseh narodih zavladal izraz: „scriptura cuneiformis“, „Keilschrift“, „klinopis“. Rusi jo imenujejo takisto „klineobraznoje pismo“. Tudi Slovencem ne kaže drugega kakor rabiti izraz „klinasto pismo, klinopis“; posamezna znamenja pa bi bilo bolje nazivati „zagozdovke“ nego „kline“. Grški pisatelji n. pr. Strabon Geograph. XIV., 5, XV., 3, Herodot, Hist. IV., 87 zoveta to pismo po narodih, kateri so je rabili: γράμματα ἄσσυρια oziroma γράμματα περσικά . Tako n. pr. pripoveduje „očak zgodovine“ na navedenem mestu, da je dal Darij Histaspov vdolbsti ob Bosporu v dva mramorna stebra napis o svoji ekspediciji na Bospor in k Scitom in sicer z grškimi in „asirskimi“ pismenkami.

Kakor smo že prej omenili, so osti zagozdovk zmerom obrnjene navzdol ali pa na desno, glavico pa imajo na vrhu, ali pa na levi. Vogelniki, mali in veliki, so vedno odprti na desno. Manjši vogelniki, ki se nahajajo v asirsko-babilonskih klinopisih, so bolj podobni malemu trikotniku kakor pa kljuki.

Kako pa je bilo mogoče iz tako preprostih znamenj sestaviti abecedo ali celo pismo? Izumniki klinopisa so bili pravi mojstri v kombinaciji. Znali so združevati in vpletati zagozdovke tako duhovito, da so nastajale raznovrstne nove tvorbe in oblike. A pri vsem tem je klinopis obdržal vedno svoj robati, klinasti značaj.

Temu vzrok je bila tvarina in pisno orodje, katero so rabili Asirci in Babilonci. Mezopotamska ravan je nekdanj krila v svojem nedriju obilno bele ilovice. Kar pripravno je bilo iz te ilovice tvarjati prizme, cilindre, stožce, posebno pa ploščice ali opeko ter jim vtiskati znamenja in pismenke. Da bi se popisane plošče lože ohranile, so jih žgali v ognju ali pa sušili na solncu. Že sveto pismo piše, da so zidarji babilonskega stolpa rabili „opeko mesto kamenja in smolo za cement“. (I. Mojz. XI., 3.)

Pri pisanju so rabili klinopisci štirivoglata podolgasta pisala (Schreibgriffel) iz lesa ali pa slonove kosti, ki so bila na koncu odrezana v podobi pravokota. Brazda s takim pisalom plošči vtisnjena dobila je podobo klina. Za kamenene spominike pa se je klinasto pismo podajalo kakor nalašč. Zadostovalo je klinopiscu udariti z dletom dvakrat, trikrat v kamen, in klin je bil gotov.

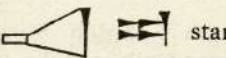
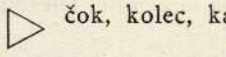
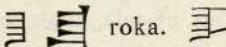
V kamen dletiti pisma ter ovekovečiti potomcem besede svoje in dela so poleg Asircev, Babiloncev, Perzov, Rimljanov itd. znali tudi Izraelci. Deset božjih zapovedij je Bog s svojim prstom začrtal na dve kameniti plošči. In trpin Job, hoteč ovekovečiti svojo vero v bodočega Odrešenika, ki bi ga nekdanj obudil iz groba, je vzkliknil: „Oj, da bi se zapisale moje besede! Oj, da bi se začrtale z železnim črtalom v knjigo ali na svinčeno ploščo, ali pa da bi se vdolble z dletom v trdo skalo!“ (Job 19, 23 do 24.)

Ko se učenec dandanes loti klinopisa, ustraši se nebroja zmedenih in neokretnih klinov, ki si na prvi pogled niso v nobeni zvezi. Kako nerodni in neumni so bili klinopisci! Tako modruje mlada kri, ne vedé, da je bil začetek vsake vede in vsakega izuma težak. Dandanes so učenjaki že prodrli z lučjo svojega uma v temine klinopisnih skrivnostij ter zasledili njih prvotne tvorbe in sestavo. Tudi klinopis se je kakor vsaka druga pisava razvil iz preprostih oblik in otročjih podob. Odkar sta Amiaud in Hilprecht našla med grobljem starobabilonskih mest Telloh in Nippur najstaršo pisavo, takozvano arhajiško (bajé iz petega tisočletja pred Kr.), dá se natanko zasledovati, kako se je klinopis polagoma tvarjal, sestavljal in razvijal. Starosta asirijologov, slavni Julij Oppert, je z bistrim svojim očesom prvi zazrl in določil nekatere prvotne podobe, iz katerih so se

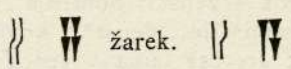

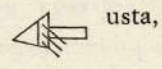
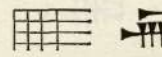
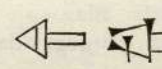

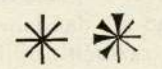
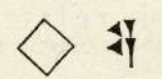

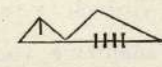

pozneje razvile klinaste. „Vsa klinasta znamenja so posneta od podob. Klinopis izhaja od hieroglifov; več nego jasno je, da je mnogo monogramov predstavljalo v čutni podobi ono idejo, katero značijo.“ — Tako je pisal Oppert že leta 1859. v II. delu svojega epohalnega dela: „Expédition en Mésopotamie.“ Za dokaz svoji trditvi navaja v I. zvezku omenjene knjige, v 5. poglavju stran 63 šestindvajset vzgledov. In glej! Mnogo Oppertovih slutenj so potrdile najnovejše izkopanine. Okoli dvajset znamenj, katere je smatral on za prvotne oblike, na primer podoba zvezde, vode, ribe, noge itd., so se našle dandanes v nippurskih napisih. Anglež Jurij Smith († 1876) je menil, da je 180 prvotnih klinopisnih znamenj (original signs), ki se ne dadó razlagati. Skoro štirideset let je počivala znanstvena raziskava v tem obziru, dokler ni izšla Frederika Delitzscha najnovejša knjiga¹⁾, opirajoča se na telloške in nippurske napise, ki bo pač rešila velevažna vprašanja o postanku klinopisa in o izviru naše abecede sploh. Bistroumni in sistematični asirijolog nam odpira tu nove perspektive ter podaje nazore in rezultate, katerih pomen je velikanski.

Longum est iter per praecepta, breve per exempla. Čitatelji „Dom in svet“-a bodo to razpravo lože umeli, ako jim podamo nekatere podobe prvotnih klinopisnih znamenj, izbranih iz rečene Delitzscheve knjige str. 209—213. Prvotnim podobam smo dodali še poznejše klinaste, da se razvidi, kako so se te iz onih razvile.

1. volovska glava.
2. a) hiša.
2. b) stan, stanovanje.
3. vrata.
4. kamelja grba, pripogniti se, upogniti.
5. čok, kolec, kateremu so privezavali šotore.
6. obseg, oklep, ograja.
7. roka. komolec z roko, moč.

¹⁾ Fr. Delitzsch, Die Entstehung des ältesten Schriftsystems oder der Ursprung der Keilschriftzeichen, Leipzig, Hinrich 1897. 8°, str. 239.

8. neko orodje, najbrž bodalo za poganjanje govede.
9. valovi luči in vode.
- žarek. voda.
10. riba, rodovitnost.
11. oko, obličje, gledati.
12. usta, glava z ustmi (obrnj podobo navpik!).
13. mreža, pletenina.
14. glava (obrnj pod. navpik!)
arhajiško starobab. novoasir.
15. križ.
16. zvezda, nebo, bog.
arh. starobab. novobab.
17. solnce, dan, svetloba (znamenje solнца je bilo nekdanj okroglo, ko v pratiki).
18. noga, hoditi (ob. navp.!).
19. podoba pred bogom ležečega človeka, človek sploh.

Kakor se iz teh podob, bolje rečeno čečkarij, razvidi, so začetniki klinopisa posneli svoje podobe od solnca, zvezd, človeka in udov človeškega telesa, živalij, rastlin in orodij. S tem nam podajejo ob enem zrcalo tedanjega svojega mišljenja in naziranja ter prvotne kulture.

Prvotna pisava je bila pri vseh starih narodih kakor n. pr. pri Kitajcih, Babiloncih, Egipčanih, ameriškanih Aztekah — podobopisje. Ravne ali upognjene črte starobabilonskih podob so se polagoma umaknile robotim klinom. Vsa klinopisna znamenja, katerih štejejo dandanes 400, so se razvila iz teh prvotnih in sicer po bistroumni sestavi. Starobabilonski klinopisci so prav umno znali razdeljevati, oziroma

družiti ideje in pojme ter je izraževali z raznimi skupinami.

Tako n. pr. so izražali „solzo“ s skupino

𐎗 𐎗𐎗 to je „voda očesa“; „dež“ 𐎗 𐎗𐎗 znači „vodo nebá“; „otrok + moški“ je značilo „sinu“; „otrok + ženski“ pomenja „hčer“; „človek + hudobni“ je „slepar“; kovina + svetla = srebro; drevesa tema = senca itd.

Da bi izrazili stopnjevanje kakega pojma, so podvojili dotično znamenje. N. pr. *hal* pomenja „teči“, *hal-hal* 𐎗𐎗 𐎗𐎗 „zeló hitro teči“, od tod pridevnik reke Tigra (Diglat *hal-hal-la*), „hitro ko puščica tekoči“.¹⁾

Podvojenje glagolske korenike je rabilo sploh Semitom za stopnjevanje glagolskega pomena (forma *Piel*, *Palpel* itd.). Iz podvojenega 𐎗𐎗𐎗 „velik“ (*nun-rubú*) je nastalo 𐎗𐎗𐎗 t. j. „prav velik gospod“ (*nir-etellu*).²⁾

Redkokrat so stavljali isto znamenje trikrat ali celó štirikrat drugo poleg drugega, da bi izražali stopnjevanje pojme.

Mnogo znamenj pa so klinopisci stvorili s tem, da so dve nejednaki znamenji, ki sta bili v začetku ločeni, združili in zlili v jedno. Na primer značili za kralja „velik + človek“ ali za kraljico „velika + ženska“ sta dandanes tako tesno spojeni, da je težko razločiti njijino izvorno podobo.

Za vpodobljevanje novih stvarij in idej so klinopisci prav radi znamenja vpletavali. Velik del klinopisnih podob je nastal na tak način. N. pr. 𐎗𐎗𐎗 znači „usta“ (*ka-pú*), 𐎗

„kruh, jestvilo“ (*gár-akálu*); ako vložiš v „usta“ „kruh“, dobiš značilo za „jesti“ (*ku-akálu*) 𐎗𐎗𐎗𐎗; ravno tako so vloživši v sredino prvega znamenja („usta“) znamenje vode 𐎗

(*a-mu*) stvorili nov ideogram, ki pomenja „piti“ (*nag-šatu*) 𐎗𐎗𐎗𐎗. Vpléti v sredino „solнца ali dneva“ 𐎗 številko „trideset“ 𐎗𐎗 in vdo-

biš novobabilonski ideogram 𐎗𐎗𐎗 pomenjajoč „mesec“ (trideset dni). Takisto je iz v „hišo“ vpletene „teme“ nastal „grob“ (hiša teme); iz vložene v „hišo“ „otroka“ pa „materino telo“. „Hiša“, imajoča v svoji sredini „brinitelja“, je značila „očeta“, hiše branitelja, sanskrtski *patar* = branitelj.

¹⁾ Klinopisno znamenje *hal* predstavlja res podobo puščic.

²⁾ Prva tuja beseda v oklepih je sumerska ali akadaska, druga semitska in sicer asirsko-babilonska.

Že asirski pismouki imenujejo najstarije klinopisne znamenja „gunovanih“. „Gunu“ pomenja obteženje, obkladanje, in obstoji v tem, da se dodajo prvotnemu znamenju štirje vodoravni, kakikrat tudi trije navpični klini. Tudi to obteženje ali pomnoženje prvotnega znamenja znači stopnjevanje (vzmnoženje) dotičnega pojma.

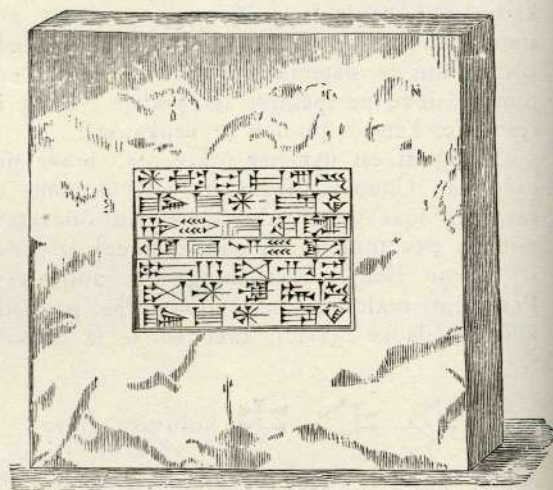
N. pr. podoba „noža“ 𐎗𐎗 obtežena s tremi

navpičnimi črtami 𐎗𐎗𐎗 pomenja „velik nož“,

𐎗𐎗 „bivališče, stanovanje“, obteženo s štirimi vodoravnimi črtami 𐎗𐎗𐎗𐎗 znači „vel. krasno

bivališče“, kakoršne so bile starobabilonske stolnice Ereha, Larsama, Ur.

Mimo teh najstarijih gunovanih znamenj, znanih že asirskim pismarjem, je iztaknil Fred.

Opeka s starobabilonskim napisom. (Po Cavaniolu).¹⁾

Delitzsch še več drugih.²⁾ Sploh je ta strokovnjak, držeč se navedenih načel, razkrojil skoro vse klinopisne skupine v njih prvotne oblike. Vredno je, da zberemo na kratkem plovce njegovega velevažnega raziskovanja v tem obziru:

1. Klinasta znamenja so se razvila iz precéj preprostih, ravnočrtanih podob, posnetih iz vidnih predmetov nebá in zemlje, telesnih udov, orodij itd.

2. Poleg teh „prvotnih podob“ so izumili početniki klinopisa tudi nekatera dogovorjena (konvencionalna) znamenja, da bi izrazili pojme: potlačiti, upogniti, obseči, dolgemu biti itd. Nekatera teh znamenj so nastala matematičnim

¹⁾ Tu razvidiš nekatera prvotna znamenja, na primer zvezdo (štirikrat), hišo (v tretji in četrti vrsti), stan (v prvi vrsti tretje znamenje.)

²⁾ Glej op. c. p. 74 sqq. § 10. Neue Genu-Zeichen.

potem, vsled podvojenega ali potrojenega prvotnega motiva (gunovanje).

3. Prvotnih znamenj ni več ko 45 do 50; vsa druga, katerih šteje klinopis nad 400, so se razvila iz teh prvotnih.

Delitzscheva raziskava je velevažna ne samo za asirijologijo in paleografijo, ampak obeta tudi, da razreši ono preporno vprašanje, od kod izvira naš alfabet? Grki in Latinci so sprejeli svoja pismena od Feničanov, Feničani, ti 'kramarski Angleži' starega sveta, pa ga gotovo niso izumili sami. Dandanes je le vprašanje, ali se je feniška abeceda porodila v naobrazenem Egiptu ali pa v starodavni Babiloniji, kjer je nekdanj tekla zibel narodom, vesoljnega potopa otetim?

Da je feniško pismo v zvezi z babilonskim, je že a priori verjetno. Vsi poskusi, da bi razlagali feniške črke iz egiptovskih hijeroglifov ali iz hijeratskih njih znamenj, so izpudleteli. Z največjim trdom so zastopniki te hipoteze, kakor Emanuel de Rougé, Fr. Lenormant, Halévy, Vigouroux, Isaac Taylor izvili par feniških črk iz egipčanskega pisma. Res je, da so dve do tri feniške črke podobne egipčanskim; res je, da so umeli samo stari Egipčani razdeliti zlog v njegove dele — soglasnike (samoglasnikov niso poznali Egipčani, niti Feničani: te so uvedli šele Grki), res je, da so trgovci Feničani bili v prastari dobi v zvezi z bogatim Egiptom: ali na drugi strani je treba pomisliti, da so tudi Egipčani došli v nilsko dolino iz Armenije ali Kaldeje in da se najstarša njih omika, posebno pa stavbarstvo (gledé piramid) in pisava vedno bolj kaže sorodno babilonski.¹⁾ Feničani so v prastari dobi lože došli v dotiko z Babilonci ali njih predniki, ker so nekdanj stanovali ob perzijskem zalivu, kakor pričajo Herodot (Hist. I., t. VII., 89), Strabon (Geogr. I. c. 42), Schrader (Keilinschriften u. d. A. T. Giessen 1872 p. 384). Vrh tega je bil Abraham, očak hebrejskega roda, doma iz Ura kaldejskega, torej je moral poznati klinopismo, ki je tedaj v njegovi domovini bilo že razvito. Najprej so se izselili iz Kaldeje Feničani in Asirci, za temi Hebrejci. Zato je jezik teh narodov skoro jednak. Zakaj bi ne bilo tudi njih pismo istega skupnega izvora?

Kakor bo čitatelj iz naslednjih vrstic spoznal, bil je klinopis razširjen v celi sprednji Aziji od Perzije tje doli do Egipta. Ob času osemnajste egiptovske dinastije, okoli l. 1500.—1400 pred Kristusom, je služil klinopis celó kot diplomatično pismo kanaanskim knezom in kraljev-

skim namestnikom, ki so poročali službene reči Faraonom, svojim gospodarjem.

K temu uvažuj še to, da predstavlja po Fr. Delitzschevem preiskavanju izmed dvaindvajset feniških črk nič manj ko sedemnajst iste predmete ali pojme, kateri se nahajajo v prvotnih znamenjih babilonskih. Čitatelj naj primerja gori navedeni zaznamek babilonskih podob s temi-le sedemnajstimi črkami feniškega alfabetu in prepriča se o sorodnosti obeh.

𐤀 *alef*, volovska glava;

𐤁 *bet*, hiša;

𐤂 *gimel*, kamelja grba;

𐤃 *dalet*, vrata;

𐤄 *vav*, čok, kolec;

𐤅 *het*, oklep, ograd;

𐤆 *jod*, komolec z roko;

𐤇 *kaf*, roka s prsti, dlan;

𐤈 *lamed*, bodalo poganjačevo;

𐤉 *mem*, voda, valovi;

𐤊 *nun*, riba;

𐤋 *'ájin*, oko;

𐤌 *pe*, usta;

𐤍 *sade*, mreža (:), trnk za lov;

𐤎 *reš*, glava;

𐤏 *šin*, zob¹⁾;

𐤐 *tav*, križ.

¹⁾ Fred. Delitzsch meni op. c. p. 227, da rabi starobabilonsko pismo znamenje „ust“ za znamenje „zoba“. Vendar tega ni treba istovetiti, ker je vogelnik ali kljuka, iz katere je zložena črka „šin“, kakor znano, glavni del klinopisa.

¹⁾ To dokazuje Fritz Hommel v svoji knjigi: Der babilonische Ursprung der ägyptischen Cultur nachgewiesen. München, 1892.

Potemtakem pogrešamo med prvotnimi znamenji babilonskimi samo pet feniških črk :

≡ sameh, ≡ he, ≡ řájin, ⊕ tet, ⊕ kof,

katerih prvotna podoba in pomen sploh nista še dognana.

Navedene črke niso samo podobne obrisu prvotnih babilonskih podob, marveč se glasijo v babilonskem jeziku jednako, n. pr. : *alpu* (alef), *bitu* (bet), *gammu* (gimel), *daltu* (delta) itd. Ime črke *nun* je gotovo babilonskega izvira, zakaj feniško-hebrejski se zove „riba“ „da g“.

Ta babilonska imena feniških črk dokazujejo jasno, da so Feničani vzeli ali vsaj posneli svoj alfabet od prastarih Babiloncev.¹⁾ Verjeti nam ni mogoče, da bi Feničani imena svojih črk šele pozneje, ko so si bili abecedo izposodili, po svojem si izmislili. To pa bi bilo res, če so Feničani vzeli alfabet od nesemitskih Egipčanov. V tem slučaju bi n. br. *bet*, ki ima v egiptovskih hijeroglifih podobo „noge“, zaradi neke sličnosti dobil pri Feničanih ime „hiše“; soglasnik 'a, predstavlja oč Egipčanom „orla“, veljal bi Feničanom za podobo „volvske glave“.

Zaradi tega so novejši strokovnjaki za babilonski izvir feniškega pisma. Jeden izmed najboljših asirijologov, P a v e l H a u p t, vseučiliški profesor v Baltimoru, piše v „Johns Hopkins University Circulars“ VII. zv. 1888, št. 64 na slovensko preloženo tako-le: Nekatera klinopisna znamenja so očitno podobna najstarejšim feniškim oblikam semitskega alfabetu, iz katerega se so razvile vse moderne abecede. Zdi

¹⁾ Če hočeš spoznati razvitek grškega in latinskega alfabetu iz feniških črk, primerjaj α β γ δ a b g d itd. z gori navedenimi znamenji.

se prav verjetno, da se feniški alfabet ne natančno na Egipčanov hijeroglif, kakor se navadno trdi, temveč na klinopise Mezopotamcev. Dovolj znano je, da pravi Plinij VII., 192: *Litteras semper arbitror Assyriis fuisse*, sed alii apud Aegyptios a Mercurio, ut Gellius, alii apud Syros repertas volunt.

Toda Fred. Delitzsch, ki na vse kriplje pobija hipotezo o egipčanskem izviru feniškega pisma, meni, „da je feniška pisava s soglasniki nastala pod vplivom egipčanskega in babilonskega pisma in da se ona mora smatrati za jako spretno združenje obestranskih prednostij teh dveh pisav.“¹⁾

Čudom smo se čudili tem nedoslednim besedam. Vprašali bi gospoda Delitzscha, če hodi kupovat si obleko, kadar jo nujno potrebuje, polovico na Dunaj in polovico v Berlin? In če mu že prijatelj ponuja potrebni denar kot posojilo, mar bo vzel le polovico in šel ostalo drugam iskat? Če so si Feničani res izposodili alfabet, so ga sprejeli najedenkrat celega od jednega naroda ter so ga k večjemu svoji govorici prikrojili in spopolnili, kakor n. pr. Slovani cirilico in latinico.

Dasi stvar ni še končno dognana, upamo za gotovo, da nadaljne raziskave kmalu potrdé naše mnenje o babilonskem izviru feniške in sploh naše moderne abecede. Ta pravda bi se prej dognala, ko bi vedeli, kdaj so Feničani vsprejeli svojo abecedo. Kananejci ali Feničani so za časa Mojzesovega gotovo že pisali, kakor priča ime kananejskega mesta Kirjat sefer, to je mesto pisma ali književnosti. (Jozue XV., 15). Torej je bilo feniško ali kananejsko pismo že pred M o j z e s o m v rabi. (Dalje.)

¹⁾ Fr. Delitzsch op. c. p. 225.

Pesimizem.

(Spisal dr. V. Korun.)

(Konec.)

V tem pa uči filozof pesimizma prav, ko nas opozarja, kako trd nam je boj, da se preživimo, ali, kakor on pravi, da ustrezemo volji do življenja; trd je za vse poprek, zlasti pa za tistega, komur je bila rojenica beda. Vendar je človeška narava tako ustvarjena, da bi bila brez boja kakor mrtva. Le mislimo si ljudi brez potreb, dušnih in telesnih, torej ljudi, kateri bi zaradi tega ne imeli nagiba, po čem težiti in se truditi. Duševne in telesne propalice bi bili brez psihičnih in fizičnih zmožnostij, ktere se po naravnem zakonu le z vajo pri-

dobé, ohranijo in izostré. Izmrli bi že v prvem kolenu. Tako smo prisiljeni iz te dedukcije ad absurdum pripoznati, da so na našem svetu živa bitja brez potreb nemogoča. Kjer so pa potrebe, tam je pa boj neizogiben, namreč boj v najširšem pomenu, dušni in fizični — ki seveda ni boj s cepcem in nožem. — Kadar hočemo zadostiti kaki potrebi, borimo se ali sami s seboj, to je z vstrajnostjo svojih mišic, kar se pa pri neznatnih naporih godi nevedé in igraje, ali pa vrh tega še z drugimi ljudmi, katerih koristi se našim upirajo.

obiskava samo naše selo; drugod ničesar ne znajo o njem. Mi res mnogo trpimo; nihče si ni svest svojega življenja. — Kaka radost nas je tedaj prešinila, ko si prijezdil ti v vas in s svojim drznim vedenjem vzbudil sumnjo, da si ti oni tolovaj —.“

„Vraga, ali sem mu tako podoben?“

„Ne vem. I njega nihče ne pozná. Pravijo pa, da je mlad, da nosi tujo obleko, siv klubuk s širokimi kraji in jezdi vranca . . . vse, kakor ti!“

„Pa zakaj se nisi hotel prepričati iz mojega fermána?“

„Pravijo, da hoče s tem le varati, a mu ni verjeti.“

„Tako. Glej, kako bi bil jaz lahko postal žrtva te nevednosti. Malo, da me niste raztrgali.“

„Tako hudo je bilo?“

„Poglej polomljena vrata svojega hana in ta dva ranjenca. Da mi niso prišli tovariši na pomoč, bilo bi po meni.“

„A mnogo si sam kriv, gospodine!“

„Kako to?“

„Udaril si me, kar si upa samo brezbožen razbojnik.“

„Zakaj si me psoval?“

„Ker sem mislil, da si kesedžija Marko!“

„To je bilo ravno najbolj neumno od tebe. Recimo, da bi bil prijezdil pravi kesedžija

Marko, tedaj bi bil ti s svojimi besedami naravnost provzročil, da bi oni zabrnili konja in zbežal, videč, da si ga spoznal. Če si hotel tolovaja ujeti, tedaj bi ga bil moral prijazno zvabiti v han in se ga ondi polastiti. Vsekako ni bilo tvoje ravnanje prebrisanost. Da ste me pa zajeli, to izvira iz tega, ker jaz nisem bojazljivec in ker nisem vedel, kom me smatrate. A sedaj si uverjen, da jaz nisem kesedžija Marko?“

„Da. Oni nima nič tovarišev, je vedno sam, in tudi sem prepričan, da bi bil on na moje besede zbežal, a me ne udaril.“

„In nisi razžaljen radi udarca?“

„Ne. Sam sem vsega kriv . . . A ne bodi srdit, da sem te tako krivo obsodil; glej, cela vas je menila, da si kesedžija Marko.“

„Je že dobro. Da se je le vse tako srečno izšlo. Sedaj imamo pa pri tebi nekaj drugih opravkov in želj.“

„Oj, le zapovej, vse ti bo streglo, cela vas te bo nosila na rokah; a jaz prvi.“

Možiček je bil pravzaprav dobra, krotka duša in le v svoji zmoti je bil tako hud in brezobziren. Videti je bilo, da se bova ločila najboljša prijatelja. Kar se tiče kesedžije Marka, hotel sem o priliki o njem pozvedeti kaj več.

(Dalje.)

Večer.

Vedno tiše in tiše
Zvonci s planin se glasé,
Somrak ovija hiše,
Mesec spē nad goré.

Mànj in mànj se čimdalje
Loči stvar od stvari,
Zemlja od nočne halje
Črna jednako se zdi.

Kadar se bliža človeku,
Srečnemu tukaj nikjer,
Konec nemirnemu teku,
Hladni življenja večer:

Svoje premišlja izkustvo,
Truden od pota in star;
Časih se loti ga čustvo,
Kot bi ne živel nikdar.

Trnje minulega časa,
Cvetje presnivanih sanj
Zdaj brez bodíc in brez krasa:
Ktere razlike sta zanj —?

Anton Medved.

Klinopisni spominiki in sv. pismo.

(Spisal dr. Fr. Sedej)

(Dalje.)

Že iz navedenih vzgledov čitatelj lahko razvidi, kakšna je bila pisava s klini. Treba pa je zaradi celote in pregleda nekatere stvari povzeti in dodati novih, da se spoznata značaj in sestava klinopisa. Tudi Babilonci so kakor sploh vsi prastari narodi n. pr. Egipčani, Kitajci, stari

Američani, izražali pojme najprej s takoimenovanimi idejogrami, ki z debelimi obrisi predstavljajo podobo kake konkretne stvari ali pa značijo kako abstraktno idejo. Da bi število idejogramov preveč ne narastlo, rabili so Babilonci in Asirci jeden in isti idejogram za značilo več besedij, oziroma pojmov, kateri so si bili

kakorkoli slični, sorodni ali celó jednako-zvočni. Vzгляд naj to pojasni: zvezda $\blacktriangleright\blacktriangleright$ je lahko pomenjala „nebo“ (*šamu*) in „bogá nebes“ (*Anu*), nadalje „boga“ sploh (*ilu*), in ker je Semitom „nebo“ veljalo sploh za pojem „visokega“, rabili so slednjič zvezdo za „visokemu biti“ (*elù*).

Okó $\blacktriangleleft$ je združevalo tele somiselne pomenne: „oko, obraz, videti, pogledati.“ In da je podoba solnca značila ne samo „solnce“, ampak tudi „dan“, „luč“, „svetiti, jasni se“ in druge podobne si pojmove, je umevno. Takisto je „solza“ pomenjala „jokati, vzdihovati“, itd.¹⁾

Dasi je več ko 400 klinopisnih idejogramov in brezštevilno idejogramskih skupin, vendar taka pisava ni ustrezala svojemu namenu, zakaj idejogrami so se čitali na razne načine in izražali le nedostatno ali celó nič slovniške oblike besed in sestavo stavkov. Zato so začeli rabiti klinopisci one idejograme, ki so značili kak odprti n. pr. (*an, mu*) ali zaprti zlog n. pr. (*nab, rim*) kot znamenja za dotične zloge. Večzložnim besedam pa so kakor paglavci kuščarici odrezali rep ter si prikrojili enozložnico. Tako je dobil idejogram *še'u* (žito) veljavo zloga *še, isu* (les, drvo) se je skrajšal v *is, belu* (gospod) v *be, šakanu* v *ša* itd. Po tem potu se je razvila idejografična pisava v pisavo z zlogi (Silbenschrift). A tako rabljeni idejogrami niso izgubili prvotnega svojega značila, temveč le dobili jedno ali dve več. N. pr. idejogram $\blacktriangleright\blacktriangleright$ pomenjajoč „boga“ (*ilu*), „nebo“ (*šamu*) se je mimo tega rabil za zlog *an* (skrajšano iz sumerske (:)) besede *ana-b* t. j. bog).

Klinopisci so popolnjujoč svojo neokretno pisavo šli še dalje. Izumili so posebna znamenja za glavne samoglasnike svojega jezika, namreč za *a, i, u*. Poleg tega so uvedli tudi znamenje za samoglasnik *e* ter razločevali dolga in kratka *a* in *u*. A da bi dali vsakemu soglasniku lastna znamenja, kakor Egipčani, in torej svoj jezik pisali s posamnimi črkami, do tega se niso mogli dokopati. Posamne soglasnike so vedno združevali s kakim samoglasnikom. Samoglasnik, tvoreč zloge, pa je lahko spredaj ali zadaj za soglasnikom, zato je rabil vsak soglasnik šest, oziroma osem in celó deset znamenj, da je izraževal proste zloge. N. pr. soglasnik *g* združen s samoglasnikom se piše na šest načinov: *ga, gi, gu, ag, ig, ug*; soglasnik *š* celó na najmanj šest načinov: *šà, šá, šé, ší, šü, šú, àš, áš, iš, eš, uš*.

Zaprte zloge so pisali na dvojen način: z jednim znamenjem (idejogramom) ali pa z dvema,

razdelivši zlog na dvoje n. pr. *kar, kir*, ali pa *ka-ar, ki-ir*.

Vrh tega so mešali idejografično in fonetično pisavo kar vprek takó, da je bilo precèj težko razbrati pomen posamnih znamenj. Če je hotel klinopisec začrtati besede: „Mož je vstopil v mojo hišo“ (sumerski: *mulu i - a - mu an-tu*),

mož hiša-moja-on je-vstopil

je vzel za prvo besedo (*mulu*) podobo moža, za drugo (*i*) podobo hiše, za zadnjo (*tu*) podobo noge ter izrazil te pojme z idejogrami, ostale zloge v sredini stavka (*a-mu an*) obsegajoče abstraktne pojmove (moj on je) pa je izrazil z znamenji, ki so sčasoma izgubili prvotni pomen idejograma ter se rabili samo kot značilo zlogov. Tako n. pr. je sčasoma podoba „vode“ postala značilo za samoglasnik *a* (moj), „ime“ za zlog *mu* (on), „nebo“ za zlog *an* (je). Potemtakem je sumerski pismouk pisal prej navedeni stavek „mož v hišo mojo je vstopil“ tako-le: „*Mož, hiša — voda — ime nebo — noga*“. Ležeče besede so pisane idejografično, ostale tri pa fonetično z zlogi.¹⁾

Izkratka: Klinopisna znamenja značijo, izvzemši štiri samoglasnike *a, e, i, u*, fonetično zloge in sicer kakikrat celó različne, ideografično pa izražajo pojme, bodisi proste, bodisi zložene ter se pri pisavi tako vežejo, da je treba čitati včasih fonetično, včasih pa ideografično.

Vprašaj me, kako je bilo možno čitati tako zmeto in zmes? Klinopisci sami so spoznali pomanjkljivost te pisave, zato je uvedli takozvane determinative t. j. taka nečitna znamenja, ki naznanjajo čitatelju, h kateri vrsti imen spada beseda, pred katero stojé. Taka kazala stojé pred imeni bogov, moških in ženskih oseb, gorá, vodá, dežel, mest, rodov, kamenov, dreves, orodij itd. Poleg tega so pripeljali idejogramom takozvana fonetična dopolnila (phonetische Complements) t. j. končnice dotične besede, katero je izražal idejogram. Če je n. pr. poleg idejograma „kralj“ (*šarru*) stala končnica *tu* ali *ti*, je vedel čitatelj, da mu je čitati *šarrutu* ali *šarrati* t. j. kraljevsko dostojanstvo; če pa je istemu ideogramu sledila končnica *ni*, je trebalo čitati *šarrani* to je kralji (pl.).

Izmed 278 klinopisnih znamenj jih je 125, ki značijo ali samo jeden zlog ali pa samo jeden pojem, torej pri teh 125 znamenjih čitatelj ni nikdar v dvomu, kako ima čitati. Tudi so še druga pomagala, katerih tu nočemo navajati, ker ne pišemo asirske slovnice. Klinopis je zares zapleten in pomanjkljiv, kakor sorodno

¹⁾ Glej Fred. Delitzsch, Assyrische Grammatik, Berlin 1889, str. 13 sqq.

¹⁾ Ta vzgled je vzet iz Fritz Hommelove knjige: Geschichte Babiloniens und Assyriens, Berlin, 1885, str. 43.

mu kitajsko in japonsko podobopisje. Ali ako denemo na jedno stran tehtnice vse pomanjkljivosti, na drugo pa mnogovrstne pomočke, ki so čitatelju klinopisa na razpolago, namreč trojezične in paralelne napise, silabarje ali trovrstna besedišča, katera podajajo pomen idejogramom v akadski in asirski izreki, nadalje podobe in slike, ki klinopise pojasnjujejo, kontekst, znanje jezika in zgodovine, naposled še prosto ugibanje, pritrdimo E. Schraderju, piščemu, „da so težkoče pri čitanju klinopisov tretje vrste komaj večje, ko pri razvozlati feniških, aramskih ali pa himjaritskih napisov, kateri razlagalca nekaterikrat spravijo v zadrego, ker podajajo njih črke in besede, pisane brez samoglasnikov, mnogovrsten pomen.“¹⁾

Čitatelju se zdi čudno, da značijo asirsko-babilonski idejogrami ne samo kako konkretno ali abstraktno stvar, ampak veljajo še za zloge, ne da bi bila najmanjša zveza med obema značiloma. Zakaj se čita „zvezda“ kot idejogram *ilu* (bog), *šamu* (nebó), fonetično pa *an*? Da so si zvezda, zvezdnato nebo in bog v nekaki zvezi, razumemo, od kod pa prihaja ta popolnoma nesemitski *an*?

Asirijologi z Oppertom na čelu si razlagajo to različno izgovorjanje ali veljavo istega idejograma, meneč, da so Asirci in Babilonci vsprejeli klinopis od tujega, nesorodnega naroda, mongolskega pokolenja, kateri je, nekaj v Kaldeji stanujoč, prvi izumil klinasto pisavo in jo primeril svojemu jeziku. Oppert nazivlje ta turanski narod Sumerce, Fr. Lenormant in Fred. Delitzsch pa Akadce, po dveh imenitnih pokrajinah stare Babilonije, zakaj klinopisci privedajo asirsko-babilonskim kraljem prastari naslov: šar Sumirim u Akadim, t. j. kralj Sumercev in Akadcev. Ta akadski-sumerski narod so našli pastirji Semitje, ko so se v južni Mezopotamiji naselili ter sprejeli od njega prvo kulturo in ž njo tudi klinopis. Gori navedeni idejogram je slul v akadsko-sumerskem jeziku *anna-b*, t. j. bog ter je veljal, če se je

čital fonetično, za zlog *an*, ki ni nič drugega nego začetek besede *ana-b*¹⁾ Ko so pa Babilonci vsprejeli klinopis od Akadcev, je prešel k njim omenjeni idejogram z isto fonetično veljavo, katero je imel pri Akadcih. Z drugo besedo: idejogram zvezda, pomenjajoča „bogá“, je rabil tudi Babiloncem kot zlog *an*. Mimo tega so Babilonci, vsprejemši klinopis, tudi v svojem lastnem jeziku čitali „zvezdo“ kot značilo nebá in bogá, namreč *šamu, ilu*. Po tem potu je dobil omenjeni idejogram pri Babiloncih kar tri pomene, oziroma trojno izreko: *an, šamu, ilu*.

Nadalje se je prvotno klinopisno znamenje rabilo za izraz ne samo konkretne ampak tudi abstrakne stvari; tudi se je ista stvar lahko nazivljala različno s takozvanimi sinonimi; vse to je dalo povod, da je dobil idejogram več značil in izrek. Tako je učil duhoviti Oppert že l 1863. v I. delu svoje znamenite knjige: „Expédition scientifique en Mésopotamie“, kjer govori o „turanskem postanku klinastega pisma“ in o „uvedbi scitskih besed v asirščino“. O zgodovini tega turanskega naroda pa, žal, ne vemo nič; njegov jezik je le malo poznat. Če smemo verjeti nekritičnemu Francišku Lenormantu († 1883), so Asirci in Babilonci prepisali fonetično sedemsto akadskih idejogramov, iz katerih se dá za silo spoznati jezik Akadcev ali Sumercev. Potemtakem izumitelji klinopisa niso govorili semitski, ampak neki jezik, ki spada k pripenjalnim jezikom in je soroden mongolskemu, turškemu, finskemu in celo madjarskemu. Kot znamenitost naj navedemo iz Oppertove in Lenormantove knjige le nekaj vzgledov: Idejogram, ki se čita akadski *nap* (luč) je soroden madjarskemu *nap* = dan ali solnce; akadski *pi, pil* (uho) = madjarski *fül*; akadski *ši* (oko) = madj. *szem*; akadski *ad, adda*, čeremiski *ätjä*, ostjaški *ata*, madj. *atya*, slovensko *otec*; akadski *ha, han* (riba), madj. *hal*, mongolski *kal*; akadski *dingir* (bog), turški in mongolski *tagri*; ak. *ut* (solnce), mong. *ud*; ak. *aj* (luna), turški *aj*. (Dalje.)

¹⁾ Eberhard Schrader, Keilinschriften u. Geschichtsforschung, Giessen, 1878, str. 39.

¹⁾ Končni *b*, ki se pripenja besedi *anna*, je najbrž členek, slično kakor v bulgarščini.

Vojsko, najvišja župnija na Kranjskem.

(Krajepisna črtica. — Spisal J. R.)

Na zahodni strani vojvodine Kranjske, že blizu Goriškega, leži globoko v kotlini, od treh strani z visokimi hribi obkroženi, znano rudarsko mesto Idrija. Imenuje se to mesto med

prostim ljudstvom, zlasti pa med Primorci, tudi „Nemška Idrija“, menda zato, da se loči od Idrije pri Bači, kuracije ob Idrijci blizu Svete Lucije, okraja tolminskega na Primorskem. Iz

hvale vredno in večkrat jim na tihem zavidam: Srečni otroci, ki uživata toliko pouka, ki se učite tako skrbno porabiti čas mladosti! Oj, kaj bi postalo iz marsikaterega dijaka, ako bi ga vodila taka skrbna roka, ako bi se mu ponujalo toliko duševne hrane! Da, sedaj vidim, kako naj dijak porabi zlati čas velikih počitnic: za telo se poskrbi z izprehodom, z gibanjem v svežem zraku, a ob jednem duh vedno lahko deluje ter sprejema novih vtiskov. Pravijo, da je to jedna najtežjih in največih umetnostij: čas prav porabiti. To umetnost umeva gospod baron kakor malokateri. In ob tem, ko so dečki vedno pozorni na to, kar se jim pripoveduje, ne utegnejo misliti na neumnosti in napačne stvari, njih domišljija ostane zdrava; zvečer so utrujeni do smrti in zato sladko spé. Sevé, — siromak je ‚hofmajster‘, ki je pravi suženj od zore do mraka! Koliko vprašanj mi stavijo na izprehodu, in na vse jim odgovarjaj in bodi sam vedno najpozornejši na vse! In da se prepriča, če smo izprehod dobro porabili v telesnem in duševnem oziru, izprašuje gospod baron pri večerji dečke natanko, kje smo bili in kaj jim je pripovedoval gospod inštruktor? V taki šoli, dragi oče, pa še nisem bil! — No, včasih gre baron sam z nami na izprehod. Oj to so Vam mučni trenutki! Res sicer občudujem njegov spomin, ko vsaki cvetki, vsakemu grmičju vé ime nemško in latinsko stokrat bolje nego jaz, ki sem se pred kratkim učil botanike v drugi in peti šoli; dalje, kako zna še rudinstvo, živalstvo, tako da se nehoté vprašujem: Ali so bile nekdanj tako izvrstne šole, ali je pa bil on ženij? Toda mučno, pravim, je, kadar dečki ne vedó, kar bi morali vedeti. Gorjé vsakemu, ako jim je včeraj stric kaj povedal, in so danes že pozabili! Ušesa prav živo in bridko začutijo, kaj se pravi pozabljivost! Kolikrat jim očita: dečkaki, vi še gledati ne znate okrog sebe, ne zavedate se, kaj vidite, kaj se godi okrog vas! — Tudi matematika pride na vrsto na izprehodu. Ni dolgo, kar sem bil priča temu-le prizoru: Proti večeru se vračamo vsi skupaj z gospodom baronom domov. Po poti je šlo še

dobro, dečki so odgovarjali razločno in pogumno na stričeva vprašanja (zakaj tudi to ostro zahteva, da je odgovor glasan, razločen, srčan, kratek). Prišli smo baš do vrtné ograje. Tu zastavi stric Emilu vprašanje: Emil, ti bi hotel imeti vsako leto 1000 gld. obresti od neke glavnice, naložene po pet odstotkov; kolika bi morala biti glavnica? Dečko je bil že truden in izmučen, da ni mogel hitro misliti; ker pa je vedel, da molčati ne sme, začel je nekaj jecljati; to pa je strica tako razsrdilo, da je dvignil gorjačo, ki mu je služila za oporo po potu, ter zamahnil po dečkovem hrbtu. V tem hipu je v meni vse vzkipele od jeze: že sem se hotel vreči med ubogega dečka in hudega strica, toda bilo je prepozno: gorjača je bila že storila svojo dolžnost na hrbtu, in po storjeni dolžnosti se je zlomila na dva kosa. Dečki so se tresli in jokali, jaz sem stal kot okamenel. In nato smo šli k večerji! — —

Take so moje počitnice. Sošolci se obiskujejo, potujejo, jaz pa sem priklenjen in tako priklenjen! Naj bo, vstrajati pa le hočem, pobegnem ne. Nimam je žive duše, ki bi ji kaj potožil. S služabniki ne občujem. Kako tudi? Tako podlih ljudij še nisem našel. Tisti strežaj, ki streže pri mizi, Michel mu pravijo, Nemec, je oženjen, a že na pol jetičen, ob tem pa popoln brezverec: z nevoljo stori, kar stori, čez gospôdo zabavlja, kar le more, in poleg trdi, da človek — oprostite, da zapišem besedo — crkne ob smrti kakor žival. Prav taka je kuharica, Nemka, stara žena že, ki bi morala imeti kaj pameti, a govori ravno tako ostudno! S tako propalimi ljudmi še nisem občeval, kot so baš služabniki pri gospôdi! Samo jedna služabnica, ki je pa domačinka, je poštena, hodi ob nedeljah v cerkev in je prijazna do mene. Tudi vrtnar je poštena duša, pa je tudi domačin. V tej samoti imam samo jedno željo: da bi bil že skoro prost! O zlata prostost, sedaj te bom šele znal ceniti!

Bodite mi srčno pozdravljeni!

Ivan.

Klinopisni spominiki in sv. pismo.

(Spisal dr. Fr. Sedej.)

(Dalje.)

Tudi trije števniki, namreč „jeden“, „dva“ in „sedem“, dokazujejo sorodnost akadškega in turanskih jezikov: „jeden“ akadski *id*, ostjaški *it*, madjarski *egy*; „dva“ akadski *kas*, ostj. *kat*, vogulski *kit*, madj. *kettö*; „sedem“ akad. *sesna*,

mordvinski *sizim*, čeremiski *sim*, madj. *het*, ujugurski *sat*. Fr. Lenormant, pregoreči zagovornik akadškega jezika, méni celó, da so si tudi števniki 3, 5, 6 sorodni.¹⁾

¹⁾ Fr. Lenormant, La langue primitive de la Chaldée et les idiomes touraniens. Paris, 1875, str. 156—159.

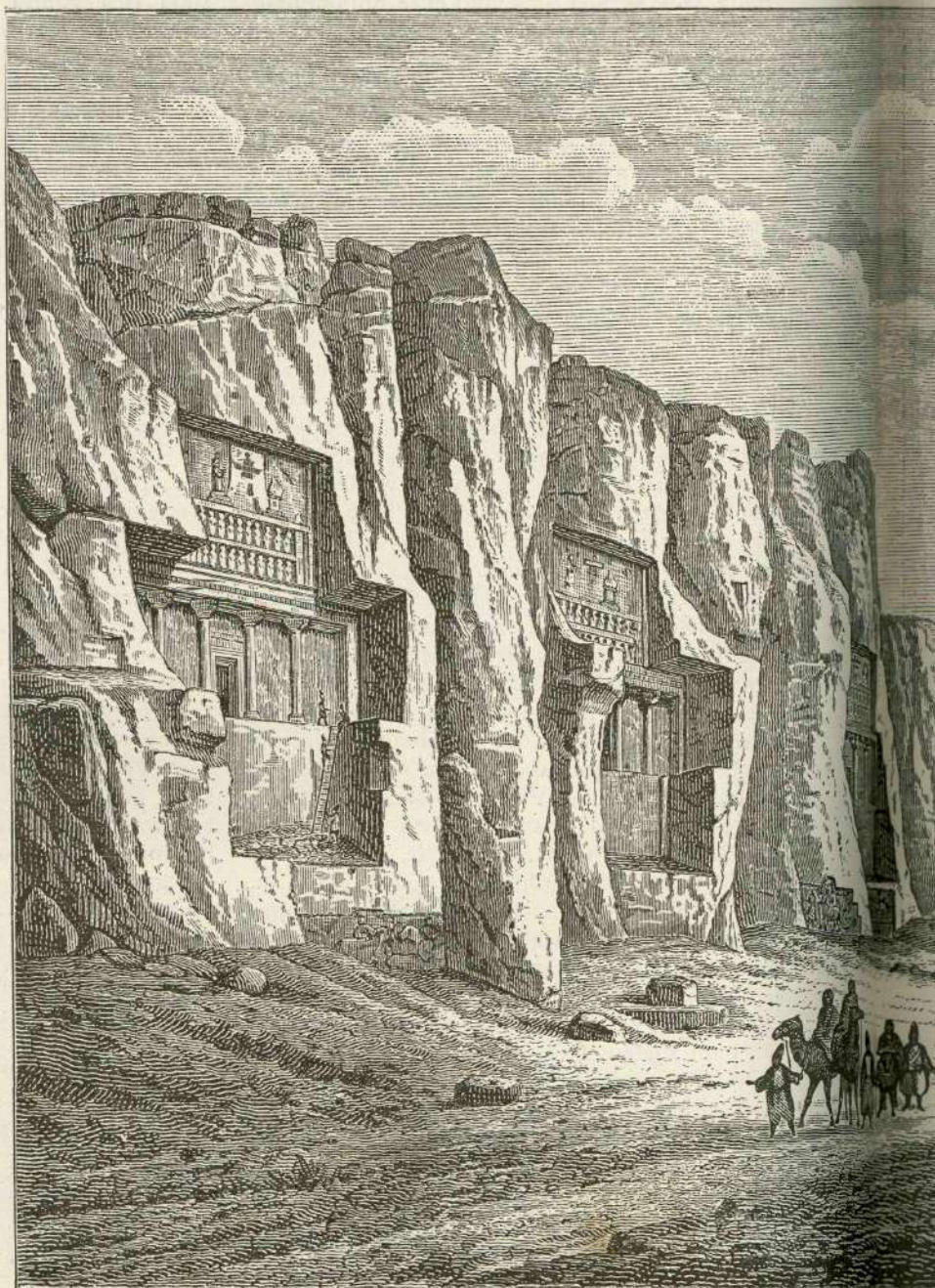

Tudi osebni zaimki, bodisi samostojni, bodisi samostalnikom in glagolom pripeti, kažejo v navedenih jezikih iste oblike. Sploh kažeta slovnica in besednjak akadskega jezika toliko sorodnost s turanskimi narečji; njegov duh in značaj je tako nasproten semitskim jezikom, da smemo po vsi pravici pritegniti najboljšim asirijologom: Oppertu, Henriku Rawlinsonu, Pinchesu, A. H. Sayceju, Hommelu, Wincklerju, Lenormantu, P. Hauptu, Strassmaierju in drugim, ki učé, da so Akadci izumili klinopis in se pozneje pomešali s Semiti, naseljenimi v Babiloniji.

Ali proti Goljatu Oppertu, očetu te hipoteze, se je kmalu vzdignil mali David s pračo, namreč francoski orientalist Jožef Halévy (torej žid proti židu) in nastal je med obema hud boj z uma svetlim mečem, ki traja že nad dvaindvajset let. Halévyju je pristopil močan oproda, učeni in ostrorezni Frederik Delitzsch, ki je zadnja leta zoper istinitost Akadcev in njih domnevnega jezika navel toliko dokazov, da se je zmaga že nagibala na stran Halévyjevo. Kakor Fred. Delitzsch v svoji asirski slovnici uči, semitski Babilonci nič ne vedó o kakem sumersko-akadskem narodu ter častijo svojega boga „Nebó“ kot izumitelja klinastega pisma. Mnogo idejogramov, ki bi bili po Oppertovih mislih akadskega izvira, je Fr. Delitzsch razlagal kot pristno semitske.¹⁾ Ne tajimo, da se dadó nekatere akadške besede izvajati iz semitskih. Če pa na tak način odpadejo

¹⁾ Na primer „bogá nebes“, akadski *anna-b*, izvaja Delitzsch iz semitskega *anah* = nasproti biti, odtod nebó,

„akadske“ besede, pade ž njimi tudi akadski jezik in naposled še akadski domnevni narod. Takozvani dvojezični teksti ali napisi, t. j. akad-

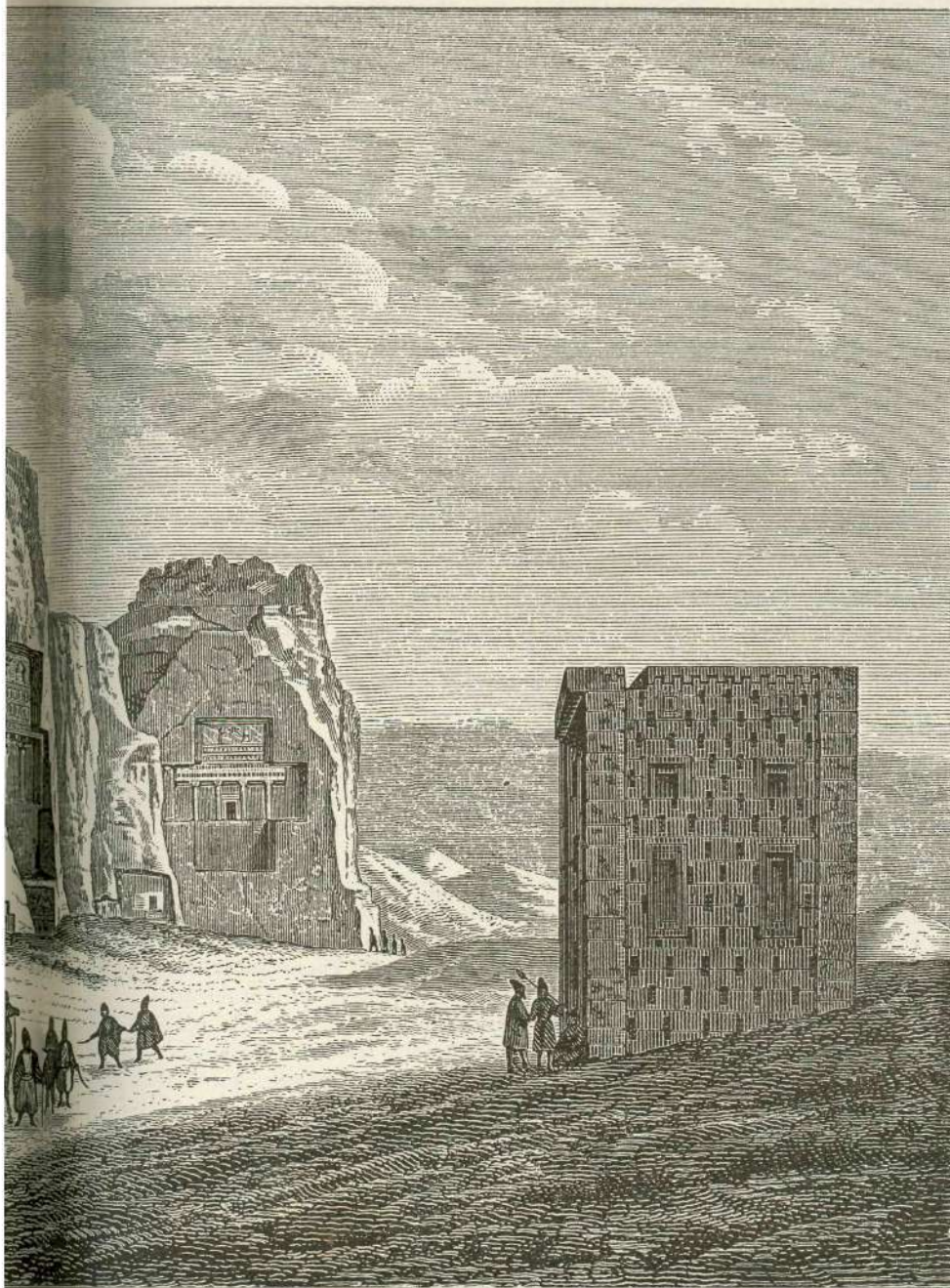

Grobovi staroperzijskih kraljev v Nakši-Rostumu. (Dr

ski in ob jednom babilonski se po Delitzschevi razlagi kažejo vedno bolj kot jednojezični in ki je gledajočemu človeku „nasproti“. Ta razlaga je, kakor videti, res iz trte izvita!

sicer semitski, le pisani so na dvojen način: idejografično s skrivnostno pisavo babilonskih duhovnikov, in fonetično z navadno pisavo, ki

rabili dvojno pisavo: skrivnostno, zapleteno in pa navadno, profanno nalik starim Egipčanom ali modernim Japoncem.¹⁾

stamu. (Drugi grob na levi je Darija Histasp.)

se sklada iz zlogov. Potemtakem bi Akadci, izumniki klinopisa, kar izpuhteli kot sanjarije nekaterih učenjakov in mesto njih bi ostali starobabilonski pismouki, ki so za svoj jezik

Nam je presneto malo do tega, kdo da zmaga v tej znanstveni pravdi, ki bo pač kmalu dograna vsled najnovejših izkopanin telloških in nirsurskih. Antisemitje bi se sevé veselili, če bi se naposled izpričalo, da so nomadski Semitje tudi gledé na svoje pismo dolžniki tujim narodom. In to veselje jim blezo ne bo skaljeno. Po našem skromnem mnenju je najstarša babilonska pisava, ki sestoji večinoma iz podob in se čita na sohi kralja Gudea od z g o r a j n a v z d o l, zeló podobna kitajskemu in japonskemu pismu. Znamenja najstarejših kitajskih napisov, ki so nad 4000 let stara in katera Kitajci sami nazivljejo „stara“ (komon) ali prvotna znamenja, kažejo iste podobe (solnce, luna, goro, drevo, roko, usta, ušesa, zemljo, vodo, človeka itd.), kakoršne nahajamo v starobabilonskih napisih. Sestava znamenj, n. pr. vpletavanje, podvojenje je isto, kakor pri starih Babiloncih. Tudi determinative, t. j. občna kazala, naznanjajoča, h kaki vrsti spada beseda, ter fonetična dopolnila obsega kitajsko-japonsko pismo.

Istotako poznajo Japonci polifonijo ali različno čitanje istega znamenja. Isto znamenje pomenja japonski *ki*, to je drevo, ako se čita kot pojem (idejogram) in zlog *mu*, ako se rabi

kot glas. Različna ta izreka znamenj se dá po istem potu razlagati, kakor pri Asircih in

¹⁾ Japonci imajo dvojno pisavo: *hiragana*, ki se navadno rabi, dasi je bolj okorna in zavita kakor *katakana*.

Babiloncih, zakaj tudi Japonci so sprejeli svoje pismo od Kitajcev ter je svojemu jeziku prikrojili. Tudi Kitajci in Japonci spadajo k turskemu plemenu kakor Akadci in Sumerci. — Iz vsega tega sledi, da bo treba Turancem ali Mongolcem prisoditi lovoriko zaradi izumitve starobabilonskega pisma, iz katerega se je najbrž razvila naša moderna abeceda.

Da so Mongolci za naobrazbo jako sposobni, kdo bi tajil? Spomnimo se, da so Kitajci že v tretjem tisočletju pred Kr. znali pisati, da so prvi iznašli smodnik in tiskarstvo, da so izdelovali svilo, porcelan in raznovrstne lake in barve tako umetno in dovršeno, da so evropski tehniki še dandanes za vzor.

Kar pa Fred. Delitzsch ugovarja naši hipotezi, ni nam treba pobijati, saj je začel v svoji najnovejši knjigi: „Die Entstehung des ältesten Schriftsystems“ sam sramežljivo preklicavati, kar je prej tako iskreno zagovarjal.

H koncu tega poglavja nam je na kratkem razložiti še razne vrste klinopisja; ki so se sčasoma razvile pri Babiloncih in sosednjih narodih.

Najstarejši klinopisi, ki se nahajajo na nirskega spominiki, so sestavljeni samo iz črt, predstavljajočih kako podobo. To pismo se zove arhaisko ter je sploh najstarejše, kar jih je napisala človeška roka.

Na telloških napisih starobabilonskih kraljev Bau in Gudea pa je opaziti poleg podob črte z glavicami ali začetek klinov. Ta klinopis imenujejo starobabilonski. Celó mlajši babilonski vladarji, n. pr. Nabukadnezar je dal nekaj svojih napisov začrtati s to pisavo.

Iz starobabilonskega klinopisa se je nadalje razvil novo babilonski, krajši in preprostejši kakor prejšnji.

Tudi Suza, glavno mesto kraljestva elamskega, je dobilo svoj klinopis od starih Babiloncev. Suzijski ali suzijski klinopis se nahaja na drugi vrsti staroperzijskih trojezičnih napisov.

Asirci so svojo omiko vsprejeli od sorodnih Babiloncev in so gledé na pisavo in književnost le posnemači svojih učiteljev. Zato ni asirski klinopis dokaj različen od babilonskega ter se kakor babilonski gledé na čas razdeljuje na staro- in novoasirski.

Asirski klinopis je rodil armenskega, ki se nahaja v napisih okoli jezera Vanskega, pri Erzerumu in Ešmiadzinu.

Celó h Kapadokom je prodrli robati klinopis ob času poslednjih asirskih kraljev ter jim služil za pisavo. Našli so namreč v Kapadociji nekaj trgovskih pogodeb, pisanih z novobabilonskim klinopisom, a jezik teh pogodeb ni babilonski, marveč najbrž kapadoški.

Vse doslej našete vrste klinopisja so čudna zmes idejografične in silabične pisave.

Samo perzijski klinopis, katerega so rabili Ahamenidi tedaj, ko sta bili Asirija in Babilonija že zaigrali svojo samostalnost, sklada se iz črk. Spominiki s staroperzijskim klinopisom so raztreseni po Perziji, Suzijani, tje doli do sueškega prekopa.

V teku svojega tisočletnega obstanka se babilonski klinopis ni dosti izpopolnil. In vendar koliko narodom je rabil, koliko stoletij se je vzdržal! Kar nam je napisala starodavnost o svojih dejanjih in zgodbah, od Elama do Kapadocije, od Armenije in Perzije tje doli do Egipta, vdolbla je ali v kamen ali opeko z neizbrisnimi klini. Dasi nam neokretna in nelična ta pisava ne ugaja, moramo vendar klanjati se njenim izumnikom že zaradi njene tisočletne rabe in vsestranske razsežnosti.

III. Poglavje.

O vsebini klinastega pisma.

a) Kaj obsegajo staroperzijski klinopisi?

Dasi so nam staroperzijski klinopisi podali ključ k razvozlavi suzijskih in asirsko-babilonskih, vendar zgodovinska znanost ni z njimi dosti obogatela, kakor bi človek mislil. Staroperzijski napisi obsegajo zgodovinske podatke kraljev Ahamenidov počeni od Cira do Artakserksa Oha.

Ustanovnik staroperzijskega kraljestva, slavni Cir, je ovekovečen samo z enim kratkim napisom, katerega ima njegov grob pri Murghabu. „Grob stoji na precéj visokem podzidju iz samega belega marmorja; podzidje ima sedem odstavkov ali pragov, na vrhu stoji mala hišica z dvostrano streho . . . Prekrasne zlate lepšave, dragocene preproge, katere so lepšale notranjščino, so izginile, kakor tudi ostanki velikega kralja, ki je tu našel počivališče po truda-polnem življenju, le podoba njegova se je ohranila na nekem stebru z napisom: Jaz (sem) Cir, kralj, Ahamenidec.“¹⁾ Ta napis je zložen, kakor skoro vsi staroperzijski klinopisi, v treh jezikih: 1. v staroperzijskem, 2. suzijskem in 3. v babilonskem ter slóve tako-le:

1. *Adam Kuruš Kšájahija Hachámanišija;*
2. *U Kuras ko Akamanišij;*
3. *Anáku Kuras šarru Achamanišija.²⁾*

Na Cirovem grobnem spominiku pa je stalo nekdanj več napisov, kakor pričata Arrijan VI., 29. in Strabon XV., 3.

¹⁾ J. Flis, Stavbinski slogi. V Ljubljani 1885, str. 13.

²⁾ Ta trojni klinopis smo podali kot vzorec M na str. 316.

Čim bolj molčé o Ciru perzijski klinopisi, tem bolj govore o njem starobabilonski, kakor bomo pozneje slišali.

Najbolj pa slavijo staroperzijski spominiki kralja Darija Histaspovega, drugega ustanovnika prostranega kraljestva starih Perzov. Ta veliki kralj je raztresel svoje napise od Alventa in Perzepolja tje doli do prekopa sueškega. Na strmo behistansko steno je dal vdolbsti nič manj nego 400 klinopisnih vrst na peterih ploščah, ki oznanjujejo „aere perenijs“ njegova slavna dela v treh jeziki. Besede njegove pa pojasnjujejo izrezane podobe, nad katerimi stojé zopet manjši napisi.¹⁾ Blizo Alventa, v podnožju visokih snežnikov, v samotni dolini, skozi katero divja potok, je dal začrtati drugi svoj napis. Pri Suez, blizu katerega je dal Darij prekopati nilski prekop, nahajamo dva njegova napisa. Na nekem cilindru, ki se dandanes hrani v londonskem muzeju, vidimo Darija Histaspovega, kako na vozu stoječ lovi in ubija leva.

Na obzidju, ki oklepa perzepoljske zgradbe, sta se ohranila dva Darijeva napisa, nad vratmi njegove palače v Perzepolju pa jeden.

Najbolj veličastni spominiki staroperzijskega stavbarstva in rezbarstva in ob jednem zanimivi zaradi klinastih napisov so kraljevi grobovi v Nakši Rustamu nad Perzepoljem. Ker podajemo tu sliko njihovo, je umestno, da izpregovorimo o njih bolj na drobno.

Nakši-Rustamski grobovi so iz belkastega marmorja vsevani v podobi križa v steno, ki se vzdiguje navpik najmanj tristo metrov. Vsi štirje grobovi so izdelani po istem vzorcu iz časa staroperzijskega veličja ter kažejo, da je perzijski zlog soroden nekaj asirskemu, nekaj pa grškemu. Razredba in oblika jim je ta-le:

Dolenja štirjaška plošča ob vznožju je gladka. Srednja povprečna kaže lice grobnice ter je olupšana s štirimi okroglimi pilastri ali polstebri. Stebri stojé na sestavljenem podnožju in nosijo na vrhu perzijske kapitêlje, ki se navadno sestavljajo iz prednjih delov dveh kleččih konj ali pa kakor je videti na naši sliki, iz dveh kleččih juncev z rogom (samorogov). Med vratovoma samorogov so nastavki, na katerih sloni glavno tramovje, okrašeno ob vrhu z buticami ali petami lemezov.

Med srednjima pilastroma je vhod v grobnico. Dveri so samo navidezne, a dandanes spodaj ulomljene.

Nad tramovjem sta dve vrsti izdolbenih podob, podobnih karijatidam, katere z rokami podpirajo dva nakitna pasova. Ob straneh teh

podob stoji po jeden slop, noseč na vrhu ležečega leva.

Nad tem nakitom je videti moško podobo, stoječo vrh treh stopnic, ki predstavlja kralja tu pokopanega. Oblečen je v široko haljo do tal, v levi drži lok, desna pa mu je stegnena in na pol odprta. Odkrito glavo krasi lasulja, brada pa mu pada po prsih.

Kralju nasproti je oltar s „svetim“ ognjem, kvišku plapolajočim. Nad oltarjem malo na desno plava v zraku okrogla obla, t. j. solnce, izvir in simbol ognja pod njim plamenečega.

Kraljev obraz je obrnjen proti vshodu, odkoder vshaja solnce. Med kraljem in oltarjem plava v zraku neka zračna podoba, najbrž solnčni bog Auramazda (Ormuzd), zaščitnik Darija Histaspa. Zdi se, da sedi solnčni bog sredi kroga solnčnih žarkov, ki se izlivajo počez in navzdol. Auramazda nosi krono na glavi, desno roko pa vzdiga, kakor da bi hotel opominjati.

Na okviru, ki oklepa gorenji predel s podobami, je videti na obeh straneh tri moške podobe drugo vrh druge, oborožene s sulicami, na levi pa žalujoče — vse obrnjene proti oltarju.

Kaj je pa notri v grobnici? Ker-Porter se je bil popel ob vrvi tje gori in preiskal njene skrivnosti. Kakor on piše, je obokana grobnica vsa začrnela, bodisi od svetilnic, bodisi od ognja in dima. V njej so izklesani trije predeli s sarkofagi, neškam podobnimi, kateri so pokriti s kameneno ploščo. Vsak teh grobov je žal ob voglih razbit, najbrže od tatov, ki so iskali v njih dragocenostij. Ker-Porter je vtaknil skozi luknjo svečo in se ob njenem svitu prepričal, da so grobovi — kakor sploh vsi na vshodu — prazni.

Za nas pa je najzanimivejše to, da je gorenji predel med podobami ves popisano s klini. Ravno tako je tudi v srednjem predelu med stebri polno klinopisov, začrtanih od Darija Histaspa.

O čem govore Darijevi klinopisi?

Kakor znano, je Darij Histasp (perzijsko: Darajavuš Vištaspa) drugi ustanovnik staroperzijskega kraljestva, ki se je bilo zaradi krutosti Kambizove in uzurpacije mága Smerda začelo majati. Ko se je Kambiz (perzijski Kambužija) vojskoval z Egipčani in Etijopci, je zaradi zavisti in nekih sanj dal usmrtiti svojega brata Smerda, perzijski Bardija. Neki mág ali svečenik iz Medije, z imenom Gaumâta, ki je bil ubitemu Smerdu popolnoma podoben, izdal se je sleparski za Smerda in zasedel perzijski prestol. Zvedevši to Kambiz, se urno povrne iz Egipta v Perzijo, umrje pa slučajno ali kot samomorilec (?) v Siriji, ko je stopal na konja

¹⁾ Glej sliko str. 408, ki podaje behistansko steno z napisi in podobami.

(l. 52.). S Kambizom je izumrlo starejše koleno Ahamenidov ter kraljestvo prešlo na mlajše, kateremu je pripadal Darij Histaspov. Kakor poroča Herodot, bil se je zarotil Darij z drugimi šestimi velmoži perzijskimi ter usmrtil sleparja Smerda v kraljevski palači. Ali Darij Histaspov se je moral dolgo časa boriti z različnimi tekmeci in protivniki, predno si je ustanovil kraljestvo in zavaroval svoj prestol. Nič manj kakor devet protivnikov je moral pobiti in zmagati v devetnajstih hudih bitkah. In o teh dogodkih govore behistanski klinopisi in podobe.

Herodot sicer pravi, da je uzurpator Smerd dobrohotno postopal s svojimi podaniki, odpustivši jim celó davke za tri leta, ali Darij Histaspov ga že iz sovraštva slika v drugačni luči. „Tako govori kralj Darij: Bil je mož, neki mág, z imenom Gaumâta (laži-Smerdes) . . . tako je ljudi nalagal: ‚Jaz sem Bardija, sin Cirov, brat Kambizov.‘ Nato se je celo kraljestvo odtujilo od Kambiza in je prešlo na njegovo stran (sleparjevo), Perzija in Medija, kakor tudi druge provincije . . . Nato umrje Kambiz od prevelike jeze . . . Ni bilo nikogar, ne Perza, ne Medca, ne koga iz našega rodú, ki bi temu Gaumâti, mâgu odvzel kraljestvo. Ljudstvo se ga je balo zaradi njegove krutosti, da ne bi usmrtil mnogo ljudi, ki so poznali prejšnjega (t. j. pravega) Bardijo . . . Nobeden se ni upal govoriti kaj zoper Gaumâto, mâga, dokler nisem prišel jaz. Nato sem prosil Auramazdo; Auramazda mi je prišel na pomoč, ko sem s prijatelji ubil mâga Gaumâto in odlične pristaše njegove. Sikatauvatiš je ime gradu, Nišaja je ime deželi v Mediji, kjer sem ga ubil in mu kraljestvo odvzel. Po milosti Auramazde sem postal kralj, Auramazda mi je dal kraljestvo, katero je bilo iztrgano našemu rodu; to sem postavil v prejšnji stan, utrdil na prejšnjem temelju, kakoršno je bilo prej, sem je obnovil. Svetišča, katera je bil Gaumâta mág razrušil, sem dal obnoviti; kupčijo, pašnike, zemlje, katere je bil mág Gaumâta ljudstvu odvzel, sem jim povrnil po rodovih. Kraljestvo sem osrečil.“ (Behistanski napisi, plošča I., 11—15.)

Za časa zmešnjav, ki so nastale v perzijskem kraljestvu po smrti Kambizovi, so izkušale mnoge dežele otresti se jarma perzijskega. Med tem, ko se je hotel v Suzijani neki Atrina polastiti kraljestva, vstane v Babiloniji in sicer v glavnem mestu Babela neki Nidinta-Bel (perzijski Nidintabira), češ, da je on Nabukadnezar (III.), sin Naboneda, zadnjega kralja babilonskega, katerega je bil premagal Cir. Če je bil Nidinta-Bel res sin Nabonedov ali le kak slepar, kakor ga Darij Histaspov v svojih behistanskih napisih nazivlje, ne dá se določiti. Vendar ves babi-

lonski narod se je združil pod njegovo zastavo, tako, da se je moral Darij sam postaviti na čelo svoje vojske in upor po trudapolnih bitkah potlačiti. Najprej je Darij svojega tekmeca Nidinta-Bela premagal ob Tigru in potem ob Evfratu. Nato je „babilonski kralj“ pobegnil z ostanki svoje vojske v mesto Babilon. „Brž sem za njim šel v Babilon — tako pravi Darij Histaspov — in z milostjo Auramazde osvojil Babilon ter ujel Nidinta-Bela; nato sem Nidinta-Bela v Babilonu usmrtil.“

To je bil zadnji poskus Babiloncev otresti se jarma perzijskega in pridobiti si prejšnjo samostalnost. Babilon, oblegan od Darija, se je vzdržal celi dve leti (520—519) in je bil osvojen le z zvijačo Perza Zopira.

Tudi Medci so skušali pridobiti si svojo izgubljeno samostalnost in kraljestvo. „Neki Medec Fravartis (Fraortes) z imenom je vstal in je medskemu narodu tako-le govoril: ‚Jaz sem Kšatrita iz rodú Uvakšatara (Kijaksara).‘ Nato se je Medcev rod, stanujoč po vaseh, odcepil od mene ter uskočil k Fravartišu. Ta je postal kralj Medije. Medska in perzijska vojska, ki je bila pri meni, sta mi ostali zvesti. Nato sem odposlal vojsko; Vidarno z imenom, Perza, svojega slugo sem postavil za vojskovodjo . . . Auramazda mi je prišel na pomoč. Z milostjo Auramazde je premagala Vidarne vojska uporno vojsko z močjo.“ — Ali s tem Medci niso bili še končno premagani. Taisti čas so se uprli tudi Armenci, zoper katere je pošiljal Darij svoje vojskovodje, dokler jih ni premagal. Nato je šel sam Darij na vojsko zoper Medce. Ko je dvakrat premagani „Fravartis s svojimi zvestimi konjiki šel v neko provincijo Raga imenovano (to ime je čitati v svetopisemski knjigi Juditi), sem za njim poslal vojsko, katera je ujela Fravartisa in ga k meni pripeljala; odrezal sem mu nos, ušesa in (jezik?); pri mojih vratih je bil zvezan. Vse ljudstvo ga je gledalo. Zatem sem ga dal v Egbatani (Agamatanu) na kolec obesiti, može pa, ki so bili njegovi najodličnejši pristaši, sem dal v vezi v gradu v Egbatani.“ (Behist. napis plošča II., 6—13).

Takisto je Darij odrezal nos in ušesa drugemu uporniku: Medcu Čitratakmi ter ga pribil na kolec. Gotovo so te kazni jako krute, primerne onim barbarskim časom, ali na drugi strani se moramo čuditi veliki pobožnosti, ki veje iz teh Darijevih napisov. Kako časti in hvali Darij svojega boga in zaščitnika Auramazdo! Po njegovi milosti je postal kralj, z njegovo vedno pomočjo vlada kraljestvo ter premaguje svoje sovražnike. V početku nagrobnih svojih napisov v Nakš-i Rustamu (N R a, 1.) spoznava najprej svojo vero v dobrega boga: „Moj bog je Auramazda, ki je

ustvaril to zemljo in ono nebó, ki je ustvaril človeka, ki mu je podelil prednost (pred drugimi stvarmi), ki je postavil Darija za kralja“ . . . In h koncu istega napisa (*NR a*, 5.) prosi boga tako-le: „ . . . Čuvaj, Auramazda, vsega zla mene in moj rod in to deželo (Perzijo). Za to prosim Auramazdo. Človek! zapoved Auramazdina ti je že razodeta (namreč po preroku Zoroastru): Ne zapusti pravega pota, ne ponižaj se do nizkosti, ne kaži se kot žival!“

Nekateri pisatelji menijo celó, da je bil Darij Histaspov monoteist in sicer čestilec boga Auramazde. Tudi o njegovem predniku Ciru se je to do sedaj v obče mislilo. A temu ni tako. Zaratustrina ali Zoroastrova vera, katera sloni na dualizmu, t. j. na veri v dobrega (Auramazda-Ormuzd) in slabega boga (Agramainjus-Ahriman) je bila že tristo let pred Darijem Histaspovim pri Perzih običajna. Mimo tega se kaže Darij v svojem perzepoljskem napisu *H* politeista, moleč tako-le: „Pomozi mi, Auramazda, z bogovi poganskimi vred, brani Auramazda, to deželo pred napadi sovražnikov, pred nerodovitnostjo, pred sleparijo“ . . . Tudi Kserks, Darija Histaspas sin, govori o „drugih bogovih“, ki so poleg najvišjega — Auramazde.

Na četrti plošči behistanskih napisov našteva Darij na kratkem imena premaganih upornikov in kraljev. . . . „Odkar so se uprli proti meni kralji, vojskoval sem se devetnajstkrat, po volji Auramazde sem njih (čete) uničil in zajel devet kraljev.“ Nato sledé imena one nesrečne devetorice; ali izdolbene podobe vrh teh napisov ne predstavljajo devet, ampak deset upornikov. Prvi upornik, ki se vije pod nogami zmagovalca Darija Histaspovega je, kakor napisi pričajo, laži-Smerd ali mág Gaumâta. Za njim stoji ob vrvi zvezan Atrina, ki je hotel biti kralj suzijanski. Naslednji je Nadintabel, ki je hotel zavladati v Babiloniji. Tretji ob vrvi je Fravartis (Fraortes), Međec, ki je izkušal obnoviti medsko kraljestvo. Četrti se zove Martija, rodom Perz, ki je pobunil Suzijano. Peti je Citratakma, ki se je kakor prejšnji izdajal za potomca Kijaksarovega. Šesti je Perz Vahjazdata, ki je kakor laži-Smerd hotel pubuniti Perzijo zoper Darija, rekoč, da je sin Cirov. Sedmi je Araka, ki je lagal, da je Nabukadnezar, sin Nabunedov ter pobunil Babilonijo. Osmi je Frada, govoreč, da je kralj Magijane. Deveti, z visoko, šiljasto kučmo, je Saruka, Skit.¹⁾

Kako razsežno in močno je bilo Darija Histaspas kraljestvo, spozna se iz števila dežel, katere si je osvojil in katerim je vladal. Kakor znano, je Darij napravil iz teh devetindvajset satrapij. „Tako govori Darij kralj: Te so provin-

cije, katere sem osvojil jaz zunaj Perzije. Jaz sem je podvrgel svoji oblasti. Dajale so mi davek, kar sem jim ukazal, to so zvršile natančno; moj zakon so izpolnjevale: Medija, Suzijana, Partija, Arija, Baktrija, Sogdijana, Horazmija (Huvarazmija), Saraka, Arahozija, Satagidija, Gandara, Indija, Šaki (Skiti) Amirgijci, Šaki strelci z lokom, Babilonija, Asirija, Arabija, Egipt, Armenija, Kapadocija, Šparda (Lidija?), Jonija, Šaki (Skiti) prekmorci, Škudri (v Traciji), Jonci kitonosci, Put (Libija), Kosejci (Kušitje?), Mačija (v Arabiji ali pa Maksi v Libiji), Karka (*Καρκαδόκον* — Karthago ali pa Kolhida).“ *NR a*, 3.

Darij Histaspov ima zasluge tudi za Egipt, ker je dovršil stari prekop, ki je vezal Nil z Rdečim morjem.

Že največji izmed Faraonov Ramses II. je bil začel ta prekop zaradi pomorske trgovine, nadaljeval ga je Faraon Neho, dovršil pa Darij Histaspov. To pričuje sueški klínopis *b*, št. 3, ki tako slóve: „Kralj Darij tako-le govori: Jaz sem Perz in sem si s pomočjo Perzov osvojil Egipt. Dal sem ta prekop prekopatí od reke Nila z imenom tje do morja, ki prihaja od Perzije sèm (t. j. Rdeče morje)“. — To potrjuje tudi Herodot Hist. IV. 39 pišoč v latinski prestavi: in sinum arabicum, in quem Darius fossam ex Nilo duxit; in II. 158: Psammiticho vero in Aegypti regnum successit filius Necos. Hic primus fossam aggressus est ducere in Erythraeum mare ferentem, quam deinde Darius Persa iterum effodit, cujus longitudo est 4 dierum navigatio, latitudo autem tanta, ut duae naves remis agitatae simul navigare possint.

Ker se je ta prekop sam ob sebi zasipal, kakor tudi dandanes sueški, sta ga morala pozneje obnavljati Ptolemej II. (Filadelf) in cesar Trajan. Dandanes je popolnoma zanemarjen ter se ne rabi več.

Že iz navedenih napisov se razvidi moralna in fizična krepost tega perzijskega samodržca, velikanskega v svojih poskusih in delih, skrb-

Iz domovine. X. (Sličica *Barage*.)

¹⁾ Glej podobe teh upornikov na sliki behistanske stene ob vrhu str. 408.

nega za obstanek svojega ogromnega kraljestva in za večni svoj spomin. Na koncu svojega behistanskega napisa kliče boga Auramazdo za pričo, da je povsem resnično pisal in pripominja, da je nalašč izpustil mnogo svojih slavnih del, da ne bi kdo, čitajoč toliko ogromnih rečij, menil, da so — laž. Naposled se zagrozi tako-le: Kdor bi poškodoval te napise in podobe, vniči naj ga Auramazda, proklet bodi njegov rod in vse, kar bi hotel storiti, naj bog podrè!

Kakor je bil Kserks proti svojemu velikemu očetu le pritlikavec, tako so tudi njegovi napisi le kratki, brezmisljeni in umišljivi. Razkošni Kserks se v njih le hvali in posnema zlog svojega očeta Darija, katerega napise je dovršil. Največ Kserksovih napisov se nahaja na ostalinah njegove palače v Perzepolju, kjer so stale tudi palače Darija Histaspas in Artakserksa Oha. Največja dvorana v njih je bila takozvana „dvorana sto stebrov“ ali „dvorana prestolov“. Še dandanes se čudijo tem ostanikom staroperzijske umetnosti, kakor n. pr. marmornim stopnicam, velikanskim portalom, dolgim stebriščem ter z reliefi in klinopisi okrašenim ploščam.

Na zapadni strani Kserksove palače ¹⁾ so našli napis G, kateri tako-le slòve:

¹⁾ Sliko podamo prihodnjič.

Kserks, veliki kralj, kralj kraljev, Darija kralja sin, Ahamenidec.

Drugi Kserksovi napisi so še bolj bombastični.

Poleg teh napisov se nahajajo še manjši, začrtani od poslednjih kraljev staroperzijskih, n. pr. Artakserksa I., Darija II., Artakserksa Mnemona in Oha, katerih vsebina je malo važna.

Čitatelj je gotovo že opazil veliko razliko med staroperzijsko in grško pisavo lastnih imen. Grški pisatelji so popačili skoro vsako tuje ime. Stari Perzi se v napisih ponosno imenujejo „Arijce“ ali Arce in zaradi tega se nazivlje v širšem pomenu njih dežela Eran ali Iran, staroperzijski *airjana*. Perzijsko *Arija*, starobabilonsko *airja*, sanskrt. *arya* = Arijec pomenja po Fr. Spiegel-u „würdig“, po K. Kossoviciu pa „strenuus, nobilis“. V indijskih vedah se daje to ime ljudstvu, pečajočemu se z živinorejo in poljedelstvom, ki je z iranske planote vdrlo v Indijo in vtisnilo svojo brahmansko vero in sanskrtski jezik prvotnim prebivalcem. Zato je ostalo to častno ime trem višjim kastam (brahmanom, vojnikom in poljedelcem). V naj-novejšem času pa so Antisemitje (ne ravno prav) jeli Arijce in Arce, t. j. „čestite“ nazivati vse indoevropske narode. (Dalje.)

Književnost.

Slovenska književnost.

Popotnikov koledar za slovenske učitelje — 1897 — s popolnim imenikom šolskih oblastnij, učiteljev, ljudskih šol in učiteljskega osebja po Južno-Štirnem, Kranjskem, Primorskem in slovenskem delu Koroškega po stanju v začetku šolskega leta 1896—97. IX. leto. Sestavil Mihael J. Nerat, nadučitelj in urednik Popotnikov v Mariboru. V Gorici. Tiskala in založila „Goriška Tiskarna“ A. Gaberšek. 1896. — O tem koledarju, ki izhaja z malo izjemami vsako leto, poročali smo že večkrat. Ker je založniku ostalo še mnogo izvodov nerazprodanih, opozarjamo na ta jako rabni koledar vse učitelje in dostavljamo, da se mu je cena znižala na 1 glđ. za izvod.

Hrvaška književnost.

Knjige Matice Hrvatske. Prievodi grških i rimskih klasika. Svezak 13. Virgilova Eneida. U Zagrebu. Tisak Karla Albrechta (Jos. Wittasek). 1896. — Ciena za članove Matice Hrvat. 1 for., knjižarska ciena 1 for. 50 novč. — Enejido je pre-

vedel dr. F. Maretić, uvod in opombe napisal Koloman Rac. Dr. Maretić je sedaj brez dvoma najboljši hrvaški stilist. Izvrtstvo je že prevedel Homerovo Odisejo leta 1882., Ilijado leta 1883. in sedaj Enejido. Prevod je natančen, a vendar tekó hrvaški heksametri neprisiljeno, slobodno. Napak nisem zapazil. Jedino, kar mi ne ugaja, je pisava pesnika Enejide. Gospod prevajalec piše Virgil, a sedaj je že dognano, da je prava pisava Vergilius. Tudi uvod je skrbno napisan in bo čitatelju olajšal razumevanje Vergilove muze, zlasti pa eklog, katere pridejo na vrsto v II. delu. — Zanima morda koga, če povemo, da pripada Dr. Maretić v slovstvu oni struji, ki hoče poravnati in zjednačiti različice med pismeno hrvaščino in srbščino, n. pr. oblike dajalnika in orodnika množine moških in srednjih imen so pri Hrvatih bolj navadne na *om*, (oz. *em*), pri Srbih na *ima*. Maretić piše rajši (če vedno, nisem mogel določiti) *ima*, n. pr. takoj str. 3.: u poslīma, ratnīma itd. Hrvatom častitamo, da so že toliko klasiških del presadili na svoja tla. In mi? Zakrijmo si obraz! Upajmo pa, da se začnemo i v tem oziru gibati. Saj priprave se delajo; slovar, čegar del (črka *N* do *nescio*) je neumorni g. prof. Wiesthaler objavil na pokaz v letošnjem izveštju ljubljanske

Klinopisni spominiki in sv. pismo.

(Spisal dr. Fr. Sedej.)

(Dalje.)

b) Kaj obsegajo asirsko-babilonski klinopisi?

Posestrimski državi, cvetoči v starodavnem času ob bregovih Tigra in Evfrata, namreč Asirija in Babilonija, sta si v marsičem podobni a tudi različni. Oba naroda sta bila semitskega pokolenja in sta govorila skoro isti jezik. Klinopisni spominiki nam kažejo Babilonce, stanujoče v rodovitni planjavi med južnim Tigrom in Evfratom, bolj miroljubne, goječe znanosti in pospešujoče občo človeško kulturo. Asirci pa so bili že zaradi goratih krajev, v katerih so stanovali, bolj divji, smeli in bojeviti. Bojevaje se z divjimi zvermi, posebno levi, in z bližnjimi narodi, niso imeli Asirci časa ne volje pečati se resno z znanostjo in umetnostjo, zatorej so si izposodili od svojih babilonskih sosedov to, kar so bili oni do tedaj na tem polju pridelali. Asirska vojniška država je prav diplomatično porabila pridobitve babilonskega uma za svoje državne namene. Med tem, ko so v Babiloniji duhovniki, jedini izobraženci, vplivali na javno življenje in na razvitek vse naobrazbe, je pri Asircih kralj sam vodil vse žitje in početje, ne samo vojske in politiko nego tudi znanosti. Asirski kralji so dali prepisati starobabilonske knjige ter jih zbirali v arhivih in knjižnicah. Državne listine in druga bolj važna pisma so začrtali na ilnate prizme, cilindre in stožce ter so je — k naši sreči — v več izvodih vzdavali v temeljne vogle svojih palač in templov. A to so se naučili od Babiloncev; zakaj tudi ti so imeli poleg templov arhive n. pr. v Babilonu pri Esagili, Sipparju in drugod. Da so tudi Babilonci zbirali popisane ploščice in plošče ter ustanavljali knjižnice, dokazuje zbirka plošč, katero je našel Anglež Loftus pri vasici Senkerek, po mislih Jurija Smitha — najstarša babilonska knjižnica.¹⁾ Senkerek zavzema mesto stare stolnice Larsa, ki je nekdaž imela imeniten tempel, solnčnemu bogu posvečen. — Bolj kakor na

domačih tleh se je ohranila babilonska učenost pri Asircih, kamor je bila prešla z vlado in oblastjo tudi književnost starih Babiloncev.

Najstarejše asirsko mesto in ob jednom središče književnosti s knjižnico je bilo Aššur, dandanes Kileh Šergat ob Tigru. Najstarejši spominiki tega mesta so po Jurija Smitha mnenju iz l. 1500 pr. Kr. Ker pa je bilo to deželno mesto preveč na jugu izven Asirije, so prenesli asirski kralji svojo stolnico bolj proti severu. Salmanasar I. okoli l. 1300 pr. Kr. si je izbral Kalah (Kalhi), dandanes Nimrud, za svoje prestolno mesto. Pozneje je Kalah skoro propadla, ker jo je Assurnasirpal (885—860) obnovil in v nji ustanovil knjižnico. Njegov sin in naslednik Salmanasar II. (860—824) si je oskrbel iz Babilonije knjig, katere so asirski pisci prepisali in uvrstili v kraljevsko knjižnico. Naslednji kralji: Ramman-nirari III. (811 do 782), Assurnirari (754—745), Tiglatpileser III. (745—727) (svetopisemski Ful), posebno pa junaški Sargon (722—705), ustanovnik zadnje in najslavnejše dinastije asirske, so to knjižnico pomnožili deloma z asirskimi izvirniki, deloma z babilonskimi prepisi. Senaherib, sin Sargonov, jo prenese v Ninive, katere si je izbral za svojo stolnico in olepšal z velikimi stavbami. Ta kraljevsko-narodna knjižnica je pod njegovimi nasledniki vzrastla v ogromno zbirko. Največje zasluge zanjo pa si je pridobil Assurbanipal (669—625) ali Sardanapal grških pisateljev, največji med asirskimi vladarji, slaven po svojih smelih ekspedicijah in nešteti zmagah, še slavnější pa zaradi svoje v resnici kraljevske darežljivosti, katero je naklonil tej knjižnici. On jo je obogatil bolj ko vsi drugi kralji in njegovi skrbi se nam je zahvaliti, kar dandanes vemo o babilonskem bajeslovju, o stari zgodovini in o drugih bolj važnih stvaréh. Njegovi agentje so zbirali povsod popisane plošče, je nosili v Ninive ter tam prepisavali. Po tem potu so romali literarni zakladi starih babilonskih mest v asirsko prestolnico, ki je nekaj časa tekmovala celó s slavnim Babilonom.¹⁾

Kakor smo rekli, Asirci niso bili izvirni in iznajdljivi v dušnem obziru. Temelj in bistvo svoje naobrazbe so dobili od Babiloncev. Vendar so v nekaterih strokah svoje učitelje celó prekosili in so s tem sami bili učitelji svojim azijskim in grškim sovrstnikom in potomcem.

¹⁾ Ta knjižnica obsega te-le stroke: 1. mitologične plošče: imenike bogov, njih lastnostij in naslovov. — 2. Slovniška dela, zapiske in razlago besed. — 3. Matematična dela; račune, tabele, kubične in kvadratne koréne, mere. — 4. Astronomijo, astrologijo in vedeževanje. — 5. Legende in kratke zgodovinske napise. — 6. Razne cilindre z zgodovinsko vsebino, med temi cylinder elamitskega kralja Kudur-Mabuka, vladajočega okoli l. 2280. pr. Kr. — 7. Zemljepisne tabele, zapiske mest in dežel. — 8. Pravna pisma o kupu in zamenj, testamente in dolžna pisma. George Smith's Chaldäische Genesis. Autorisirte Uebersetzung v. H. Delitzsch. Leipzig, 1876, str. 31.

¹⁾ George Smith op. c. p. 32—34.

To velja posebno gledé na stavbarstvo in rezbarstvo. Čitatelj naj si ogleda le par slik asirskih palač z ogromnimi krilatimi biki ob portalih, z prostranimi dvoranami, okrašenimi z izvrstnimi ploščatimi reljefi (bas-relief), ki predstavljajo živahno življenje Asircev, javno in zasebno, in prepriča se o zmagi asirskega uma nad babilonskim. Tudi kar se tiče steklenin, katere Botta primerja beneškim in češkim, nazalja izvrstnega vezenja in tkalstva, ki je videti na asirskih okusnih oblekah, so Asirci prekašali Babilonce.

Ali čas je že, da razložimo, kaj obsegajo asirsko-babilonski književni spominiki.

Med raznimi klinopisnimi teksti zavzemajo prvo mesto pripovedke o stvarjenju sveta, tako imenovane „legende o genezi“ (Genesislegenden), ki so čudovito slične in sorodne svetopisemskim. Mimo teh imamo cele vrste plošč različnega mitologičnega obsega, kakor legende o bogovih in njih čudnih delih, n. pr. kako je obiskala boginja Ištar, kaldejska Venera, podzemeljski svet (Höllenfahrt der Istar), kako se je bojeval bog Bel-Merodah s pošastjo Tiamat, kako tisti bog roma po svetu in zmaguje vpliv sedem slabih duhov, legende o delih Dibbare, boga kuge itd. Najobsežnejša in najbolj zanimiva pa je zbirka pripovedek o narodnem kaldejskem junaku z imenom Izdubar, ki bi se po mnenju asirijologov imel nazivati svetopisemski Nimrod, „krepak lovec pred Bogom“. (Gen. X., 9.) Ta narodni epos obsega celih dvanajst plošč, katerih poslednji dve nam podajeta kaldejsko legendo o potopu, oni sv. pisma malone popolnoma podobno.

Med asirskimi spominiki, katere so novejši čas razvozlati, se nahajajo tudi molitve, pesmi in himne bogovom v čast, katere nekateri nazivljejo „babilonske spokorne psalme“. Ali podobnost med babilonskimi in hebrejskimi psalmi je samo formalna. V obeh je opazati takozvani parallelismus membrorum in nekateri izraze in podobe, ki so lastne vsem semitskim narodom. Posebno bogata je književnost Asircev in Babiloncev babjeverstva, vedeževanja in magije, kakor to zahteva že njih mnogoboštvo.

Kaldejci so od nekdanj sloveli kot najboljši astronomi in astrologi starega sveta. Klinopisci so nam zapustili nekaj obsežnih del, ki razpravljajo o zvezdnatem nebu in o tolmačenju nebeških znamenj. Jurij Smith pravi, da so imeli Asirci in Babilonci veliko delo o astronomiji, obsegajoče več kakor sedemdeset plošč. Drugo delo, ki je blezo iz časa prvega kralja akadškega, Sargona namreč, pa uči, kako je treba tolmačiti nebeške prikazni in znamenja.¹⁾

¹⁾ George Smith, op. c. p. 35.

Učeni jezuit P. I. N. Strassmaier, ki se že dolgo peča z babilonsko astronomijo, je našel in raztolmačil sistematičen posnetek neke naučne knjige o astronomiji in astrologiji, ki se je najbrž rabila v Borsipi, predmestju babilonskem, imenitnem zaradi templja E-zida, v katerem se je častil bog Nebo, „nadzornik nebes in zemlje“, „izumitelj pisma“. To knjigo je pisal neki Bel-ake-iddin v Borsipi l. 138 pr. Kr. Vredno je, da navedemo ob kratkem vsebino te knjige z besedami Strassmaierjevimi:

„Wie fast alle astronomischen Texte beginnt es mit: ‚ina amat Bel u Bilti-ia purussu‘ (gemäss dem Worte des Bel und der Beltis), behandelt dann die Bedeutung des Sommer- und Winter-Solstitium, der Tag- und Nachtgleiche im Frühling und Herbst, den Zusammenhang der Orakel mit dem Vollmonde, den Einfluss des Mondes und der Sommerhitze auf den Krankheitszustand der Menschen und die Beschwörungen zur Heilung der Krankheiten, die verschiedenen Opfer im Frühlinge und im Herbst, und die Bedeutung des heliakischen Auf- und Unterganges des Sirius und des Sternes Shugi. In Verbindung mit diesen Himmelserscheinungen stehen die verschiedenen Feste: die Trauer im Hochsommer für Thammuz, die Klage für die abnehmende Sonne, die Trauer im Winter für das Verschwinden der Vegetation, die Feste für Marduk beim Wiedererscheinen der Vegetation im Frühlinge, die verschiedenen Ceremonien beim öffentlichen Gottesdienste, bei denen die Heilpflanzen, die Amulette (abnu), die verschiedenen Holzarten, die Getreidearten u. s. w. eine bedeutende Rolle spielen. Angereicht werden hier auch die Vorherbestimmungen aus den verschiedenen heiligen Vögeln, die in den Tempeln gehalten wurden. Eine vollständige Erklärung des ganzen Textes fordert noch eingehendere Studien; doch sehen wir hier zum erstenmal schon jetzt die eminent astronomische Bedeutung der beiden Haupttempel von Babylon: Bît-Saggil und Bît-Zida.“¹⁾

Stari Babilonci so znali preračunati mrknjenje lune in so opazali mrknjenje solnca. In kar je najbolj zanimivo — Babilonci so prvi razdelili ekliptiko ali solnčno pot na dvanajst delov in so te dele zaznamili z onimi dvanajstimi nebeškimi znamenji, katere vidiš v vsaki pratiki. Da je zodijak ali zverinski krog babilonskega izvira, slutili so nekateri že prej, kot gotovo pa so to dokazali Epping, Strassmaier in Jensen. Imena nebeških znamenj so bila pri Babiloncih uvedena že 3000 let pr. Kr., Jensen

¹⁾ Neue babylonische Planetentafeln von Jos. Epping S. J. und J. N. Strassmaier S. J. v „Zeitschrift für Assyriologie“, herausgegeben von C. Bezold (Sept. 1891) VI., 216.

je vrh tega dokazal, da sloné posamezna imena nebeških znamenj na babilonskem bajeslovju.¹⁾

Dasi so strokovnjaki le malo preiskali to babilonsko stroko, vendar to malo zadostuje, kakor pravi trezni asirijolog H. Winckler, da nas navdá z največjim spoštovanjem do natan-

čnosti in skrbnosti starobabilonske astronomije.¹⁾

Da starobabilonska astronomija še dandanes na nas vpliva, dokazujejo tudi imena dnij našega tedna, sloneča na imeniku babilonskih planetov. Ta-le obrazec stvar razjasnjaj:

Imena dnij v tednu				Imena babilonskih planetov.
Latinski	Taljanski	Nemški	Angleški	
Solis dies	—	Sonntag	Sunday	Solnce
Lunae dies	Lunedi	Montag	Monday	Luna
Martis dies	Martedi	Dienstag	Tuesday	Nergal (Mars)
Mercurii dies	Mercoledi	—	Wednesday	Nebo (Merkur)
Jovis dies	Giovedi	Donnerstag	Thursday	Marduk (Jupiter)
Veneris dies	Venerdi	Freitag	Friday	Ištar (Venus)
Saturni dies	—	Sonnabend	Saturday	Ninib (Saturn)

Kar se tiče štetja časa, računali so Babilonci v navadnem življenju po mesečnih letih, poznali pa so tudi astronomično solnčno leto ($365\frac{1}{4}$ dnij). Da bi nastalo razliko med mesečnim in solnčnim letom poravnali, pridevali so dvanajstemu, kakikrat tudi šestemu mesecu, takozvani prestopni mesec. Za vlade perzijske so prišla babilonska imena mesecev v rabo v celi sprednji Aziji in tudi v Palestini. Judovska imena mesecev so potemtakem babilonskega izvira in se babilonski ravno tako glasé kakor pri Judih. Tudi pri Babiloncih je bil Nisan prvi mesec v letu.

Babilonski dan se je raztezal med dvema solnčnima vshodomoma. Noč so delili na tri „straže“ (vigiliae): „stražo vshajajočih zvezd“, „srednjo“ in „jutranjo stražo“. Takisto Hebrejci. (Primeri knjigo Sodnikov VII., 19).

Matematika starih Babiloncev kaže prav spretno združenje decimalnega in duodecimalnega sistema. Številka 60 (*sos*) jim je bila najvišja desetica; za drugo višje osnovno število so postavili 600 (*ner*), za najvišje pa 3600 (*sar*). Dve matematični tabeli, katere je Loftus leta 1854. našel v Senkeri, podajajo potemtakem te-le jednačbe:

<i>Sos.</i>	<i>Jednojke</i>	<i>Sos.</i>	<i>Jednojke</i>
43 + 21 = 51 ²	1 + 4 = 4 ³		
45 + 4 = 52 ²	2 + 5 = 5 ³		
46 + 49 = 53 ²	3 + 36 = 6 ³		
49 + 36 = 54 ²	5 + 43 = 7 ³		
50 + 25 = 55 ²	7 + 32 = 8 ³		

¹⁾ Primeri F. Mürdter-Fr. Delitzsch, Geschichte Babiloniens und Assyriens, Stuttgart 1891, str. 67–68.

Pri modernem metričnem sistemu, ki je došel s Francoskega, se hvali, da vse njegove mere in uteži sloné na isti meri za dolžine. A taisto moramo hvaliti pri Babiloncih. Podlaga babilonskim meram je bil vatel, dolg 525 mm. Ta vatel so delili na 60 črt, katere se ujemajo s 60 minutami stopnje. Vatel, množen s 360, t. j. s številko krogovih stopenj, dal je stadij = 189 metrov, mero za hojo. To isto načelo so izvedli pri utežih.²⁾

Tudi razdelitev kroga 360 stopenj, stopnje v 60 minut in minut v 60 sekund izvira iz Babilonije. Judje starega zakona, ki nimajo razven vere ničesar izvirnega, so si tudi mere in uteži izposodili od drugih narodov in sicer nekaj od Egipčanov, nekaj pa od Babiloncev.

Zaradi mnogoštevilnih ohranjenih spominikov nam je babilonsko pravosodje in poslovodstvo bolj znano, kakor kaka druga stroka. Neštete plošče iz opeke, obsegajoče sodne odloke, trgovske pogodbe in druga civilnopravna pisma pričajo, da je bilo pravoznanstvo v onih starih časih zeló razvito in da je že tedaj gospa „pravica“ ravno tako rada pisala kakor v našem času.

Sodišča in uradnije so bile dobro urejene kakor v katerikoli omikani državi. Samo ob sebi se umeva, da se je tako razvito pravosodje opiralo na pisane postave ali na zakonik. In res, čas nam je ohranil nekaj zbirk babilonskih zakonov, iz katerih se razvidi, da so

¹⁾ Hugo Winckler, Geschichte Babiloniens und Assyriens, Leipzig 1892, str. 73.

²⁾ Primeri: Mürdter-Delitzsch, tam str. 66.

bili razdeljeni v serije, serije pa v paragrafe. Če je babilonski sodnik kako stvar razsodil, navedel je najprej začetne besede dotične postave, na podlagi katere je sodbo izrekel. Iz početka so bile postave pisane v sumerskem jeziku, pozneje so jim dodali še semitski prevod.¹⁾ Sploh se je v starih časih precēj rabil sumerski jezik ko v srednjem veku latinski, dokler ni izumrl.

Vsako bolj važno listino so pisali Babilonci po dvakrat in sicer tako-le: Ko je bila plošča s klini popisana, pokrili so jo z novim ovojem ilovice in napisali nanj še jedenkrat vsebino notranje plošče. Samo na zunanji ovoj so udarili sodnik in pričē svoj pečat. Babilonski pečat je imel navadno podobo cilindra iz dragega kamena ali kovine. Tak pečatni cilindar so zavrtili čez dotično ploščo — za podpis. Kdor ga ni imel, je pa vtisnil v ploščo svoj — noht! Taista navada je bila pri Asircih.

Babilonci so imeli natančno določene postave o premakljivem in nepremakljivem blagu, o sužnjih, o kupu in prodaji, o zameni in zastavi, o posojilu in povračevanju denarja; nadalje o ženitbi in zakonski ločitvi, o posinovljenju in podedovanju, kakor sploh to zahteva vsaka dobro urejena država. O ostrosti babilonskih zakonov zadostuj ta konkretni vzgled: „Če žena svojega moža sovraži in govori: ‚Ti nisi moj mož‘, naj jo vržejo v reko“; in zopet: „Če mož govori svoji ženi: ‚Ti nisi moja žena‘, naj plača pol mine srebra.“ — Ta zakonska postava je res orijentalna! Ženi je ob tem obziru vse najostreje prepovedano, a možu niti polovica! Ravno tako kakor nekđaj Judom in dandanes Mohamedancem.

Ženitbeno pravo²⁾ starih Babiloncev se je v nekaterih točkah vjemalo z judovskim in je povsem določno.

Če se je hotel oženiti sin, moral je najprej oče dati dozvolilo ter vpričo zaročencev in državnega uradnika s svojim pečatom podpisati že-

¹⁾ H. Winckler, tam, str. 71.

²⁾ G. Maspero, Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique. Paris, 1895, I, str. 734—741.

nitbeno pogodbo. Nevesto je bilo treba kupiti z denarjem. Na drugi strani pa je tudi ona morala prinesiti ženinu primerno doto, katero so njeni sorodniki pomnožili še z darovi.

Seveda se je tudi o doti napravil zapisek na opeko in sicer v trojnem izvodu. Če sta si bila zaročenca na isti stopinji ugleda in blagostanja, smela je nevesta oziroma njeni stariši terjati od bodočega soproga, da se zapriseže, da ne vzame še kake druge žene, dokler ona živi. Če bi mož prelomil zakonsko zvestobo, bila bi žena po pogodbi prosta in bi morala dobiti še odškodnino. To pa ni veljalo o sužnjicah, te so se štele kot brezvoljno blago svojega gospodarja. Babilonci so imeli mnogo sužnjeve, vsaka hiša po jednega do dva. — Zaročka se je slavila istega dnē, ko je bila ženitbena pogodba gotova. Ženina so vlekli slovesno v hišo neveste, kjer so se vršile ženitbene slovesnosti. Naslednji dan je zahvalni dar posvetil zvezo poročencev ter očistil njih bivališče zlih duhov.

Zakon se je razrešil ali s smrtjo ali pa vsled ločitve. Mož je imel pravico zavreči ženo, rekoč: „Ti nisi moja žena!“ Moral pa ji je vrniti vsoto, ki je dosegala vrednost dote. Nato jo je poslal nazaj njenemu očetu s pismom, ki je izjavljalo ločitev zakonske zveze. Prešeštnici so odsekali glavo z mečem.

Bogatejše in plemenitejše ženske pa je varoval denar moževe samovoljnosti, zakaj z imovino, katero so prinesle v hišo, so smele postopati prostovoljno. Mož je užival le sadove ženine dote, a ni smel razpolagati z njo kakor s svojo lastjo. Če je mož umrl ali zapodil ženo, dobila je celo doto nazaj, v drugem slučaju pa še odškodnino. Zato so se Babilonci varovali zapoditi bogato ženo.

Sicer pa so bile ženske pri Babiloncih proste in neodvisne kakor pri Egipčanih ali Grkih. Smele so hoditi po trgih in ulicah, ne da bi morale obraz si prikrivati.

Če zakon ni rodil otrok, so Babilonci posinovljali otroke svojih znancev, prijateljev ali ubožnejših sorodnikov, ki so morali v to dovoliti vpričo dotičnega uradnika. (Dalje.)

Ilija Okrugić.

(Nekrolog. — Napisal Fr. S. Lekše.)

Nisem si mislil, da bom temu možu, katerega ime ima ta članek, kdaj pisal nekrolog. A hvaležnost me veže, da mu med Slovenci zapišem nekoliko vrstic v spomin. Zakaj Okrugić je bil velik prijatelj vseh Slovanov in še po-

sebno Slovencev. Tega sem imel opazovati pri-liko pred štirimi leti, ko sem z njim prepotoval Dalmacijo, Hercegovino, Bosno in sem šel z njim skoz Srem preko Fruške gore na njegovo župnijo. Na žalost, da ga je letos pokosila

ževanju največ naše društvo, naša „Pobratimija“. Danes, predragi pobratimi, je jedno leto, kar smo jo ustanovili, danes obhajamo prvo obletnico. Ponos in radost nas morata navdajati, ko se oziram nazaj na plodonosno preteklo leto. —

Tu je naštel Samo vse, kar smo storili važnega lansko leto v društvu, koliko spisov napisali, koliko govorov govorili, koliko sej sedeli. Potem pa je nadaljeval:

To je v velikih potezah delovanje našega dijaškega društva v preteklem letu; koliko je pridobil vsak posebe, ne omenjam, saj vsak vé in čuti. Storiло bi se bilo brez dvoma še mnogo več, ako bi ne bilo toliko ovir. Koliko zaprek so nam stavili vnanji sovražni elementi! Si parva licet componere magnis — kakor prvi kristijanje (učimo se sedaj ravno o preganjanju kristijanov pod rimskimi cesarji, zato je menda rabil Samo to primero!) po katakombah, tako smo si mi morali vedno iskati skrivališč, da ubežimo bistremu pogledu sovražnikov; zakaj ako nas bi bili zalotili, odnesli nam bi bili „Pobratimijo“. Zato smemo biti danes tembolj veseli, da smo se srečno ognili vsem pečinam, ki so nam pretile, da nam razbijejo to mlado ladjo našega društva ter da smo priveslali tako daleč.

Ne bom vas, pobratimi, vspodbujal danes k marljivemu nadaljnjemu delovanju, niti vas navduševal za naše vzvišene vzore, po katerih hrepeni „Pobratimija“: danes vam polagam na srce le jedno stvar, stvar prvo in najvažnejšo, predragi pobratimi — bodite zvesti zlatemu svojem imenu! Pobratimstvo, kako

lepa si ti jugoslovanska šega, da ti ne dobim jednake v zgodovini! Več nego rodni brat je pobratim pobratimu, imetje in življenje je pripravljen dati zanj ob vsakem trenutku; sveto je vedno to ime; čast in poštenje izgubi, kdor oskruni to ime. — Bodimo torej res pobratimsko odkritosrčni drug drugemu! Odkrito si razodevajmo svoje misli! Proč z napuhom, ki uničuje vsako družbo, proč z zavistjo, ki je nevedna mladine, proč z lenobo, od katere naš narod ne bo imel koristi, proč z vsako grdo strastjo, ki jemlje človeku zdravje, veselje do dela, zmožnosti; naše srce naj pozna le eno strast, najčistejšo strast: ljubezen do Boga in domovine! Potem, pobratimi, bo svet strmel in občudoval naša dela!

Tudi nam velja:

Značajen sam, še v ljudstvu značaj
Oživljaj, goji, in krepčaj!
Na to mi prvo skrb obračaj,
To naša je naloga zdaj!

Da, to je naša prva naloga, temelj vsemu našemu početju sedaj in v prihodnje! Oj, da bi le te iz srca govornjene besede vzbudile odmev v vaših srcih, pobratimi! — V nadi, da se to zgodi, kličem iz prepolne duše:

Naj čuje zemlja in nebo itd.

Vstali smo in navdušeno peli Jenkovo „Pobratimijo.“ — Čvrsto se razvija, kakor vidiš, naše društvo, a gledati pa le moramo, da ne pademo v „ajmoht“.

Tvoj

Ivan.

Klinopisni spominiki in sv. pismo.

(Spisal dr. Fr. Sedej.)

(Dalje.)

Med zgodovinskimi spominiki nam je najprej poštovati imenike in kronike asirsko-babilonskih kraljev, dasi so se nam ohranile le v odlomkih.

Kar se tiče Babilona, imamo imenik kraljev prve in druge babilonske dinastije (2399—1726) in še neki nepopolni imenik, segajoč od prve babilonske dinastije do asirskega kralja Assurbanipala (626).

Izmed babilonskih kronik, ki poročajo suhoparno dogodke za vlade posameznih kraljev ter se druga za drugo dopolnjujejo, nekaterikrat pa tudi nasprotujejo, so se posebno tri:

1. najstarejša iz Assurbanipalove knjižnice, ki sega noter do mitičnih časov Babilonije;

2. druga, obsegajoča malo dobo od Nabunazirja ali Nabonassarja do Šamaš-šum-ukina (747—668) (Samuges), kateri se je kot namestni kralj babilonski uprl svojemu bratu in kralju Assurbanipalu, a bil premagan in po babilonski šegi v peči sežgan;

3. najbolj zanimiva in obširna je kronika o poslednjih letih Nabonida, zadnjega kralja babilonskega in o Ciru, osvoboditelju Babilona (538).

Kakor je razvideti iz navedenih spominikov, pogrešamo pri Babiloncih toli zanimive in obsežne kraljevske napise, ki krasijo asirske palače in so nam glavni vir njihove zgodovine. Babilonski kralji kar molče o svojih vojskah in zmagah, k večjemu so gradé temple in pa-

lače dali na ilnate plošče vtisniti ime in naslov svoj ter dotične zgradbe namen. Tako se na primer večkrat čita na žgani opeki, najdeni med podrtinami starodavnega mesta Ur-a, tale napis „Ur-Gur, kralj urški, graditelj templu bogu mesecu (v čast).“ Tudi popisane cilindre in prizme so v več izvodih — ravno tako kakor dandanes — vzdavali v vogle templov in palač.

Obilnejše nam tekó viri asirske zgodovine.

Najprej nam je imenovati kanon eponimov. V Asiriji so namreč datovali vse zasebne in javne listine po arhontih ali najvišjih uradnikih, ki so po jedno leto bili vladi na čelu. Taisto je bilo v navadi pri Atencih, ko so bili kraljevsko čast in oblast odpravili, in pri rimskih konzulih za časa cesarstva. Po tem najvišjem uradniku so Asirci imenovali in šteli dotično leto. Najvišji asirski dostojanstveniki, med njimi tudi kralj sam, so dajali svoje ime posameznemu letu. Ta običaj je videti asirskega izvira, ker pri Babiloncih, ki so datovali listine po letih svojega kralja, ne nahajamo nič jednakega.

Ko je kralj v Asiriji zakraljeval, računalo se je njegovo prvo leto po eponimu, službojočem pred nastopom kralja. Navadno je veljalo naslednje leto, t. j. drugo leto novega kralja kot njegov arhontat, pozneje pa si je kralj sam izbiral katerokoli leto v ta namen. Za kraljem so sledili v arhontatu tartan ali turtan, neki generalissimus asirskih vojn, za tem dvorni minister, korovodja dvornih godcev, nadevnuh (rabsaris), nato šaknu ali predstojniki provincijam. — Da bi se štetje let ne zmešalo in s tem po njih datovane listine ne izgubile veljave, treba je bilo natančno zapisovati imena vsakoletnih eponimov in njih dobe (asirski limu). Tem potem so nastali zaznamki leto za letom vrstečih se arhontov, takozvani kanon eponimov, ki je za asirsko kronologijo in zgodovino velevažen. Taki zapiski so tedaj še več vredni, kadar jim je poleg naslovov dotičnih eponimov pridejana tudi še katera bolj imenitna dogodba onega leta. Več takih vrst eponimov je našel Henrik Rawlinson l. 1862. v Assurbanipalovi knjižnici v Ninivah in sicer v mnogih izvodih. N. pr. od l. 911. do 666. pr. Kr. imamo nepretržno vrsto eponimov. Náte obrazec klinopisne listine, ki je datovan po nekem eponimu in se dandanes hrani v britskem muzeju: „Mesec . . . dan . . . eponimija Mannuki-Assur-Lih-ova, deželnega predstojnika v Tille, 13. leto Sargona kot kralja

asirskega, 1. leto taistega kralja kot kralja babilonskega.“¹⁾

Najvažnejši in najbogatejši, kar je asirskih zgodovinskih virov, so kraljevski napisi, v katerih poročajo posamni vladarji o svojih slavnih delih. Asirski kralji niso bili le vojskovodje, ampak tudi arhitekti. Če so zidali kak tempel ali palačo, so po vzgledu babilonskih kraljev dali vzdati temeljnim voglom cilindre in prizme, popisane s klini; vrh tega so okrasili še stene svojih sijajnih dvoran z bahastimi poročili o svojih ekspedicijah in zmagah. Ti stenski napisi, katere imenujejo lepšalne (Prunkinschriften), nam podajajo dela kakega kralja bolj z geografskega ko s kronološkega stališča. Zato so le bolj pregledni kakor pa zgodovinsko natančni.

Zgodovinarju največ rabijo anali ali letopisi asirskih kraljev, katere so nam zapustili Tiglat-Pileser I., Assurnasirpal, Salmanassar II., Tiglat-Pileser III. in Sargon. O svojih bojih nam poročajo kralji Šamši-Ramman IV., Senaherib, Assurbanipal. Napise kot lepšavo svojih dvoran so dali vdletiti Ramman-nirari III., Tiglat-Pileser III., Sargon in Assarhaddon.

Poleg manjših kraljevskih napisov, raztresenih po pečatnih cilindrih, nam je omeniti še listine zasebno-pravne vsebine. Nemale vrednosti so popisani in umetno izdelani mejniki, katerih pa Babilonci niso postavljali ob mejah svojih posestev, marveč jih hranili v domačem arhivu.²⁾

Zadnja leta je učeni svet posebno zanimala zbirka klinopisnih plošč, odkritih v egiptski vasi Tell el-Amarna. Ta vasica leži ob Nilu skoro na sredi med Kairo in nekdanjimi Tebami, blizu mesta Minijeh v srednjem Egiptu. L. 1887. poleti je našla uboga felahinja, katere mož je kupčeval s starinami, majhno grobnico in v njej 330 plošč iz opeke. In čudo, te plošče so bile popisane z asirsko-babilonskimi klini, kar je bilo za Egipt nekaj nečudenega. Plošče so obsegale, kakor so strokovnjaki kmalu razbrali, sama pisma, pisana egiptovskim kraljem iz srednje Azije in Palestine. 60 teh pisem je romalo v egiptovski muzej v Gizeju, 160 v berlinski in 82 v britski.

Kako in zakaj pa so prišla ta klino-pisma v Egipt?
(Dalje.)

¹⁾ Stimmen aus Maria-Laach, Freiburg 1873, I., str. 149. Primeri o kanonu eponimov: H. Wincklerjevo navedeno delo str. 212. Mürdter-Delitzsch, navedeno delo str. 116—117.

²⁾ H. Winckler, ondi str. 16—17.

Klinopisni spominiki in sv. pismo.

(Spisal dr. Fr. Sedej.)

(Dalje.)

Tedaj, ko so Izraelci robotovali Egipčanom, dežela Faraonov ni bila, kakor se v obče misli, zaprta s kitajskim zidom, temveč v živahni zvezi z azijskimi deželami. Bogati in naobraženi Egipet je od nekdanj mikal Azijce, posebno pa pastirje Semite. Izraelci niso bili ne prvi ne zadnji, ki so se naselili v Egiptu, išoč si ondi živeža in blagostanja. Posebno na vshodni strani Delte je kar mrgolelo semitskih naseeljencev. Faraoni so se tem potom seznanili s Semiti, njih vero in običaji. K temu so pripomogle tudi trgovinske in politične razmere, zavladavše med Egiptom in sprednjo Azijo. Mezopotamski dvori, hrepeneči po zlatu in protekciji cvetočega Egipta, so jeli dajati svoje hčere Faraonom v zakon, ti pa so jim svoje pošiljali v zameno — že iz politike, da ne rečem iz prijateljstva in ljubezni, katere ne pozna brezsrčna diplomacija. Že véliki Tutmes III. (okoli 1500 pr. Kr.), ki je v večkratnih bitkah premagal kneze Palestine in Sirije, Azijate ob Evfratu in azijske beduvine v Mezopotamiji, bil je zmagan od neke sirske princeze, katero si je izvolil za svojo tovarišico. Tutmes IV., njegov naslednik, je imel jedno, njegov sin Amenhotep (Amenofis) III. celó dve princesi iz Mezopotamije (Mitáni) za ženi. Ta je imel poleg teh še neko ženo iz babilonske kraljevske rodbine. Prva žena taistega kralja Amenhotepa III. z imenom Tii je menda bila tudi tujka, in sicer ali Libijanka, kakor domnevata Wiedemann¹⁾ in Ed. Meyer²⁾, ali pa Mezopotamka, kakor trdijo za Hincksom Mariette, Brugsch³⁾, Lauth in drugi, opiraje se seособno na to, da se Tii nahaja kot ime mezopotamskih princes v Tell-Amarnskih spominikih. G. Maspero pa se trudi od l. 1877. sèm dokazati, da je bila kraljica Tii rodod Egipčanka, rojena blizo Helijopola.⁴⁾ Toda čemu toliko prepira in pisarjenja o tej kraljici? — vpraša nepotrpežljivi čitatelj. Odgovor na to vprašanje je kratek in lahek: Ako bi se dognalo, katerega rodú je bila kraljica Tii, mati Amenhotepa IV., znali bi rešiti zagonetko, zakaj da je ta Faraon hotel uvesti v Egipet novo vero.

¹⁾ A. Wiedemann, *Aegyptische Geschichte*, Gotha 1884, str. 393—394.

²⁾ Ed. Meyer, *Geschichte des alten Aegypten* str. 260.

³⁾ Heinrich Brugsch, *Gesch. Aegyptens*, Leipzig, 1877.

⁴⁾ G. Maspero, *Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique*, Paris 1897, Tom. II. p. 315.

Kakor nam pisani in slikani spominiki egipčanski pričajo, je Amenhotep IV., zasedši prestol okoli l. 1460. pr. Kr., dal slovo stari narodni veri v boga Amona in njegovih sobogov ter izkušal na vse pretege uvesti vero v jednega solnčnega boga Atena. Nekateri istovetijo Atena s hebrejskim Adonajem ali s feneškim Adonisom ter pripisujejo Amenhotepovo reformo gledé na egipčansko bogoslužje sirskega vplivu. Drugi menijo celó, da je hotel Amenhotep IV. odpraviti egipčansko ostudno mnogoboštvo ter mesto njega uvesti monoteizem, vero v pravega Boga, katerega je spoznal pri tedaj v Egiptu bivajočih Izraelcih. Tretji, n. pr. G. Maspero in Wiedemann, trdita, da Aten ni nič drugega kakor egipčanski solnčni bog, ki se je častil v Helijopolu (mestu solnca). Da bi se Faraon sredi mnogoboštva vzdignil do vere v jedinega, nadnaravnega Boga, ne moremo verjeti in to tem manj, ker je Amenhotep častil poleg tega še druge egipčanske bogove.¹⁾

Najverjetnejše je, da so na Amenhotepa IV. vplivali njegova mati Tii, ki je bila gotovo tujega rodú, kakor kaže njen portret, in pa njegova soproga Nofrititi, bajè rodod Sirka. In četudi ta ni bila Semitinja, gotovo je bila druga njegova žena, katero Tell-Amarnski spominiki imenujejo „Tatum-Khipa, hči mezopotamskega kralja Tušratte“.

Potemtakem bi bile ženske pregovorile Amenhotepa, častiti njihovega boga, kakor se je to pozneje zgodilo Salomonu.

Naj si bo stvar kakorkoli, Amenhotep je izkušal na vse načine pridobiti zmago svojemu solnčnemu bogu na egipčanskem Olimpu. Stari narodni bog Amon, česčen v stovratnih Tebah, moral se je umakniti ne le iz templjev, ampak tudi iz napisov in celó iz lastnih imen kraljevske rodbine. Amenhotep IV. sam se je prekrstil svojemu bogu v čast v *Ku-en-Aten* t. j. sijaj solnčne oble. Ker se je narodno svečeništvo tej reformi protivilo, zapustil je kralj svojo prestolnico v Tebah ter si zgradil popolnoma novo, „Kuituten“, na mestu današnje vasice Tell el-Amarna. Tu si je sezidal palačo zase in tempel svojemu bogu. Ne daleč od tod se je dal v skalnati grobnici pokopati, ko je vladal okoli osemnajst let. Tej novi prestolnici seveda ni smel manjkati arhiv, v katerega je zbiral tudi klinopisma, pisana mu od azijskih vladarjev.

¹⁾ G. K. Maspero, ravno tam str. 322. A ti bogovi Ra, Horus, Harmakhis so le različne oblike istega solnčnega boga Atena.

Ali krivoverski Faraon ni mogel prodreti s svojo novo vero. Njegovi nasledniki so se zopet oklenili narodnega boga Amona ter vladali nadalje v Tebah. Egipčani so se ogibali stolnice Tell-el-Amarna kot „nečistega“ mesta, da je naposled ostalo pozabljeno do našega časa. A to je bilo k naši veliki sreči, ker se je Kuenatenov arhiv ohranil nedotaknjen z vsemi svojimi pismi. Ti klinopisni spominiki niso zanimivi samo zato, ker dokazujejo nečuden vpliv klinastega pisma in asirsko-babilonskega jezika doli do srednjega Egipta, ampak tudi zato, ker osvetljujejo ono suho dobo azijske in palestinske zgodovine, ko so Izraelci bivali v egiptovski sužnosti t. j. od 16. do 15. stoletja pred Kristusom.

Tell-Amarnska pisma so adresovana Faraonoma Amenhotepu (Amenofisu) III. in IV.; nekatera teh so pisali vladarji Asirije in Babilonije ter dežele Niharina (Mezopotamije), ki v sv. pismu sluje Aram-Naharaim, nekatera pa egiptovski namestniki in vazali v Feniciji in Palestini.

Njih vsebina je precj prozaična: večinoma se suče le o medsebojnih ženitbah in dotah, o prosjačenju za darove, o zagotavljanju prijateljstva ter so v obče tako najivna in bore prosjaška, da se je smejati. Za vzgled naj sledi začetek pisma, katero je pisal Burnaburijaš, kralj babilonski, Faraonu Amenhotepu IV.

„Nipkhurririji ¹⁾, kralju Egipta, govori Burnaburijaš, kralj Kardunijaša (v Babiloniji), tvoj brat, tako-le: Meni gre dobro, naj se zares dobro godi tebi in naj gre res dobro tvojemu gospodarstvu, tvojim ženam, tvojim velikašem, tvojim konjem in tvojim — vozovom!“

Kakor rečeno, niso bile ravno redke ženitbe med azijskimi in egipčanskimi dvorom. Kraljčina Tatum-Khipa, hči Tušratte, kralja mezopotamskega, ki je bila najprej namenjena za ženo Amenhotepu III. in ki se je po njegovi smrti omožila z njegovim sinom Amenhotepom IV., je prinesla na egiptovski dvor bogato doto. Ta zaklad je obsegal nebroj posod in orodja, pohištva in druge stvari iz zlata in dragih kamenčkov, iz srebra, bakra in železa, nadalje konje, pozlačen voz in prekrasna šarena oblačila.

Med tem, ko so azijski knezi pošiljali Faraonom žene, sužnje, konje in lepoticje, izkušali so dobiti od njih — zlata. Zakaj dežela zlata, svetopisemski Ofir, je ležala na bregovih vshodne Afrike blizu Bab el-Mandeba in je bila zato Egipčanom lahko pristopna. Sacra auri fames, pohlep po zlatu govori ves čas iz

prilizovalnih pisem, katera so azijski vladarji ob možitvi svojih hčerá pisali Faraonom. Najbolj se kažeta semitsko lizunstvo in nadležnost iz pisma poprej omenjenega kralja Tušratte. Ne da bi se le količkaj sramoval, prosjači svojega zeta Faraona neprenehoma za obilno palic zlata. Tušratte nazivlje Faraona „svojega brata“.

„Glej, zdaj pošiljam poslanca svojemu bratu, naj pomnoži moj brat prijateljstvo z menoj, kakor z mojim očetom. Glej, zlata želim od svojega brata in zlato, katero želim od svojega brata, sem že dvakrat poprosil; prvič za . . . in drugič za doto.“

Moj brat naj mi pošlje mnogo neobdelanega zlata in blagovoli moj brat poslati več zlata, kakor ga je poslal mojemu očetu. V deželi mojega brata je mnogo zlata kakor prahu. Bogovi naj dodelijo, da se vzmnoži zlato v deželi mojega brata kakor sedaj, in desetkrat več kakor sedaj! Naj zlato, katero želim, ne boli srca mojega brata; da bi zaradi mene ne obolelo srcé mojega brata! Moj brat naj mi pošlje prav izredno veliko neobdelanega zlatá in karkoli zahteva moj brat za svojo hišo (od mene), naj pošlje poslance pónj; in jaz čem dati svojemu bratu dar, kakoršenkoli želi.

Ta dežela je dežela mojega brata, in ta hiša je hiša mojega brata.

Glej, poslal sem svojega poslanca Gilijo k svojemu bratu; naj ga moj brat ne zavrne. Odpusti ga kmalu, da odide. Če zvem (kaj) o daru svojega brata, bode me jako veselilo; vedno bom cenil dar svojega brata. Te besede, katere si drug drugemu pošiljava, naj odobrita bog Tešub (Ramman), moj gospod in Amon . . . in naj je tvorita kakor sedaj po svoji volji! Kakor se sedaj ljubiva, naj se ljubiva drug drugega vedno!“ ¹⁾

Podobno prosjaško pismo, kateremu ni treba komentara, je pisal babilonski kralj Eliš-Kullima-Sin Faraonu Amenhotepu III.:

„Kar se tiče Suharti, moje hčere, katero si želel za ženo, je (med tem) dorastla in godna za ženitev. Piši torej in prinesó ti jo. Prej, ko je moj oče poslal kakega poslanca k tebi, ga nisi pridržaval, marveč si mu dovolil vrniti se kmalu ter si pošiljal bogate darove za mojega očeta. Sedaj pa, ko sem ti poslal svojega poslanca, si ga pridržal šest let in si mi poslal za teh šest v dar le trideset min zlata, katero je kakor srebro (t. j. manj vredno).“ ²⁾

Prosjačenje darov je sploh na vshodu tako vkoreninjeno, da te prosijo za „bakšiš“ turški častniki in, kakor sem se v Kahiri, obiskujoč

¹⁾ Nipkhurririja ni nič drugega kakor babilonska transkripcija imena Amenhotepa IV., ki se je zval egiptovski Nefer-Kheper-ra Ua-en-ra-u Ku-en-aten. H. Brugsch, Geschichte Aegyptens, str. 419.

¹⁾ Aleksander Baumgartner S. J. Geschichte der Weltliteratur, Freiburg 1897, str. 62.

²⁾ H. Winkler, v nav. delu, str. 89.

mohamedansko vseučilišče v mošeji El-azhar sam prepričal, celó — profesorji.

Še bolj zanimiv je drugi del Tell-Amarnskih pisem, v katerih opisujejo egiptovski namestniki in uradniki tedanje stanje Palestine in Sirije. Tir in Jeruzalem se nam kažeta v njih že pred odhodom Izraelcev v Kanaan kot precejšnji mesti, in kar se nam zdi čudno, Jeruzalem se ne imenuje Jebus ampak Urusalim, t. j. Jerusalem. Mnogo pisem je datovanih celó iz Jeruzalema deloma od Abdi-Khibe, tamkajšnjega egiptovskega namestnika, deloma od njegovega nasprotnika Milkilija, katerega riše prejšnji kot zarotnika zoper egipčansko nadvlado. Abdi-Khibe prosi Faraona neprenehoma, naj mu pošlje brzo pomočnih čet, sicer izgubi Egipet Palestino. „Naj torej poslušaj kralj svojega služabnika Abdi-Khibo in pošlje čet, da zopet pridobim kralju deželo. Če pa ne pridejo čete, prestopi kraljeva dežela k zaveznikom (khabiri).“

Jednake tožbe prihajajo na dvor faraonski iz drugih kanaanskih mest¹⁾: iz Tira, Sidona, Bibla ali Gebala, Akke, Arvada, Joppe, Simire (Zemar) in Gezerja.

Kot glavni nasprotnik egiptovske vlade se imenuje neki Abd-Aširta; on in njegovi zavezniki se psujejo kot „roparji“, „plenilci“, „brigantje“. Imenovani Abd-Aširta igra dvojno ulogo. Po svojem sinu izrazuje Faraonom svojo officialno udanost, on sam pa pomaga skrivši mezopotamskim kraljem in Hettitom, ki so bili tedaj sicer podložni Egipčanom, a so izkušali vedno iznova otresti si egiptovski jarem.

Kakor se razvidi iz teh pisem, bili sta tedaj cela Sirija in Palestina v divji zmešnjavi. Na suhem in na morju so uporni zavezniki napadali egiptovske namestnike, nekatere oblegali, nekatere pa izgnali. Ker pa je Egipet s svojimi četami le mudil, so kanaanski in feniški knezi, tedaj vazali Faraonom, uskočili k upornikom in se popolnem oprostili egiptovske oblasti. Ko je torej Jozuva, vojvoda Izraelcev, pozneje udril v Kanaan, je naletel, kakor sv. pismo piše, na tropo teh neodvisnih knezov in glavarjev ter jih z lahka premagal.²⁾

Ker je bila asirsko-babilonska pisava zeló zmedena, trebalo je napraviti za učenike in učence razne zapiske znamenj in njihove izreke, besedišča, slovarje, silabarje, slovnice itd. Več teh jezikoslovnih del se je našlo v Assurbanipalovi knjižnici, ki je hranila celó kataloge svojih knjig.

Koliko so znali Asirci in Babilonci o zemljepisju, nam pričajo njih zaznamki narodov, mest, dežel, rek in gorá.

¹⁾ Kanaan ali Palestina se nazivlje v teh pismih „Mat Kinakhi“ ali „Mat Kinakhna“.

²⁾ Aleks. Baumgartner, *ondi*, str. 64–65.

Nadalje nahajamo med klinopisnimi spominiki sistematične zapiske in imenike živalij, ptičev in žužkov; kamenov, dreves in rastlin. „Ja — tako piše jezuit Hummelauer — nicht einmal der systematischen Naturkunde, auf welche wir Epigonen so stolz sind, waren die Weisen von Ninive fremd geblieben; es fand sich eine Liste aller den Assyern bekannten Thiere, welche zunächst deren Namen in gewöhnlicher Silbenschrift aufführte und dann noch jedes Thier durch ein Doppelzeichen darstellte, dessen ein Theil die Gattung, der andere die Art versinnbildete, also Linée in herbis!“¹⁾

Poleg tega ohranile so se nam tudi neke basni o živalih, n. pr. dogodba o „volu in konju“, „o lisici“ itd., v katerih živali pripovedujejo svoje dogodbe. So pa precej obsežne in sevó orijentaliski zasuknjene, kakor „tisoč in ena noč“.

To je na kratkem vsebina klinopisnih spominikov v obče in Assurbanipalove knjižnice posebej. Ozirali smo se pri tej razpravi posebno na čitatelje „Dom in svet“-a, ki tirjajo kajpada le lahkih in zanimivih stvari.

II. del.

I. Poglavlje.

V čem se vjema asirsko-babilonska vera z vero starega zakona v obče?

Čitatelj nikar ne pričakuj od pisatelja te razprave dokaza, da sta si veri Babiloncev in Izraelcev jednaki ali podobni v dogmatičnem obziru. Kar se tiče tega, vemo, da se razločujeta vera in bogoslužje starega zakona bistveno od drugih narodov, zakaj ti je sam Bog neposredno razodel in jima vtisnil gledé na bodočega Mesijo simbolični značaj. Vendar, ker se je Bog že pred Mojzesom razodeval Adamu, očakom pred potopom in Noetu ter jih poučeval, ohranilo se je pri vseh narodih nekaj tega prvotnega razodenja, ki se je sčasoma zaradi greha in mnogoboštva omračilo. Tudi tirjata ideja in značaj javnega bogoslužja, da so si veroizpovedanja Izraelcev in poganskih narodov v marsičem podobna. Že zdrava pamet zahteva, da je bil najprej monoteizem, t. j. vera v jednega Boga, katero je popačilo mnogoboštvo. Prvak katoliških filozofov je pribil to neovrgljivo resnico v svoji *Sunmi* II., 2, 94, 4. 2: in prima aetate non fuit idololatria propter recentem memoriam creationis mundi, ex qua adhuc vigeat cognitio Dei in mente hominum. Tudi se stvari drugače niso mogle razviti. Laž

¹⁾ *Stimmen aus Maria Laach*, 1873, str. 62.

ni nič drugega ko kvarjenje resnice (falsum aliud non est quam corruptio veri); zato je prej morala biti resnica, da se je pokvarila, in ne naobratno.

To se zapaža tudi pri Asircih in Babiloncih. Dasi so Babilonci častili prirodo v vseh njenih delih: nebo, zemljo in kar je na zemlji in pod njo, vendar so jim bili izpočetka planeti in prirodne moči le lastnosti in pojavi taistega najvišjega boga. Babiloncem je bil *Anu* najvišji bog, „oče vseh bogov“, Asircem pa *Bel-Assur*. Solnce (bog *Šamaš*) se je častilo kot vshajajoče in zapadajoče ter opoldansko; zvezda *Venera* (boginja *Ištar*) kot danica in večernica, *Ramman* kot bog groma in bliska, *Sin* kot mesečni bog itd. Skoro vsako babilonsko mesto je častilo svojega boga, ki mu je bil najvišji in vse-mogočni! Res čudno in najivno je, da se babilonski pismarji in magi niso zavedali tega protislovja. Če so si že predstavljali svoje bogove v človeški podobi kot moške in ženske s sinovi in hčerami, morali bi bili dosledno uvideti, da izmed zemeljskih kraljev in knezov ni vsak „vsemogočen“.

Dvanajstorica njih „velikih bogov“ se je razdeljevala na trojice kakor pri Egipčanih. Prva trojica n. pr. je obsegala *Anu*-a, boga nebes, *Bel*-a, boga zemlje in *Eo*, boga morja in rek; druga: mesečnega boga *Sin*-a, solčnega *Šamaš*-a in gromovnika *Ramman*-a.

Babilonsko *Ištar* ali asirsko *Belit* (Mylitta) so imeli kot večernico za boginjo ljubezni in so kot tako v Ereku častili nesramno, kot jutranjica pa se je nazivala *Anunit*, „gospodarka vojske, noseča lok in tul, ki stira sovražnika in uničuje hudodelca.“

V babilonski prestolnici se je častil kot glavni bog *Merodah-Bel*, „gospod gospodov“, „gospod (kralj) bogov“. Neštevilno svečeništvo mu je služilo v slavnoznanem narodnem templu *E-sagila*.

Njegov neločljivi drug, bog *Nebo* se je častil v sličnem templu *E-zida*, v Borsipi, predmestju ogromnega Babilona. Slul je kot izumitelj pisave, svetovalec in učitelj bogov.

Adar je najbrž bog vse požigajočega opoldanskega solnca.

Nergal je bil Babiloncem „gospodar bitke in boja“, „gospodar sulic in lokov“. Posvečen mu je bil planet *Mart*.

Slednjičbodi omenjen izmed „velikih bogov“ še *Tammuz* (*Dumuzu*), mladi soprog boginje *Ištare*, prav za prav pojemajoča gorkota solnca, ki po zimi zamre. To znači v cvetu svoje mladosti umirajoči bog *Tammuz*, feniški *Adonis*, objokovan od žená.

Iz tega razvidiš, da so častili Asirci in Babilonci ves svet ogrevajočo solčno moč v raz-

ličnih oblikah in da se dá število bogov precéj skrčiti.

Misel o Bogu, „stvarniku vesoljstva“ se sicer večkrat naleti v babilonskih knjigah; so pa li babilonski duhovniki dvignili se kdaj do čistega spoznavanja božanstva, tega ne moremo dokazati. Mnogoboštvo je bilo vedno državna vera stare in nove Babilonije do njeunega padca.

Nekatera lastna imena, katera so imeli Babilonci, pričajo o živi veri v Boga in nas spominjajo zelo hebrejskih, n. pr.: „Bog je“, „Bog z menoj“, „Z božjo pomočjo hodim“, „Kdo je kakor Bog“ (*Mi-ha-el*), „Bog je dober“ (*Tobija*).

Kar se tiče razmerja človekovega do Boga, je človek po babilonskem naziranju ravno tako odvisen ko vse druge stvari. Nič se ne dogaja v naravi ali v človeškem življenju brez — bogov, katerim je vse možno. Božjemu vsemogočnemu reku se mora vse klanjati in pokoravati. Neka himna, zložena mesečnemu bogu v čast, slóve tako-le:

Kedó je na nebu vzvišen? Ti sam si vzvišen.

Kedo je na zemlji vzvišen? Ti sam si vzvišen.

Tvoj rek zazveni na nebu, pokleknejo pred teboj angeli neba.

Tvoj rek zaori na zemlji, poljubijo angeli zemeljska tla.

Bučí tvoj ukaz kot nevihta tam gori, dá vspevati jelu in pitju.

Če pošlješ besedo na zemljo, vzrastejo rastline.

Tvoj rek redí hlev in čedo, množí živeča bitja.

Tvoj rek vzdržuje pravo in pravico, da govoré ljudje resnico.

Tvoj rek je kakor daljno nebo, ko prostrana zemlja, nikdo ga ne pregleda,

Tvoj rek — kdo ga razume? Kdo se v bran mu stavlja?

„Bogovom dolžuje človek svoje življenje. Njih roka je stvarila človeštvo, ona vzdržuje tudi njegov nadaljnji obstanek. Rojstvo vsakega posamnega človeka je delo božje in sosebno kralji so stvari božje. Brez milostive pomoči božje človek ne more obstojati, vánjo naj vedno zaupa. Ne zanašaj se na ljudi! náme se ozri, náme pogled svoj obrni! — tako govori bog Assarhaddonu. Bogovi darujejo zmago, dajejo potomce in jih uničujejo; oni lahko vzamejo posestvo, storé deželo nerodovitno, njih jezni pogled izpreminja luč v temo, srečo v nesrečo, življenje v smrt. ‚Kdor je živel zvečer, je zjutraj mrtev.‘ Vsak človek je pod posebnim varstvom kakega boga, ki se je pri njem nastanil in katererega ‚otrok‘ je; največje prokletstvo, ki more koga zadeti, je to, da se njegov bog ali boginja od njega oddaljita, mu milost božjo odtegneta in pustita ga (njegovi usodi). Bogovi morejo vse, vidijo vse, vedó vse. Oni vodijo čudežno

osodo posamnika kakor tudi vseh skupaj ter se razodevajo ljudem sosebnost v sanjah, v nočnih prikaznih.“ — Tako piše o veri starih Babiloncev, ne, kakor bi kdo mislil, kak katoliški duhovnik, ampak protestant F. Mürdter v navedenem delu str. 37—38. Ti verski nazori so, snemši jim politeistično navlako, popolnoma krščanski. Vsekako so bili malikovalni narodi starega sveta mnogo pametnejši in vernejši kakor moderni pogani. Oni so izvajali človeški rod od bogov, ti pa od opic.

Stari so verovali še preveč, moderni pa ne verujejo ničesar. Zato je Kristus zagrozil starim in novim farizejem, zahtevajočim nebeška znamenja: „Možje Ninivitje bodo vstali na sodbi zoper ta rod ter ga obsodili.“ Mat. XII, 41.

Tudi ona živa zavest krivde in greha, ono koprnenje po odrešenju, ki se je vilo skozi celi stari svet in še ječi iz proklete narave, je neka posebnost asirsko-babilonske vere.

„Če je Babilonec grešil ali prišel v stiske in bridkosti, tedaj je mislil in pozvedaval, kdaj, kje, kako in zoper koga se je pregrešil, da bi dobil čim prej odpuščenje. Na postelji, na stolu, pri jedi in pisanju, na hrbtu jezdne živali, vkrcajoč se na ladijo, gredé v hišo ali iz hiše, v mesto ali iz mesta, na cesti, v templu, zjutraj, zvečer — vedno in povsod preiskava in povprašuje hrepeneč po odrešenju, po odpuščenju. Njegovo pribežališče je molitev, vroča molitev s solznimi očmi. Zdihuje kričé: Bog bodi mi milostljiv in usliši moje zdihovanje! Kakor govedo rjove na svojem ležišču in stoče ko golob K svojemu milostljivemu bogu kriči ko košuta; pred svojega boga se vrže na tla zdihujoč:

O da bi gospoda mojega jeza prešla,
Neznanega mi boga, neznane mi boginje, da
gnev bi prešel!

O gospod, zlih mojih dejanj je obilo, veliki
so grehi moji;

O moj bog, boginja moja, ki si mi znana
ali neznana,

Zlih dejanj mojih je obilo, veliki so grehi
moji.

Gospod v svojega srca gnevu me je pogledal,
Bog v svojega srca srdu me je obiskal,
Ištar zjezivši se name me spravila v ból je.
Trudil sem se, a nihče ne podaje mi roke,
Jokal sem se, a nihče ni bližal se moji strani.
Zdihujem glasno, a nihče ne sluša me;
Od mnoge bóli omagan ne oziram se kvišku —
K usmiljenemu mi bogu obračam se pomoči
iščoč in ječeč.

Boginje moje nogé oklepam s solzami.

Gospod! ne zavrzi svojega hlapca,

Vrženega v vodo primi za roko!

Pregreho, ki sem jo storil, preméni v milost,
Zlo djanje, ki sem je učinil, odnese naj veter,
Mnoge hudobije moje raztrži kakor obleko!

In človek se sme zanesti na božjo milost. Bog je usmiljen in milostljiv; rad se obrne h grešniku, daje mu mir, razveseljuje ga s svojo milostjo. Božanstvo vsprejme milostljivo njegov dar in ga blagoslovi z dolgim življenjem in bogatim zarodom.“¹⁾

Tu imaš vzgled babilonskega „spokornega psalma“, o kakoršnem smo spredaj govorili.

Kaki so bili prav za prav templi Asircev in Babiloncev, ni dovolj znano. V notranjščini njegovih, v takozvanem „najsvetejšem“, je stal malikov kip, oblečen in okrašen kakor kak babilonski kralj. Poleg kipa je obložena miza nudila „bogu“ izbranih jedij in pijač. Kakor poroča Herodot Hist. I. 181 in 183, je stal v Babilonu še za njegovega časa Belov tempel s stolpom, ki je štel osem odstavkov ali nadstropij, skladajočih se v piramido. Na vrhu stolpa je bil sezidan precej velik tempel, v njem pa je stala oltarna miza in blizu nje zlata postelja za boga. Zdolaj v templu pri tleh je bila še druga sobana, v kateri je stal velik kip sedečega Bela s podnožnikom in veliko oltarno mizo — vse iz čistega zlata.

Babilonci so častili svoje bogove sosebnost z žrtvami, katere je opravljalo mnogobrojno duhovništvo po določenih predpisih. Živali, sposobne za žrtve, so morale biti brezhib. Za krvave daritve so izbirali jagnjeta, govedo, ptiče in, česar ne nahajamo pri Izraelcih, tudi gazele in ribe. Tudi gledé na nekrvave daritve so se Babilonci ločevali od Hebrejcev, darujoči kruh, datelje, česen in druge vrtnarske pridelke, nadalje maslo, med in olje, raznovrstna dišeča kadila in rastline, naposled izbrana domača in ptuja vina.

Vera Asircev in Babiloncev je bila, kakor se to lahko misli, kar prepredena z vražami in babjeverstvom. V obče so verovali v zle bogove in duhove, hudiče in strahove, povsod se potikajoče in prežeče na človeka. Zoper škodljivi vpliv teh zlih duhov je deloval celi zbor vedeževalcev, čarovnikov, razlagalcev sanj, opazovalcev ptičev in zvezd, zagovarjalcev itd., ki so vsi spadali k duhovništvu.

Zato se dobí med klinopisnimi spominiki toliko uročnih ali zagovarjalnih rekov, ki sevé veljajo zoper vsako bolezen in nadlogo, n. pr.:

Kar koli je človeško teló obsedlo,

Hudi pogled, hudo oko,

Huda usta, hudi jezik

¹⁾ Mürdter-Delitzsch, ondi str. 38—39.

Huda ustna, hude sline (?):

V imenu neba te zarotim,

V imenu zemlje te zarotim!

V veri in praznoverju babilonskem sta imeli številki tri in sedem imenitno ulogo, kakor pri Izraelcih. Kakor smo videli, častili so Babilonci „trojice“ najvišjih bogov: s trikratnim „svetim“ se začenjajo asirske liturgije in trikratne molitve za zjutraj in zvečer se predpisujejo večkrat. Posebno sveta je bila številka sedem: sedem je planetov, sedem vrat ima spodnji svet (peklo), sedmi dan konča babilonski potop, sedmi dan po potopu pošilja babilonski Noe ptice iz ladije, sedem kadilnic se polaga v templu za daritev, sedemkrat se ima drgati bolnik itd. — Ob jednom pa velja sedemica za zlo številko, zakaj sedem je zlih duhov in sedmi „velikih bogov“ je najhujši zlodejec, in dnevi 7., 14., 19., 21., 28., so v babilonski praksi zaznamovani kot „hudi dnevi“, dasi so bili „sabotni“ ali nedeljski.¹⁾

Znan je úrok o sedmih zlih duhovih, nahajajoč se v pesniškem delu „Höllenfahrt der Istar“, kateri slóve po Fr. Delitzschevi razlagi tako-le:

1. Sedem jih je, sedem jih je,
2. V vodni otl globini sedem jih je,
3. Nebés kazilcev sedem jih je,
4. V vodni otl globini, v svodu so vzrastli,
5. Niso ne moški, niso ne ženski.
6. Pregledni (?) so, raztezni (?) so,
7. Nemajo žene, ne rodijo sina,
8. Spoštljivost, dobrodelnost sta jim neznani,
9. Molitve in prošnje ne uslišujejo.
10. . . . na gorovju so se zredili,
11. Bogá Ea-e so ti sovražniki,
12. Prestola božjega so ti nosilci,
13. Na cesto se spuščajo ti rogovilci.
14. Hudi so vsi, hudi so vsi,
15. Sedem jih je, sedem jih je, sedem jih je.
16. O duh nebeški zaróti, duh zemeljski zaróti!²⁾

Dokler niso izkopali asirsko-babilonskih spominikov, so neverni „učenjaki“, n. pr. Voltaire in Kant, zabavljali svetemu pismu stare zaveze, češ, da nič ne uči o neumrljivosti duše, o poplačanju dobrega na drugem svetu, marveč, da obljublja kreposti samo posvetne dobrote. To bi bila res lepa vera in čudno razodenje božje, ko bi Izraelci ne imeli niti te temeljne resnice, na kateri sloni vsa dogmatika in morala! Že a priori mora biti torej verjetno, da je od Boga razodeta vera starega zakona obsegala to versko resnico, dasi sv. pismo ne govori rado in jasno o njej. Vendar nam podaja

sv. pismo stare zaveze vsaj toliko mest, da se dá to dokazati. Ker je resnica o neumrljivosti duše in o plačilu in kazni po smrti že sama ob sebi jasna in v srcu vsakega naroda vkoreninjena, zato, menimo, ni bilo treba Izraelcem te resnice zabičevati.

Da je temu bilo res tako, dokazujejo (a minori ad majus) drugi poganski narodi, sredi katerih je živelo izvoljeno ljudstvo. Vsi ti so verovali na neumrljivost duše in večno plačilo oziroma kazen na drugem svetu, kakor to pričujejo njih svete knjige, n. pr. perzijska Zend-Avesta, „knjiga umrlih“ starih Egipčanov ter pesmi in epska dela Asircev in Babiloncev. Po nazorih Babiloncev pride duša, ločena od telesa, v spodnji svet Aral, „dom večnosti“, „kraj neizpremenljivosti“. „stanovanje umrlih“, „deželo veliko“, kjer kraljuje boginja Allatu z bogom pekla. Ta kraj so si predstavljali Babilonci ravno tako kakor Izraelci kot kraj teme, jokú in nereda, kraj sužnosti, iz katerega ni moči povrniti se. Vredno je, da navedemo začetek epa o „potovanju Ištare v pekel“, s katerim naj čitatelj primerja slične nazore Izraelcev, izražene v Jobovi knjigi.

Ištar, Sinova hči¹⁾, je obrnila svojega duha

Proti večnosti, stanu bogá Irkalle,

Proti hiši, iz katere vstopivši ne pride več nazaj,

Proti cesti, na katero se napotiš brez vrnitve;

Proti hiši, ktere prebivalec obdan je od slepote,

Kjer prah jim je živilo in lačnim blato,

Kjer ne vidi se luč, kjer bivajo v temi.

Ko ptice frfrajo tam duše telesa.

Nad vrati in zapahi je prah nakopičen.

Slično opisuje Job onostranski svet X., 20 do 22: „Pusti me torej, da nekoliko objokujem svojo boleost, predno grem — in se ne vrnem — v zemljo temno in pokrito s smrtno senco; v zemljo bede in temote, kjer biva smrtna senca, in ni reda, marveč groza.“

Da duše umrlih na onostranskem svetu nimajo jedne in iste osode, spozna se iz dvanajste plošče Izdubarovega epa, kjer se opisujejo nekateri umrli kot ležeči na blazinah, drugi radujoči se v krogu svojih starišev in žene, tretji jedoči ostanke jedi iz korita itd.

Zato moramo oporekati besedam Mürdterjevim²⁾: „Von einem Unterschied zwischen Frommen und Gottlosen im Leben nach dem Tode hören wir in der babylonischen Litteratur nichts: Kronträger und Herren und Priester und Beschwörer, alle wandern an den gleichen Ort!“

Ni res, da romajo vsi umrli na isti kraj, zakaj Hasisadra (Xisuthros), babilonski Noe,

¹⁾ Mürdter—Delitzsch, ondi str. 42—43.

²⁾ George Smith's Chaldäische Genesis str. 307.

¹⁾ Sin se je nazival mesečni bog Kaldejcev.

²⁾ Fr. Mürdter—Fr. Delitzsch, Geschichte Babiloniens und Assyriens, str. 44.

je bil po potopu z ženo in družino svojo odvezet od zemlje in vsprejet med bogove „na neki oddaljen kraj ob ustju rek“, kakor pričujeta Beros (Fragmenta 7) in Izdubarjev epos (plošča XI., vrste 28—30). Taista junaška pesem pripoveduje, kako je Izdubar našel na obalih morja „božji vrt“, v katerem so rastle čudovita drevesa, noseča drage kamene mesto sadov, ter palačo morske boginje. Po dolgem obotavljanju dá ta boginja prevesti Izdubarja k „livadam blaženih“. Torej so Babilonci vendar-le poznali dva različna kraja in različno osodo umrlih.

Da niso imeli čiste ideje o tem, ni čudo, saj tudi Izraelci niso dosti vedeli o svojem Šeolu, kakor razvidiš iz vsake učne knjige o zgodovini in veri starega zakona.¹⁾

Med drugim dokazuje tudi neka pesem „molitev za kralja“ Babiloncev prepričanje o drugem življenju po smrti:

Dolge dneve,
Dolga leta,
Meč močan,
Žitje dolgo,
Leta slave,
Med kraljevi mesto prvo
Daj o kralju, gospodu moj' mu,
Ki daroval je te darí
Bogovom svojim.
Razprostrane daljne meje
Njega carstva
Njega vlade
Naj razširi in dovrši.
Vladajoči kraljem vsem
Kraljujoč in carujoč

¹⁾ H. Zschokke, *Historia sacra*, Vindobonae 1884, II. editio p. 94, n. 2.

Naj doseže lase bele
Visoko starost!
In po teku svojih dnij
Naj med slavljem gor srebrnih
In dvorov nebeških,
V blaženih deželi
V livád razkošnih luči
Žije naj življenje
Večno, srečno
Pred obličjem
Bogov vseh
Bivajočih v Asiriji.¹⁾

Vera o žitju po smrti je tu ravno tako jasno izražena, kakor tudi v naslednji molitvi za umirajočega:

Duša moža, ki slavno se loči,
Žarila se bode ko čisto zlato.
Možu temu
Solnce dodeli žitje novó.
Merodah, prvorojenec nebes,
Daj mu bivališče srečno.²⁾

H koncu pripomnimo še, da so si tudi asirsko-babilonski in svetopisemski pregovori gledé na pesniško obliko, a redkokrat v mislih podobni. Kot vzgled bodi ta-le:

Kdor se ne boji boga,
Odrezan bo ko trs.
Kdor lštare ne časti,
Moč telesa mu izgine;
Ko danica obleduje,
Ko oblak v noči znikne.

(Dalje.)

¹⁾ Fr. Vigouroux, *La Bible et les découvertes modernes*, Paris. 1881, Tom. III., p. 123.

²⁾ Kaulen, *Assyrien und Babilonien*, IV. Auflage, str. 159.

Humor.

(Spisal dr. V. Korun.)

Da rabimo tujo besedo za pojem, o katerem namerjamo tu govoriti, k temu sta nas nagnila dva nagiba. Prvi je, da nimamo domače besede, ki bi nam prav isto povedala; ker izraza „šaljivost“, „dovtipnost“ ne izražata popolnoma tega, kar si mislimo z besedo „humor“. Ob tej pomanjkljivosti našega jezika pa nam bodi v tolažbo, da se tudi drugim narodom v tem oziru ne godi nič bolje; saj so kulturni jeziki že izdavnja sprejeli to latinsko hčerko med svojo itak že močno pomešano deco in sicer kar táko, kakoršno so našli, ali pa po svojem preoblečeno. One izpovedbe nas torej ni treba biti čisto nič sram pred svetom.

Za naše ravnanje je prav za prav že navedeni razlog zadosten. Saj nam mora biti pred vsem do tega, da je to, kar napišemo, vsakomur popolnoma jasno. To pa je mogoče doseči le tedaj, če rabimo besede z natančno določenimi pojmi. Ako pa teh na domačem besedišču ni najti, pomagamo si lahko samo na dva načina iz zadrege, da jih ali na novo ustvarimo, ali pa odkod izposodimo. Vendar pa je prvo jako problematične vrednosti, ker mnogokrat ni gotovo, da bo čitatelj novinko umeval tako, kakor je želel stvaritelj, in kar se zgodi še česče, ker je novi izraz težko tako spretno pogoditi, da bi smel zahtevati zase

Ni dijak; kmetiški fant je, z Gorenjskega doma, za Jožefa Vesela se piše, služi pa pri gospodu Rusu za hlapca, da vozi specerijsko blago s kolodvora, da zabija zaboje in drugo. Ta Jože

Vesel hodi torej spat v mojo sobo; pa samo spat, čez dan je v prodajalnici, in tedaj sem sam gospodar v sobi. (Dalje.)

Klinopisni spominiki in sv. pismo.

(Spisal dr. Fr. Sedej.)

(Dalje.)

b) V čem se vjemajo klinopisi in prva knjiga Mojzesova?

Doslej razvozlani klinopisi asirsko-babilonski se dotikajo in vjemajo s I. knjigo sv. pisma sosebnost v teh-le točkah: v poročilu o stvarjenju sveta, o grehu prvih starišev, o vesoljnem potopu, nekaj malega o babilonskem stolpu in o ekspediciji elamskega kralja Kudur-lahomorja proti petorici mest, tedaj cvetočih v dolini Mrtvega morja. Prve štiri pripovedke so najstarejše in splošne ter podlaga vsakega veropovedanja. Njih glas se razlega ne samo od Ganga do Nila, ampak odmeva celó v prekomorskih ameriških deželah. Sevéda se je to prvotno poročilo, katero je Bog dal loččim se narodom kot skupno dedščino, pokvarilo pozneje, ko je zavladovalo malikovalstvo: ohranilo pa se je čisto pri izvuljenem narodu stare zaveze. Kako preprosto in vendar veličastno se glasé prve besede sv. pisma! Celó poganski filozof in retor Dijonizij Kasij Longin se je čudil pesniški lepoti in modrosti prvega poglavja sv. pisma, pišoč v svoji razpravi o veličastvenem (περι ψευδῶν) ves zavzet tako-le: „Zakonodajalec Judov, ki ni bil nikakor navaden človek, spoznavši dobro veličino in mogočnost božjo, jo je izrazil povsem spodobno s temi-le besedami: Bog je rekel: Bodi luč! in bila je luč, bodi zemlja! in bila je zemlja.“¹⁾

Velikanske ideje in imenitne resnice, katere nam podaje Bog po Mojzesu na prvih stranéh svojega pisma, so navdušile največje umetnike, n. pr. Mihael-Angela, Mih. Haydna, da so je izkušali izraziti s smelim svojim čopičem, ali pa z veličastvenimi simfonijami.

Resnice, izražene v prvih poglavjih sv. pisma, so podlaga naše svete vere. S kratkimi, jasnimi in jedrnatimi potezami pobija navdihnjeni sveti pisec vse zmote starega in novega sveta gledé stvarjenja sveta in človeškega izvira. Lepo pravi nekje Fichte o sv. pismu, da stavlja nauke, h katerim se mora končno povrniti vsa filozofija.

¹⁾ Traité du sublime, VII, traduit de Boileau, Oeuvres, izdal Lefèvre 1835 str. 328.

Kakor rečeno, s svetopisemskimi pripovedkami se vjemajo več ali manj pripovedke poganskih narodov, posebno pa starih Asircev in Babiloncev. In temu se ni čuditi. Saj je očak hebrejskega naroda, častiti Abraham, nekđaj bival v Kaldeji ter odondod vzel s seboj prvotno poročilo.

Frivolni neverni učenjaki so se še pred nekaj desetletji smejali „Mojzesovim bajkam“, a dandanes morajo osramočeni obmolkniti, ko kameni, trdi in nepokvarjeni kameni s svojimi neizbrisnimi klinastimi napisi glasno govoré.

Že leta 1872. je mladi, za asirijologijo velezasluzni George Smith naznanil londonskemu društvu za svetopisemske starozitnosti (Society of Biblical Archaeology), da je našel in raztolmačil nekaj odlomkov kaldejske pripovedke o stvarjenju sveta in vesoljnem potopu. Angleži, ki so že takó zelo vneti za biblične stvari, so bili ob tem poročilu takó navdušeni, da so Jurija Smitha na stroške časnika Daily Telegraph poslali v Asirijo nadaljevat in spopolnit dotične izkopenine. O plodovih svojih najdeb je poročal Smith telegrafično v omenjenem časniku ter je zbral ta poročila v sistematičnem delu „Assyrian Discoveries, an Account of Explorations 1873—1874“, izešlem v Londonu l. 1875. Ko se je na tretjem svojem potovanju iz Asirije vračal, umrl je v Alepu za mrzlico l. 1876., star šele 36 let. Zapustil pa je svoje umnosti in žilavosti delo, ki nosi še dandanes njegovo ime križem sveta „The Chaldean account of Genesis“, katerega sedmo izdajo je priredil Sayce leta 1881., nemško avtorizovano prestavo pa Herman Delitzsch l. 1876.¹⁾

Po J. Smithovih mislih so bile zapisane te kaldejske pripovedke od Asircev ob času kralja Assurbanipala (670—626 pr. Kr.). Zdi se pa, da so le prepisi zelo starega kaldejskega dela, ki je bilo zloženo okoli l. 2000 pr. Kr. Pripo-

¹⁾ George Smith's Chaldäische Genesis. Keilinschriftliche Berichte über Schöpfung, Sündenfall, Sintfluth, Thurbau und Nimrod, nebst vielen anderen Fragmenten ältesten babilonisch-assyrischen Schriftthums. Mit 27 Abbildungen. Autorisierte Uebersetzung von Hermann Delitzsch. Nebst Erläuterungen und fortgesetzten Forschungen von dr. Friedrich Delitzsch. Leipzig 1876.

vedke same pa so živele že prej ter se izročevale od ust do ust, dokler jih ni zabeležil klinopisec ob času zlate slovstvene dobe v Kaldeji.

Plošče, na katerih so začrtane te pripovedke, so žal zelo pokvarjene, da je jako težko iz njih razbrati celotno vsebino. Kolikor se dá iz teh odlomkov posneti, se kaldejska pripovedka v obče vjema s sv. pismom, kaže pa vendar bogatejšo in širšo prvotno podlago. Posamne odlomke teh klinopisnih plošč je J. Smith tako-le vredil:

a) Del I. plošče, govoreče o kaosu in stvarjenju bogov;

b) dva odlomka, spadajoča morda k IV. plošči, o vtemeljivni suhe zemlje;

c) del V. plošče o stvarjenju zvezd;

d) odlomek VII. (?) plošče o stvaritvi pozelejskih živalij;

e) odlomki treh plošč, pripovedujočih o stvaritvi človeka in njegovem padcu (?);

f) odlomki mnogih plošč o boju bogov sè zlimi duhovi.

Kakor domneva J. Smith, je dotična vrsta pripovedek obsegala najmanj 12 plošč, popisanih na sprednji in zadnji strani.¹⁾

Po smrti Smithovi so izkušali drugi asirijologi n. pr. Oppert in Sayce tolmačiti temna mesta teh kaldejskih pripovedk ter jim dati celotni pomen. Kar je l. 1888. E. A. Wallis Budge priobčil neki zelo imeniten in poučljiv odlomek (75 vrst) spadajoč k IV. plošči, je zanimanje za-nje še bolj oživel. Največje zasluge za znanstveno preiskavo in tolmačenje kaldejskih legend so si pridobili novejši čas P. Jensen²⁾, H. Zimmern³⁾ in Frederik Delitzsch.⁴⁾ Predno podamo vsebino teh velezanimivih klinopisnih plošč, nam je omeniti, da se držimo večinoma prestave Fr. Delitzscheve in Eberhard Schraderjeve razlage.⁵⁾

I. Plošča kaldejskega epa o stvarjenju sveta začenja tako-le:

1. Ob času, ko zgoraj se ni nazivalo nebo,
Ko zdolaj zemlja ni imela imena:
— Ocean prvozačetni je bil njih roditelj,
Hrumeče morje njih mati vesoljna —
5. Tedaj so v jedno vodé se združile;
Poljanam ni bilo še mej, muž ni bilo še
videt'

¹⁾ George Smith's Chaldäische Genesis str. 61—62.

²⁾ P. Jensen, Die Kosmologie der Babylonier. Strassburg 1890.

³⁾ H. Zimmern je priobčil svoje študije o babilonskem epu stvarjenja kot dodatek k Hermana Gunkela delu: Schöpfung u. Chaos in Urzeit u. Endzeit. Göttingen 1895.

⁴⁾ Das babylonische Welterschöpfungsepos von Friedr. Delitzsch, Leipzig 1896.

⁵⁾ Eb. Schrader, Die Keilschriften u. d. A. Testament. II. Auflage, Giessen 1883.

Ob času ko bogov nobeden ni bil še izšel,
Imena niso nosili, ko določeb (ni bilo),
Tedaj so bili rojeni bogovi (vsi skupaj?):
10. Lahmu, Lahamu so izšli (prvenci?)

Dobe velike so prešle (časov mnogo poteklo?)

Anšar, Kišar so bili rojeni . . .

Dolgi dnevi so morali miniti (daljni časi preiti?)

Anu . . . . .

Ta kaldejska pripovedka je bila znana že starim grškim pisateljem n. pr. Berosu in Damaščanu. Zadnji, imenovan Damascius, živeč za časa Justinijana I., nam je zapustil popolnoma podobno pripovedko, ki se v imenih bogov do pičice vjema in nam torej služi kot razlaga in potrdilo klinopisne pripovedke. Dotično mesto Damaščanovo (Damascii quaestiones de primis principiis, ed. Jos. Kopp p. 384) slove tako-le: „Zdi se, da med barbari Babilonci molčé ne omenjajo jednega začetka vseh stvari. Stavljajo marveč dvoje bitij, Tavte in Apazon, dajoč Apazona za moža Tavti in imenujoč to kot mater bogov. Ta dvojica je rodila samo jednega sina, Moym(is)a, kateri pomenja, kakor jaz mislim, iz dveh principov izvirajoči razumni svet. Iz istih je izšel še drug rod: Dahe in Dahos; za tem še tretji (rod) iz taistih: Kissare in Assoros, od katerih so se rodili trije: Anos, Illinos in Aos. Aos in Davke sta menda imela sina Bela, kateri je bil, kakor pravijo, tvoritelj sveta.“

Skoro vsa tu navedena lastna imena se nahajajo v paralelnem klinopisnem izvorniku. Čitatelj védi, da se „ocean“ (v tretji vrsti) glasi asirski apsu, od tod Damaščanov Apason, „hrumeče morje“ pa mummutiâmat, iz katerih je tvoril Damaščan Mojmis)a in Tavte. Da sta imeni Dahe in Dahos pri Damaščanu pokvarjeni in da je treba čitati Lahe in Lahos, kakor čitamo v klinopisnem izvirku slično Lahmu in Lahamu, sta opomnila že J. Smith in Fr. Lenormant. Da so naposled imena Kissare, Assaros in Anos ista ko klinopisna Kišar, Anšar, Anu, razvidi lahko vsak na prvi pogled.

Zmislil klinopisne pripovedke o stvarjenju sveta je ta: Ko zgoraj nebo ni še imelo imena in zdolaj ne zemlja t. j. prej ko sta bila nebo in zemlja stvarjena in razločena v zgornji in spodnji del, bila je samó neka zmedena vodna snov (kaos), iz katere ni mogel nastati urejen in razrejen svet (kosmos), saj organizmi niso mogli živeti brez svetlobe, ki je prvi pogoj organskemu življenju. Poljan in muž, torej tudi rastlin ni bilo še videti (v. 1—6). Kakor je bil pred tem urejenim svetom čas, ko ni bilo še nobene stvari, ravno tako je bila tudi doba,

- Žrelo odpre Tijāmat na vse pretege,
Veter zli vá-njo spusti, prej ko zaprla
je usta.
Strašni vetrovi jej obtežijo trebuh,
100. Zgubivši zavest široko odpre svoje žrelo.
On pa zgrabi za kopje, razkolje jej
trebuh,
Notranjost razseče, razreže jej srce.
Takó jo premaga in jej vniči življenje.
Proč vrže nje truplo in stopi na-nje.
105. Ko bila Tijāmat, njih vodja, je ubita
Nje moč bila strta, nje sila spršena:
Prevzame nje božje pristaše, stoječe ob
strani,
Trepet ino strah, da obrnejo hrbet,
Pobegnejo proč si rešit življenje — ;
110. A trdno so bili zaprti, da moč ni bilo
uteči.
Zajel jih je, zlomil orožje njihovo.
V mreži so bili, sedeli v zapreji
Sveta straní polneč sè svojim tuljenjem.

Ko je nato zvezal Marduk še moža Tijāmatinega, namreč Kinga, obrnil se je k premagani Tijāmati, ji prerezal žile in dal burji odnesti njeno kri. Visoki bogovi, videč Mardukovo zmago, so se zelo radovali ter poklonili zmagovalcu darov. Iz jedne polovice razsekane pošasti je stvoril nato Marduk vidno nebo, katero so si Babilonci in Hebrejci predstavljali kot gorenje vodovje. A nad tem nebom je priredil Marduk nebeško palačo „E-šara“ bogovom Anu, Belu in Ei v stanovanje. S stvarjenjem nebes konča IV. plošča.

Na naslednji, V. plošči se pripoveduje o stvarjenju zvezd zverinskega kroga, dvanajsterih mesecev, lune in solnca. Slóve pa po Fr. Delitzschevi prestavi tako-le:

1. Priredil je stan velikim bogovom,
Zvezde, njih znamenja, namreč lumaší
je vstavil.
Ustanovil je leto, razdelil mu dele,
Dvanajst mesecev dal je razdeliti z zvezdami tremi
5. Od dneva, ko leto začenja do zadnjega dneva,
Postavil (je) stališče nibiru¹⁾ da bi značil njih meje.

¹⁾ Nibir je planet Jupiter.

Da se nezgoda nobena ne zgodi, da nikdo se ne zgreši,
Dal je Belu in Ei stališče ob strani njegoví.

Napravil je vrata velika na obedveh straneh,

10. Trden zaklep je naredil na levi in desni.
V njega težišču je posadil elati.¹⁾

¹⁾ Elati tolmači Jensen za zenit.

Mesecu dal je iziti (?), izročil mu noč,
Postavil ga je kot nočno teló, da kaže
nam dni:

Mesec vsak brez preneha naj deli s krono.¹⁾

15. Ob začetku méseca, pri zasvitu večera,
Naj z rogovi zasveti, da nebó zaznamuje.
Dan sedmi naj krono razdvoji.

Dan štirinajsti naj stoji nasprot' polovicí . . .

Ko solnce na dnu nebesnem vzhajaš . . .

Med tem ko govori Mojzesova knjiga najprej o stvarjenju solnca, potem lune in zvezd, babilonska pripovedka narobe, t. j. najprej o zvezdah, za tem o luni, naposled o solncu, čemur je najbrž vzrok Babiloncev astronomija ali pa njih bajeslovje. Zaradi tega govori ta klinopisna plošča najprej o vrenjenju zverinskega kroga in o določbi leta po dvanajst mesecev. Po sv. pismu imajo zvezdna telesa trojni namen, da namreč ločijo dan in noč, da so v znamenja časov, dnij in let in da razsvetljujejo zemljo po noči. Takisto uči kaldejska pripovedka, le da ta bolj nadrobno razpravlja o namenu zvezd: določiti leto, in o namenu lune: določiti mesece in tedne.

VI. klinopisna plošča, katera se do dandanes ni še našla, je po mnenju mnogih asirijologov obravnavala o stvarjenju zemlje: o zbiranju vodâ in utrjenju suhe zemlje, o stvarjenju rastlin in dreves, o oživljenju vodâ, zraka in zemlje z različnimi živalmi. To potrjuje neki odlomek (štev. 20 v Delitzschevem Weltschöpfungsepos str. 87. in 109.), ki omenja na sprednji strani „vodni brezden“, „velike vodne živali“, „vrelce“, na zadnji pa „zemeljska tla (kakkaru) nad oceanom nasproti nebeški palači Ešari“. Isti odlomek govori nato o ustanovitvi templov ali domov božjih na zemlji in o prvem češčanju bogov v mestih Nippur in Assur.²⁾

Da je za to ploščo sledila druga (VII?) govoreča o stvaritvi človeka, se po Fr. Delitzschvih mislih ne dá tajiti. Saj omenja zadnja plošča našega epa med drugimi slavnimi pridevki in čini boga Marduka tudi to, „da je ustvaril ljudi“, da so „njegove roke tvorile črnoglavce“.³⁾

¹⁾ Lunina krona so njeni rogovi ali krajci.

²⁾ Oni klinopisni odlomek, sestavljajoč se iz treh koscev (345, 248, 147), katerega na tem mestu podajajo J. Smith, Eb. Schrader in drugi, po sodbi Fr. Delitzscha in Zimmerna ne spada k našemu epu o stvarjenju. Slóve pa doslovno tako-le: Ob času, ko so bogovi skupno ustvarili (nebesa?), tvorili krasna zvezdna znamenja (?), so dali iziti živečim stvarém vsem, živalim na polju, zverém poljskim in črvom poljskim.“

³⁾ Fr. Delitzsch, Das babylonische Weltschöpfungsepos str. 110.

Znamenito je tudi to, da v nekem klinopisu opominja bog ljudi, najbrže ko jih je ustvaril, kako imajo boga častiti.

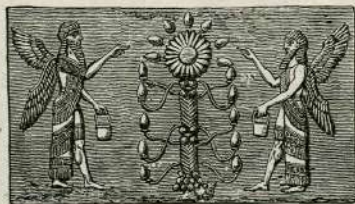
K tvojemu bogu moraš čistega srca priti,
To je najljubše božanstvu.
Molitev, prošnje, priklonjen obraz
Mu moraš za rano dati v dar.

Strah božji rodi milost,
Žrtev poviša življenje,
Molitev pa razreši greh.
Bogaboječemu ne uide . . .
Kdor Anunako časti, si podaljša življenje.
Proti prijatelju in drugu ne govori (nič slabega),

Nizko ne besediči, prijazen (bodi).
Komur obljubiš, daj in ne (zapusti ga).

Sicer babilonska geneza ne razdeljuje stvarjenja sveta na šest ali sedem dni, tudi drugi pisatelji, pišoči o kaldejski kozmogoniji, ne črhnejo besedice o kakem „dnevu“ stvarjenja, vendar so Babilonci; imajoč teden sedem dnij, dobro poznali sedmi dan, dan pokoja. Na klinopisnih spominikih se imenuje sicer sedmi dan „hudi dan“, ker se ta dan ne sme delati ne darovati žrtev, poleg tega pa sluje tudi kot šabattuv, hebr. šabath t. j. dan pokoja. Že spredaj smo govorili o sedmih planetih, posvečenih posebnim bogovom, po katerih so se pozneje dnevi v tednu imenovali in sploh o sedmici kot svetem številu. Potemtakem Hebrejcev teden in sobota kot dan pokoja nista naravnost hebrejskega izvira, ampak starobabilonskega. Saj govori tudi Bog Judom postavo dajaje na Sinaju o soboti kot že znanem dnevu rekoč: Spomni se, da posvečuješ sobotni dan!

Kakor sv. pismo pripoveduje, dal je Bog rasti sredi raja drevo življenja in drevo spoznanja dobrega in zlega. Tudi asirsko-babilonski spomeniki poznajo neko „sveto drevo“, ne da bi ga imenovali drevo spoznanja ali življenja. Vendar je tudi to „sveto drevo“ v

Sveto drevo s kerubima čuvajema ob stranéh.
(Po nekem asirskem cilindru.)

neki zvezi z grehom prvih starišev, kakor bomo pozneje videli. Na več mestih epa o Izdubarju se namiguje na neko božje drevo ali gaj boga Anu, ki se nahaja ob perzijskem zalivu. Ob

ustje Evfratovo so namreč stari Babilonci stavljali svoj paradiz. Henrik Rawlinson je prvi istovetil rodovitno, od štirih rek namakano pokrajino Gandunijas ali Kardunijas s sveto-pisemskim Gan-Eden t. j. raj veselja. Babilonsko sveto drevo ima kajpada sedem vejic in sedem listov ali pa kaže to sveto številko vsaj pri listih cvetne čaše ali pri vrhu. Navadno ga čuvata ob straneh dva krilata keruba noseča posodo v rokah. Ali ne spominja to na sv. pisma besede: „In je izgnal Adama in je postavil pred raj veselja keruba z ognjenim in švigajočim mečem, varovat pot k drevesu življenja?“ Če smemo verjeti J. Smithu, pravi neki klinopisni odlomek, da je Anuvov gaj čuval meč, ki se je vrtel na štiri nebne strani.¹⁾

H koncu nam je še omeniti, da se nahaja podoba „sv. drevesa“ prav pogosto na babilonskih dragih izrezanih kamenčkih, na stenah asirskih templjev in palač ter kot lepoticje na oblekah.

Ima li klinopisno slovstvo kak sled o grehu naših prvih starišev? — me vpraša radovedni čitatelj. Klinopisi sicer ne omenjajo niti z jedno besedo te za vse človeštvo osodne dogodbe, ali glasneje kakor vsi klini nam govori o tem neka babilonska podoba, ki se hrani dandanes v britskem muzeju. Ta podoba nam namreč kaže dve osebi, sedeči ob straneh svetega drevesa in stegajoči svojo roko po sadu drevesnem, med tem ko se vpenja zad za eno teh oseb — kača. Oseba z rogov na glavi pred-

Sveto drevo s sedečima oseba ob straneh;
zadaj jedna kača.
(Po nekem starobabilonskem cilindru.)

stavlja moško moč in moža sploh — po stari semitski navadi. Saj se celo Aleksander Veliki zove pri Arabcih „gospod rogov“. Kdo je torej nasprotno sedeča oseba s svitkom ob glavi, ako ne ženska? In kaj pomenja vijoča se kača za hrbtom ženske? Je-li to vse le slučajno? Nekateri neverni Tomaži in dvomljivci so sicer menili, da je ona kača zad za hrbtom ženske samo le črta, ki je nastala vsled razpokane dotičnega babilonskega cilindra. Ali to je le izgovor. Cilinder, noseč te podobe, ni razpočen

¹⁾ G. Smith, Chaldäische Genesis str. 84.

in kača je prav jasno začrtana. K večemu bi kdo še ugovarjal, da te podobe ne predstavljajo kake resnične dogodbe, ampak da so le izumek babilonske fantazije. A temu je že J. Smith za vekomaj sapo zaprl pišoč: Nun ist es Thatsache, dass keine der Figuren auf diesen alten Bildwerken reines Phantasiebild ist, sondern dass es wirkliche oder vermeintliche Ereignisse und legendarische Gestalten sind, welche hier zur Darstellung kommen. Desshalb erhebt obige Abbildung es über allen Zweifel, dass eine der Genesis ganz ähnliche Form der Sündenfallerzählung schon uralters in Babylonien bekannt war.¹⁵⁾

¹⁵⁾ George Smith's Chaldäische Genesis str. 87.

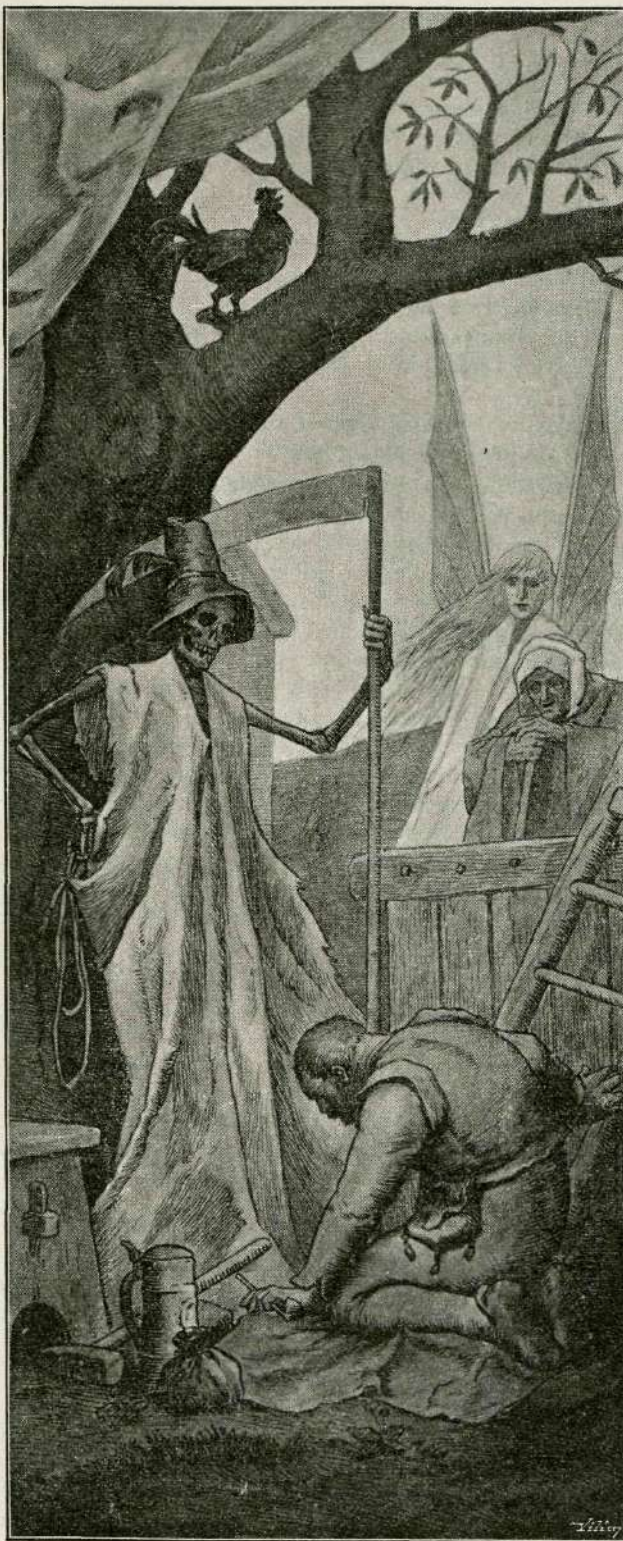
Razne stvari.

Naše slike.

Kovač in smrt. Znameniti češki umetnik Ladislav Novak je letos razstavil v praškem Rudolfinumu ciklus velikih kartonov, ki predstavljajo narodno pripovedko o smrti in kovaču. Ta pripovedka je tudi med našim narodom (pač v različnih oblikah¹⁾) znana. Globoka poezija in modrost je v tej priprosti pripovedki. Jar. Vrchlický, češki pesnik, je porabil to snov za poseben pesmotvor: „Kovář Ivan“. Tudi naš umetnik se je oziral prav na Vrchlickega kompozicijo. Smrt je prišla po kovača, a on jo je premagal in zvezano obesil na hruško. Zdelo se je, da je storil ljudem veliko dobroto. A polagoma se je prepričal, da le ni tako. Prišle so nad ljudi, ki so se neizmerno namnožili, hude nadloge: dolgčas, bolezn, lakota. Naposled je kovač rad oprostil zvezano smrt in prvega ponudil samega sebe njej za žrtev.

Kako umno je ta pripovedka vpodobljena v naših slikah, vidi pozorni opazovalec. Za danes omenjamo samo to, da na str. 656 umetnik vidno kaže, kako kovač beseduje (v svoji nespameti) z najvišjo Modrostjo, ne hoté se dati prepričati, da je smrt potrebna za naše sedanje zemsko bivanje. Morda več prihodnjic.

¹⁾ Prijatelje vljudno prosimo, da bi nam sporočili, kako tu in kako tam pripovedujejo dogodbe kovačeve s smrtjo.

Kovač se udá smrti.

(Ciklus risb Ladislava Novaka: Kovač in smrt.)

Klinopisni spominiki in sv. pismo.

(Spisal dr. Fr. Sedej.)

(Dalje.)

Drug velezanimiv in prastar (pisan že 2000 let pred Kr.) spominik starobabilonske književnosti je pripovedka o potopu, pravzaprav del nekega večjega epa o Izdubarju, narodnem junaku babilonskem. Ta epopeja je nekdanj obsegala 12 plošč po šest predelov, ki so pa, izvzemši XI. ploščo, dandanes več ali manj pokvarjene. Na veliko srečo govori XI. plošča o nekem potopu, ki je potopu sv. pisma zelo podoben, ako mu snamemo šareno navlako, pripeto mu od malikovalskih Babiloncev.

Ep začenja z rojstvom in slavnimi deli junaka Izdubarja (Gišdubarja) ali, kakor ga asirijologi dandanes nazivljejo, Gilgameša.¹⁾ Mesto Ereka ali Uruk se nahaja v veliki stiski, ker je že tri leta oblegajo (najbrž Elamci) (plošča I.).

Tedaj vstane nesrečnemu mestu rešitelj, junak Izdubar, doma iz mesta Marad-a, katerega praded je bil babilonski Noe. Že prej si je bil pridobil slavno ime kot zmagovalec divjih zverij. Mladi svet ereški je bil tako navdušen za našega junaka, da so prosili stariši in zavidni tekmeči boginjo Aruru, da naj jim pošlje moža, ki bi premagal Izdubarja. Aruru je ustvarila nekega pogozdnega polboga Eabanija, katerega so zvalili v Ereka. Ali ne da bi ta premagal Izdubarja, sklenil je ž njim še prijateljstvo (plošči II. in III.).

Sovražnik obleganega mesta Ereka z imenom Humbaba je bival v trdni palači sredi cedrovega in cipresnega gozda. „Njegovo rjovenje je bilo kakor vihar, njegova usta — zloba, njegov dih — puh strupen.“ Izdubar in Eabani sta vendar ulomila vrata njegove palače, ubila Humbabo in mu vzela krono; nato se je razglasil Izdubar za kralja ereškega (pl. IV. in V.).

¹⁾ Ta babilonska narodna pesem je bila po prepisih zelo razširjena in je došla celo do Grkov. Sofist Kl. Elijan (Aelianus) navaja v svojih „različnih pripovedkah“ junaka Gilgameša. L. 1890. so našli neki silabarni odlomek in na njem ime Gilgameš. Starejši asirijologi so imenovali to junaško pesem „Nimrodov ep“, ker sta si junaka Izdubar in svetopisemski Nimrod v več potezah podobna. Tudi Izdubar je bil kakor Nimrod „krepak lovec pred Bogom“ (I. Mojz. X., 9) lovec in uničujoč leve, tigre, leoparda, bivole. Kakor sv. pismo poroča, bil je začetek Nimrodovega kraljestva Babilon, Ereka in Akada in Kalne v deželi Senaar; od ondod je šel Nimrod proti Asiriji ter sezidal Ninive in bližnja mu mesta (I. Mojz., 10—12). V Babiloniji se je začelo tudi Izdubarjevo kraljestvo, katero je po tem razširil proti severu do armenskih gor. Vrh tega je ravno mesto Ereka, katero se v sv. pismu nazivlje kot drugo glavno mesto Nimrodovo, v našem epu torišče njegovega delovanja in slavlja.

V slavnega junaka in osloboditelja dežele se zagleda celo boginja Ištar ter se mu ponudi za ženo rekoč: „Bodi moj mož, jaz pa tvoja žena! Voziti te dam na vozu iz dragih kamenov in zlata, z zlatimi kolesi in demantnimi rogovi. Ko se z vpreženimi levi pripelješ v naš dom med vonjavo cedrov, naj ti poljubijo noge; kralji, knezi in gospodje naj se ti klanjajo in prinašajo danj.“ Ali Izdubar odbije rezko njeno ponudbo, češ, da so vsi njeni dosedanji ljubimci doživeli nagel in nesrečen konec. Nato se razsrdi Ištar ter urno odide k svojemu očetju Anu, tožeč mu, kako sramotno jo je Izdubar razžalil, ter ga poprosi, da ustvari „nebeškega bika“, ki bi ubil Izdubarja. Bog Anu usliši njeno prošnjo. Ali Izdubar ubije bika s svojim prijateljem, vsled česar Ištar Izdubarja prekolne (pl. VI.¹⁾).

Eabani, prijatelj Izdubarjev, umre, najbrž v boju. Izdubar žaluje za njim, boječ se, da umre takisto tudi sam. Da bi se ubranil smrti, gre na daljno pot poiskati in poprašati za svet svojega pradeda Sit-napištima ali Hasisadrom, ki je nekdanj dosegel od bogov neumrljivost. Pot ga vodi skozi peščeno puščavo južno od Evfrata, kjer je zelo nevarna. Pri vhodu v goro Mašu (Μάσος) stojé možje s škorpijonskim telesom za stražnike ter odsvetujejo Izdubarju iti skozi temno in 12 milj dolgo gorovje. Ker pa neustrašeni junak le prosí, mu stražniki odpró vhod, in Izdubar konča res strašno pot. Ko pride iz temin, zazrè pred seboj krasno drevo: „Drage kamene ima za sad; veje nosijo kristale, sadje je krasno gledati“ (pl. VIII., IX.). Še druga taka drevesa stojé pred Izdubarjem ob bregovih morja. Na tronu morskem sedi boginja Sabitu. Tu teče mrtvih reka, ki loči zemeljski svet od bivališča blaženih. Boginja Sabitu beži pred Izdubarjem ter se zaklene v svojo palačo. Prosečemu in tarnajočemu pa naposled odgovori in reče, da naj se zaradi prevoznje k pradedu svojemu Sit-napištimu obrne do čolnarja Arad-Ea. Ta babilonski Haron prepelje junaka čez 45 dnij skozi reko mrtvih k „livadam blaženih“. Izdubar pozdravi svojega pradeda že iz daljave, mu pové svoje dosedanje dogodke ter ga vpraša, kako je dosegel neumrljivost v zboru bogov (plošča X.). Nato sledi najzanimivejši del epa (plošča XI.), v katerem pripoveduje Sit-napištima Izdubarju zgodovino potopa, iz katerega je bil rešen in

¹⁾ VII. plošča manjka skoro cela.

potem postavljen med bogove. Da bo čitatelj seznan, koliko se vjema babilonska pripovedka s svetopisemsko, podamo tu slovensko pre-stavo po P. Hauptovem tolmačenju babilon-skega izvornika.¹⁾

Predel I.

- v. 8. Sit-napištim je dejal Izdubarju:
Povedati čem ti, o Izdubar, pripovedst svoje rešitve,
Ino ukrepe bogov ti čem razodeti.
Súrripak mesto, ki, kakor ti znano, leži ob Evfratu.
To bilo je staro zeló, ko bogove v nji
- v. 13. Je gnalo srcé, da osnujejo pótop, bogovi veliki.
Bili so: oče njih Anu, njih svètnik, bo-jevnik Bel,
Njih prestola nositelj Adàr, njih knez En-nugi.
Gospod nedosežne modrosti, bog Ea pa sedel je z njimi.
In njihove sklepe naznanil je svoj'mu ki-kiššu.
. . . . .
„Surripakčan, sin Ubara-Tuta,
Zapusti hišo, steši si ladijo, pusti . . . življenja,
Vničiti hočejo seme življenja, obvári živeče
In spravi seme življenja vseh vrst v nó-tranjost ladije.
Ladija, katero iztéši . . . vatlov dolžine nje mera,
. . . vatlov enako jej bodi v širini in višini;
. . . v morje, napravi jej krov.“
Ko sem začul to, dél sem Ef, svoj'mu gospodu:
„(Ladije stavba), gospod, ki si mi jo ukazal,
Če bom jo dovršil, (smejali se bodo) visoki in nizki.“
Ea odprè svoja usta in reče mi, svojemu hlapcu:
„(Če se ti bodo smejali), reci jim táko: (Vsak), kdor proti meni greší . . . . .“
- v. 39. Ti pa nimaš zapirati (vrat).
(Pride že) čas, ko pošljem ti vest.
(Teda) stopi skozi ladije vrata in spravi V njo svoje žito, ves svoj imetek in blago,
Svojo (rodbino), svoje hlapce in dek-le (in) sorodnike.
(Živali) poljá, divjačino pólja, vse kar . . .
Ti pošljem, da (vse tvoja) vrata ohranijo.“

Predel II.

- v. 6. Peti dan sem določil (?) njeno obliko.
. . . . .
Vzdignil sem jo na šest (nadstropij?) ter jo razdelil na sedem,
Notranjščino njeno razdelil sem na devet.
Videl sem špranje in zamašil luknje¹⁾;
v. 11. Razlil sem šest šarov²⁾ asfalta čez njeno zunanost,
Razlil sem tri šare nafte čez njeno no-tranjost.
. . . . .
v. 25. (Vse, kar sem imel) spravil sem skupaj;
Vse, kar imel sem srebrá, sem spravil vkupe;
Vse, kar (imel) sem zlatá, sem spravil vkupe;
Vse, kar imel sem živega semena (sem spravil vkupe).
Vse to sem spravil gori v ladijo, vso moško in žensko družino,
Živalim poljá, divjačini pólja, sorodnikom tudi vsem sem dal vstopiti.
Ko solnce dovedlo je čas določeni,
Dé neki glas (?): „Zvečér bo nebó pogin deževalo,
Stopi v ladijo in zápri si vrata!“
Določeni čas (ko) je prišel,
Govoril je glas (?): „Zvečér bo nebó pogin deževalo.“
Z grozo sem čakal zahod (tisti) dan,
Dan, ki bil je za vkrcanje (odmenjen), bal sem se.
Stopim v ladijo ino zapahnem (za sábo) si vrata,
Ladijo da bi zaklenil. Buzurkurgalu, krmarju
Izročil sem stavbo veliko in njeno vozivo.
- v. 40. Zdaj se dvignejo Mu-šeri ina-namári
Od nebesnega dna, črni oblaki,
Sredi katerih Ramân dá treskati gromu,
Med tem ko Nebo in Šerru si gresta na-sproti,
Nosilci prestola pa stopajo čez goro ino čez plan.
Viharje (?) odklene mogočni bog kuge,
Adar pa v enomer dava vzkipeti preko-pom (?).
Anunakí (brezdna bogovi) dovažajo s sabo povodenj,
In zemlji dadó se tresti z njihovo močjo,
Ramâna valovje se dviga do neba:
Svetloba vsa zapade (teminam).

¹⁾ Eb. Schrader. Keilinschriften und das Alte Te-stament, II. Aufl. str. 60—65.

¹⁾ Tako prestavlja te pokvarjene vrste J. Halévy, Recherches bibliques, Tome I. Paris 1895, str. 136.

²⁾ Šar (sar) je najviše babilonsko osnovno število (3600) in mera.

Predel III.

- v. 3. . . . jih vodijo v boj zoper ljudi,
Brat ne vidi več svojega brata, ljudje se
ne brigajo več drug za drugega.
V nebesih bojé se bogovi potopa
In iščejo zavetja, se vspenjajo k nebu boga
Anu.
Ko psi na svojem ležišču počepajo bogovi
ob omrežju nebá.
Ištar ječf ko porodnica . . .
- v. 16. Plakali ž njo so bogovi zarad Anunakov ¹⁾,
Vkup so sedeli bogovi plakajoč.
Ustna so stiskali skupaj . . .
- v. 19. Šest dnij in sedem nočij
Nadvladujejo veter, povoden, vihar,
Ob svitu sedmega dné se poleže vihar.
Povoden, ki boj je bila ko vojska,
Se je utolažila. Morje je upadlo in piš in
povoden sta jenjala.
Jaz sem brodaril skoz morje ječeč,
Ker stanovanja ljudij so bila premenjena
v blato.
Kakor hlodovi plula so trupla okrog.
Luknjo odprem in ko svetloba posije mi
v obraz,
Stresel sem se in se vsedel jokaje,
Čez moj obraz so tekle mi solze.
Brodaril sem skozi dežele — zdaj grozno
morjé,
Tedaj se prikaže del kopne zemlje 12 mer
visok.
Proti deželi Nizir plula je ladija.
Gora dežele Nizir je obdržala ladijo in je
ni izpustila več.
. . . . .
. . . . ob svitu sedmega dne
- v. 38. Vzamem goloba in ga pustim letati;
Golob je letal sem ter tje, ker pa mu
- v. 39. Ni bilo počivališča, se je vrnil zopet
- v. 40. Nato vzamem lastavico in jo pustim letati.
Lastavica je letala sem ter tje, ker pa jej
- v. 41. Ni bilo počivališča, se je vrnila zopet.
- v. 42. Nato vzamem gavrana in ga pustim letati;
- v. 43. Gavran odleti in ker je videl, da je voda
upadla,
- v. 44. Se je približal, oprezno (?) brodeč skozi
vodo in se ni več povrnil.
- v. 45. Tedaj izpustim vse na štiri strani (iz la-
dije), žrtev sem daroval.
- v. 46. Priredil sem oltar na vrhu goré,
- v. 47. Po sedem darilnih posod sem postavil,
- v. 48. Pod nje pa razpoložil sem kalm, cedrov
les in kadilo.
- v. 49. Bogovi so srkali váse vonjavo, bogovi so
srkali vase lepodiščé duh.

¹⁾ Anunaki so bogovi podzemeljskega vodovja.

- v. 50. Ko muhe zbirali so se bogovi nad žrtvu-
jočim.

Predel IV.

- v. 6. Ko bog Bel nato se približa ter
Ladijo zagleda, zavzame se,
In jeze navda se zoper bogove ino Igige:
„Ktera duša tu je utekla? Človek noben
ne sme ostati živ pri tem poginu.“
- v. 12. Zdaj odpre Ea svoja usta in dé bojevniku
Belu:
„Ti si bojevni vodja bogov;
Zakaj pa, zakaj si tako nepremišljeno
ravnal in potop provzročil?
Pusti, da pade na grešnika greh, na zlo-
činca daj pasti zločin.
Daj se izprostiti, da ne bo pokončan, bodi
milostljiv, da ne . . .
Ne da bi priredil potop, privró naj levi
in ljudi naj zmanjšajo;
Ne da bi napravil potop, pride naj lakota
in deželo (opustoši);
Ne da bi priredil potop, pride naj bog
kuge in ljudstvo naj zmanjša!
Nisem (mu) razodel sklepa visokih bogov,
- v. 22. Sen (samó) sem poslal Adrahasu ¹⁾, in
umel je ukrep velikih bogov.“
Tedaj se Bel spameti, gre gori v ladijo,
Me prime za roko in me vzdigne navzgor,
Vzdigne navzgor tudi mi ženo in dene
nje roko v mojo,
Obrne se k nama, stopi med naju in bla-
goslovi obá:
„Doslej je bil Sit-napištim človek,
Zdaj pa naj bodeta Sit-napištim in so-
proga njegova skupno k bogovom vzdig-
njena.
Stanuje pa naj Sit-napištim daleč ob ustju
rek!“ —
Nato me vzemó in me v daljavo, ob
ustje rek preložé.

Če primerjamo navedeno babilonsko pri-
povedko o potopu s svetopisemsko, vidimo na
prvi pogled, da se vjemata v glavnih stvareh:

1. Glavna oseba babilonskega epa Hasi-
sadra s pridevkom Sít-napištim se riše kot po-
božen in pravičen mož, ki božja povelja rado-
voljno izpolnjuje, ki se zaradi svoje pravičnosti
reši potopa in pride v nebesa. Že ime Hasis-

¹⁾ Babilonski Noe ima dve imeni: Sit-napištim
t. j. „klica življenja“ in Adrahasis t. j. „zeló moder“
ali kakor drugi razlagajo „moder in bogaboječ“. Iz
Adra-hasis je napravil Beros po metatezi svojega Ksi-
sutra, Ἐλισούρος. Kakor Eb. Schrader uči, se čita več
idejogramov v akadskem naopak, n. pr. *zu-ab* — *ab-zu*
(ocean). Zmisel v. 22. je ta-le: Bog je dal Adrahasu,
babilonskemu Noetu, zarad njegove pobožnosti dar, da
je razlagal sanje. Hudobnež bi ne znal razlagati poslanih
mu sanj.

adra, bolje rečeno Adra-hasis, znači „modrega in bogaboječega“, kakoršen je bil očak Noe, „pravičen in popoln mož v svojem rodu, ki je hodil z Bogom“ (I. Mojz. VI., 9). Tudi Hasisadrin priimek Sit-napištim, t. j. klíca življenja bi nas spominjala očaka Noeta, ki je ohranil pogina vse živeče stvari ter sam bil kot drugi Adam „kal življenja“ vsem svojim potomcem. Žal, da se ni v čitanju ni v razlagi tega Hasisadrinega priimka ne vjemajo vsi strokovnjaki.¹⁾

2. V obeh poročilih je potop ne samo izreden naroden dogodek, ampak tudi kazen

božja pregrešnim ljudem. Razložek je le ta, da je bil svetopisemski potop vesoljen gledé na človeštvo, „ker je bilo vse meso popačilo svojo pot na zemlji“ (I. Moj. VI., 12), babilonski pa krajeven, namenjen samo mestu Suripaku in obližju.

3. Božji sklep pokončati ljudi z vodami se omenja v I. Mojz. VI., 13, 17 in ravno tako tudi v babilonski pripovedki (pr. I., 13 sqq.).

4. Bog ukaže Noetu iztesati ladijo po obrazcu in merah, katere mu je prej razodel, taisto ukazuje bog Ea Hasisadri. Škoda, da je babilonska plošča pokvarjena ravno na onem mestu,

Plov na reki Sv. Lorenca.

kjer govori o merah ladije. J. Smith je sicer čital ondi neke številke tičoče se širokosti (600 vatlov dolgosti in visokosti 60 vatlov) Hasisadrine ladije, ali dandanes po besedah Eberharda Schraderja, ki je izvirnik z različnimi njegovimi razlagami primerjal, ni mogoče številke določiti. Pač pa je gotovo, da je babilonski ep govoril o notranji razdelitvi ladije na več nadstropij in predelov. (Glej predel II., 6 sqq.)

¹⁾ Haupt in Schrader pišeta *Šamaš-napištim*, to je solnce življenja, nekateri celo *Pir-napištim*. Vzrok temu je zmedena pisava klinopiscev.

5. Babilonski in hebrejski pisec omenjata z istimi besedami, kako je Noe, oziroma Hasisadra, na povelje božje zamazal ladijo s smolo znotraj in zunaj. Celó isto značilo za smolo rabita oba: babilonski kupru (asfalt), hebrejski kôfer. (Glej predel II., 11.)

6. Babilonska pesem popisuje ravno tako skrbno kakor sv. pismo prebivalce, ki so se v ladijo zatekli, in živež, katerega so seboj vzeli za hrano. „Pojdeš v ladijo — tako je govoril Bog Noetu — ti in tvoji sinovi, in tvoja žena in žene tvojih sinov s teboj. In od vseh živalij, kar jih je, vzemi v ladijo po dvoje.“

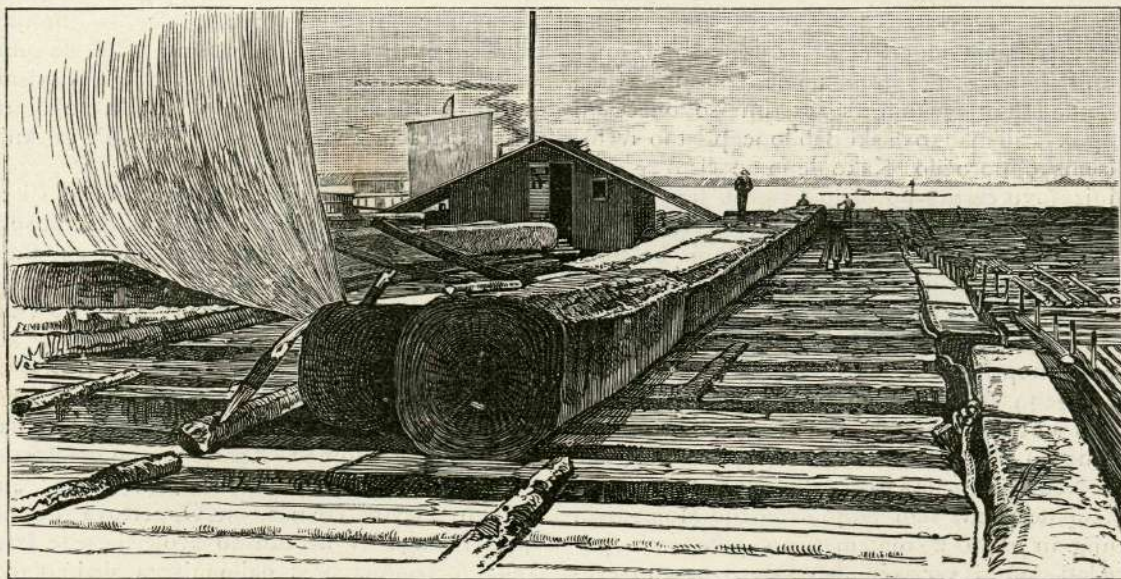
(I. Mojz. VI., 18, 19.) Babilonski vir se od Mojzesovega razločuje v tem, da stavlja v rešilno ladijo ne samo Hasisadro in njegovo družino, marveč tudi njegove hlapce in dekline in vse sorodnike. Tudi različne živali je hranila Hasisadrina ladija (predel I., 42—44).

7. Noe je 120 let opominjal ljudi, naj se spokoré, a oni so, ne zmeneč se za to, jedli, pili, ženili se in rajali do dné, ko je Noe šel v ladijo. Taisto lahkomišelnost in nevero ljudij znači babilonska pesem, ko dá Hasisadri govoriti nasproti bogu tako-le: „Če ladijo dovršim, smejali se bodo visoki in nizki.“ Da je tudi Hasisadra kakor Noe opominjal ljudi in jim v imenu boga prerokoval kazen božjo, kažejo besede boga Ee, katere je nato Hasisadri odgovoril:

„Če se ti bodo smejali, reci jim tako: Vsak, kdor proti meni greši . . .“

8. Kar se tiče začetka in nadaljnega razvoja potopa in njegovih žalostnih nasledkov, se zopet vjemata Babilonec in Hebrejec. Sveto pismo piše, da so se predrli vsi studenci globokega brezdna in odprle zatvornice neba, da so se vode grozno razlile in napolnile vse na površini zemlje, da je Bog pokončal vse stvari, ptice, zverino in vso laznino in vse ljudi. (I. Mojz. VII.) Taisto hoče izraziti babilonska epična pesem, ko grozno dramo potopa s fantastičnimi in mitološkimi barvami. (Primeri predel II., v. 40 sqq.)

Gledé na konec vseh grešnih ljudij, gledé na ptice, katere je Noe-Hasisadra izpustil iz

Plov na reki Sv. Lorenca.

ladije (namreč vrana in goloba), nadalje gledé na zahvalno daritev, darovano na gori, na kateri je obvisela ladija, potem gledé na obljubo, da Bog ne bo več pokončal ljudij s potopom in naposled gledé na blagoslov, katerega je rešenim podelil Bog, vjemata se čudovito oba vira. Razločujeta pa se posebno gledé na čas, kateri je trajal potop. Med tem, ko je po svetem pismu bil Noe v ladiji jedno leto in deset dnij, je babilonske pripovedke potop trajal k večjemu 14 dnij. Kakor pravi predel III., v. 37 do 38, je Hasisadra ob svitu sedmega dné vzel goloba in ga izpustil. Potemtakem babilonski potop že zarad malega trajanja ni bil vesoljen. Čudno se nam zdi, da ima v pripovedi obeh potopov sedmica imenitno in pogosto ulogo. Najbrž zato, ker so že tedaj imeli teden s sed-

mimi dnevi in je bila ta številka Babiloncem in Judom sveta.

9. Kar se tiče gore, na kateri je obstala ladija, se obe pripovedki na videz razločujeta, a dasta se na zadnje vendar-le poravnati. Mojzes piše, da je obstala Noetova ladija „na armenskih gorah“, ali kakor ima hebrejski izvornik „na gorah Ararat“, klinopisni vir pa stavlja ladijo na goro „dežele Nizir“. Ta dežela leži na severno-vshodni strani Babilonije v takozvani pokrajini Kutu (Gutium) ali v današnjem Kurdistanu. Ararat ali, kakor ga klinopisni spominiki imenujejo, Urartu, znači v širšem pomenu Armenijo, ker v njeni sredi stolujeta večji in manjši vrh Araratov. Najbrž so svetopisemske „gore Ararat“ kurdiške panoge južne Armenije, s katerimi se dotikajo goré dežele Nizir

ali Kurdistana. Potemtakem bi babilonsko poročilo o potopu določevalo bolj natanko ono goro, kjer je obtičala ladija, Mojzes pa bolj splošno, kažoč na ono gorovje, h kateremu pripada ona gora.

10. H koncu nam je primerjati oba vira gledé na osodo, ki je zadela bogaboječega Noeta-Hasisadro po potopu. Po I. Mojzesovi knjigi IX., 28 je živel Noe po prestanem potopu še 350 let, a po babilonski pripovedki je bil Hasisadra vsprejet v babilonski paradiz med bogove. Najbrž je babilonski narodni pesnik zamenjal Hasisadro z očakom Henohom, ki je bil zarad svoje pobožnosti, kakor sv. pismo piše, vzet od Boga od tega sveta in čegar spomin je še dolgo časa živel med narodi, po potopu živeli čimi.

Če se na jedni strani po pravici čudimo, da se obe poročili o potopu v glavnih točkah tesno strinjata in celó iste izraze rabita, moramo se na drugi strani smejati pisani navlaki in neužitnim bajkam, s katerimi so onečastili in pokvarili malikovalski Babilonci pristno svetopisemsko poročilo. Kako lepo in čisto se glasi Mojzesovo čestito poročilo nasproti tem le zmedenim bajkam, n. pr. o nespametnosti boga Bela, ki je potop provzročil, o prepirih na babilonskem Olimpu, o Hasisadri, ki je sicer nekak polbog, a vendar le pokveka svetopisemskega Noeta itd! In kaj porečeš tem-le smešnim homerskim primeram, ki se nahajajo v babilonskem epu, kakor: „Ko psi (!) na svojem ležišču počepajo bogovi ob omrežju neba“; „ko muhe (!) zbirali so se bogovi nad žrtvujočim“?

Nemški racijonalisti, ki tako trdovratno nekaj desetletij sem tajijo avtencijo Mojzesovih knjig in vedó z matematično gotovostjo povedati, kateri verzikel, da, katero besedo celó je spisal Elohist, Jehovist, in ne vem še kateri svetopisemski slepar, morajo z ozirom na navedene klinopisne pripovedke vendar le obmolkiniti. Po njih nezmotljivih mislih bi namreč bile sestavljene pripovedi sv. pisma o stvarjenju in potopu najmanj od treh pisateljev, katerih prvi je pisal vse one dele, v katerih se imenuje bog Elohim, drugi one, kjer se nahaja ime Jehova in tretji, živeč za časa babilonske sužnjosti, pa bi bil prvih dveh spise zvaril v današnjo obliko. Ali babilonske paralelne pripovedke obsegajo ob enem dele jehovista in elohista in sicer v organski celoti, torej so bile že dolgo pred Mojzesom samo jedna pripoved. Prvi, ki je učeni svet opozoril na te plodove klinopisnih legend, je bil prof. Gustav Bickell.¹⁾ Čast, komur čast!

¹⁾ Zeitschrift für kathol. Theologie, Innsbruck 1877, Bd. I., str. 128 sq.

Komaj so bili vstali iz grobov stari Asirci in Babilonci, že so hiteli radovedni učenjaki povprašat jih, vedó-li kaj o zmešnjavi jezikov in o babilonskem stolpu. Izmed teh je bil prvi Jurij Smith, ki si je domišljjal, da je našel med klinopisnimi odlomki v Ninivah sled te imenitne dogodbe. Kakor je on čital neko zeló okršeno pločo, so se nekateri ljudje „ustavljali očetu vseh bogov“, mišljenje njih voditeljev je „bilo hudobno“. Izkušali so zgraditi v Babilonu neki „tel“ ali zgradbo podobno holmcu, veter pa jim je razrušil delo in bog „Anu je (bajé) velike in male na nasipu zmešal“, ravno tako tudi njihov „jezik“. J. Smith je sicer odkrito in pošteno izpovedal, da se asirska beseda, katero je on razlagal za „jezik“ (jim je zmešal), ne nahaja na drugih klinopisnih spominikih v tem pomenu. Ali njegovi pregoreči posnemalci in slepi prepisovalci — nomina sunt odiosa — so vkljub temu trdili, da omenjena klinopisna ploča sijajno potrjuje sv. pisma poročilo o babilonski zmešnjavi. In tako nahajaš to raco v vseh starejših knjigah in knjižicah.

Nič bolje se ni godilo tistim, ki so šli za slavnim Oppertom, ki je neki od Rawlinsona l. 1854. v Birs-Nimrudu najdeni klinopisni napis tolmačil tako-le: „ta stolp je zidan od nekega starega kralja, ki pa ni dovršil zgradbe do vrha. Ljudje so ga opustili od dnevov potopa, ker so svoje besede v neredu izrekli.“¹⁾ Ko pa se je sčasoma idejografsko čitanje tega napisa moralo umakniti fonetičnemu, je prišel na dan ves drugačen pomen. Kar je prej Oppert tolmačil: „od dnevov potopa“, je zdaj slulo: „od daljnih dnevov (sèm)“, in Oppertova domišljava razlaga „v neredu so svoje besede izrekli“ je izginila brez najmanjšega sledú kakor sneg pred solncem.

Birs-Nimrud, t. j. stolp Nimrodov vzdigajoč se 46m na desnem bregu Evfrata blizu današnje vasi Hillah, krije pod svojimi razvalinami še dandanes ono piramido z odstavki, ki je bila, kakor piše Herodot, podnožje Belovemu templu. Kralj Nabuhodonozor je bil to piramido in tempel popravil ter v njenem tretjem odstavku položil svojo klinopisno spomenico, ki slóve tako-le: „Tempel sedmerih svetilk zemlje (planetov), stolp Borsipe, katerega je bil neki prejšnji kralj sezidal (mera mu je 42 vatlov), kateremu pa ni bil vrha nasadil, bil je od daljnih dnij (sèm) razpadel. Niso se mu prav oskrbovali odvodni prekopi za vodo. Dež in grdo vreme sta mu odnesla opeko, opeka njegove strehe se je bila razpočila; kameni

¹⁾ J. Oppert, Études assyriennes. Inscription de Borsippa, relative à la restauration de la Tour de langues par Nabuchodonosor (Journal asiat.). Paris 1857.

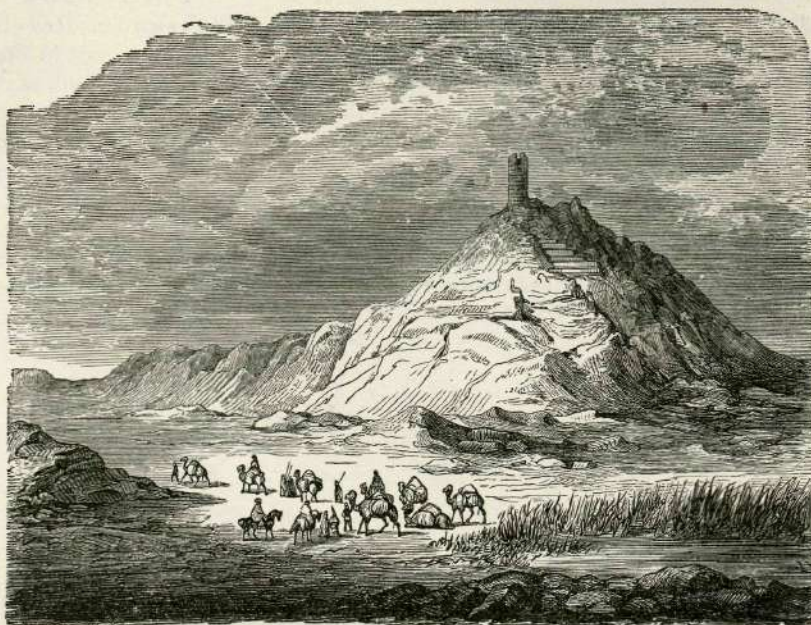

zgradbe so bili odneseni v kup podrtin. Popraviti ga mi je navdihnil misel veliki bog Mero-dah . . .“

Ker Nabuhodonosor v tem napisu imenuje Birs-Nimrud „stolp Borsipe“, zato istovetijo dandanes razvaline Birs-Nimrodove s staroslavno Borsipo, zapadnim predmestjem ogromnega Babilona, nekdanjim sedežem babilonske vednosti, posebno pa astronomije. Tu je stal, kakor poroča Nabuhodonozorjev napis, tempel E-zida, posvečen sedmerim planetom in še posebej bogu Nebu. Vrh čveterokotnega podnožja, katerega vogli so bili obrnjeni proti štirim stranem sveta, se je vzdigovala piramida s sedmerimi (Herodot: osmerimi) odstavki, obloženimi z raznobarnimi posteklenimi opekami; prav na vrhu pa je stoloval tronadstropni Belov tempel. (Herodot, Hist. I., 181.) — Ne daleč od tod ob levem bregu Evfratovem, med razvalinami starega Babilona (dandanes Babil zvanega) leže ostaline drugega slavnega templja E-sagila, ki je bil posvečen najbrž bogu Bel-Merodahu, zavetniku Babilona. Tudi ta stolp s templom (babilonski zikkurat) je imel več odstavkov, skladajočih se v piramido.

Jeden izmed teh dveh templovih stolpov: „Birs-Nimrud“ ali pa Babil je po mnenju večšakov moral biti babilonski stolp sv. pisma. „An die Reste eines dieser Bauwerke, am wahrscheinlichsten eines der beiden zuerst namhaft gemachten, wird sich die Sage vom babylonischen Thurmbau, wie wir sie in der Bibel lesen, geknüpft haben. Welches von beiden aber dabei vornehmlich in Betracht zu nehmen, darüber lässt sich bis jetzt Sicheres nicht ausmachen. Manches, auch die jüdische Tradition (Beresch Rabba 42, 1), spricht für den Borsippatempel. Aber Entscheidendes lässt sich für diese Annahme nichts geltend machen und von der „Zeit der Sintfluth“, seit welcher der Tempel verlassen dagelegen habe (Oppert), ist an der betreffenden Stelle der Inschrift (I., 31) überhaupt nicht die Rede.“¹⁾

¹⁾ Eb. Schrader K. A. T. II. Aufl., str. 123.

Birs Nimrud.

Večina teologov in asirijologov meni, da zavzema Birs-Nimrud mesto babilonskega stolpa, ob katerem se je razbila človeška govorica. Že ime njegovo „stolp Nimrodov“ hrani ono ustno poročilo Judov in Mohamedanov, ki pripisujejo nasilniku Nimrodu glavno ulogo pri zidanju tega stolpa. Vsi potovalci poročajo o močnem vtisku, katerega vzbudi ta velikanska razvalina na prvi pogled. Že na pol poti med Bagdadom in Hillo, v daljavi kakih 12 ur jo je videti. Prišedšemu iz vrat Hille se zdi kot gora, katero misli popotnik doseči v kratkem času; ali z vsakim korakom raste te gore velikost in pomen, dokler je ne dojahaš za kake dve uri in ti je mogoče opazovati jo v vsi njeni veličini.¹⁾ Visok je 46 m, podnožje pa je obsežno 710 m. Na vrhu stoji velik zidan steber 10 m visok. Temelj stolpa ni iz kamenja, ampak iz žgane opeke, lepljene z asfaltom.

Dasi klinopisni spominiki molče o babilonskem stolpu in zmešnjavi jezikov, vendar so Babilonci dobro vedeli za oboje. Beross, skrben pisec „starožitnostij kaldejskih“, nam to izpričuje. Abyden, živeč v Egiptu za časa prvih Ptolomejcev, nam je ohranil Berossovo dotično poročilo v naslednjem posnetku:

„Pripoveduje se, da so prvi ljudje, napih-njeni zarad svoje moči in postave, začeli v zasmeševanje bogov zidati stolp, čegar vrh bi segal do neba, v onem kraju, kjer je dandanes

¹⁾ Fr. Kaulen, Assyrien und Babilonien, IV. Aufl., str. 83—84.

Babilon. Stolp se je bližal že nebu, ko prevrne moč vetrov, bogovom pomagajoča, celo delo zidarjem čez glavo. Njegove razvaline se, kakor pravijo, še dandanes vidijo pri Babilonu. Bogovi pa so uvédli med ljudi, ki so bili tedaj jedne govorice, različnost jezikov. Tudi vojska se je vnela med Kronom in Titanom. Kraj pa, kjer so zidali stolp, se zove dandanes Babilon zaradi zmešnjave jezikov; zakaj zmešnjava se imenuje pri Hebrejcih babel." (Berosi Fragmenta pri Müllerju, Fragmenta Historicorum Graecorum, T. II., p. 502 edit. Didot.)

Toisto pričuje drug Berosov epitomator Aleksander Polyhistor (živeč v I. stoletju pred Kr.) pri Müllerju na navedenem mestu.

Tudi babilonski Talmud pozná to poročilo in stavlja dogodek zmešnjave v Borsipo, današnji Birs-Nimrud. V Talmudu namreč čitamo: „Na vprašanje, od kod si? je nekdo odgovoril: iz Borsipe (Borsof).“ „Ne govôri tako, pripomni drugi, temveč reci, da si iz Bolsoga, zakaj tamkaj je zmešal Bog ustna (govor) — balal sephat — cele zemlje.“ (Buxtorf, Lexicon talmudicum, col. 313.) (Dalje.)

Humor.

(Spisal dr. V. Korun.)

(Konec.)

Vsaki smešni stvari pa je lastno, da se v nasprotju z vzvišeno stvarjo pokaže v vsej svoji slabotnosti. Pogoj je, da smo se nekaj časa pustili po kaki omami trapiti, ali da smo česa z gotovostjo pričakovali, kar se nakrat izgubi v nič. Vzburjena in takoj zopet prevrjena želja ali nada draži k smehu. Jednak učinek ima naknadna osloboditev iz kakega mučnega in nevarnega položaja. Vsak dovtip nastane na ta način, da se naša pazljivost vzbudi in napne s tem, da se nam zapletok napové, na kar se pa na mah zapletok in razpletok pokažeta nična. Ostro nasprotje torej povzroči čustvo smešnosti. Za vzgled bodi tukaj ta-le mična dogodbica, posneta iz zgoraj omenjene knjige: Pred nekaj leti se je igrala v pariškem gledališču gluma, v kateri je nastopila med drugimi tudi oseba, ki je od začetka igre molčé sedela v nekem kotu odra, ne da bi se kaj vmešavala v dejanje. Gledalci so ugibali, kaj vendar tukaj sedi. Slednjič jo pa neki igralec nagovori, na kar mu drugi igralec pretrga govor, rekoč: „Ne nagovarjajte ga, zakaj on je gluha.“ Sedaj se je torej zvedel vzrok njene pasivnosti. V tistem trenutku pa se oglasi ona oseba sama in pravi z zeló žalostnim obrazom: „In nem.“ To je vzbudilo burni smeh med gledalci. (Gluma je bila parodija nekega diplomatičnega kongresa, ki se je sešel, da bi uredil tedanje grške razmere. Grški zastopnik je imel sicer pristop k temu kongresu, ni pa smel posegati v obravnavo.)

Da se vzbudé čustva smešnosti, je velikega pomena tudi logično protislovje. To se pokaže ravno pri kontrastu ali nasprotju, kjer dve misli ali dva vtiska zadeneta drug ob drugega, zadnji vtisk pa to uniči, kar je prvi učinil. Preprost vzgled nam podaja smešno mesto na-

vedene igre: Igralec gluha in nem — pa vendar govori. Zlasti igra važno ulogo logično protislovje pri dovtipih, ironiji in sarkazmu, v katerih pojavih mora vsikdar tičati tudi protislovje. Ob vsem tem pa je bistvo vsega smešnega vendar le čustvo, ne logično spoznanje, kar moremo iz tega posneti, da to, kar nam vzbujá smeh, ne vstrpi ponavljanja, prav tako, kakor druga čustva ne, dočim se pa logično spoznanje uri in krepí s ponavljanjem. Dovtip neha biti za nas dovtip, če ga pogosto slišimo, resnica pa ostane vedno resnica, čeprav se nam stokrat pové. Ker pa smešni predmet le tedaj povzroči čustvo smešnosti, ako njegovo smešno stran razumemo, potrebna nam je sevé v ta namen tudi primerna naobrazba duha, kakor je pogoj za kontrastni učinek barv, da je oko v toliko zdravo in razvito, da vsako barvo zase vidi. Znano je, da, čim boljši je dovtip, tem težje ga je i napraviti i razumeti.

Blagodejno zrnice človekoljubja pa zadobi čustvo smešnosti, ako ima za podlago vesoljno ljubezen ali simpatijo, kakor imenujejo modroslovci vsa bitja obsegajočo ljubezen. Če veže namreč smejočega se s predmetom smešnosti ozka prijateljska vez, tedaj nastane novo in posebno čustvo. To se zgodi, če se smejejo nad tem, kar smo prej kdaj sami storili ali rekli; rogamo se tako sami sebi, čeprav tedanje ne-spametno ravnanje svoje drugače sodimo, kakor pa kdo drugi, ki je je opazoval le od zunaj ali kot nasprotnik. Koga zasmehovati, do kogar imamo simpatijo, je pa prav tako, kakor se sebi samemu rogati. V takem slučaju ima čustvo dvojno stran: jedno, katero nam vzbujá slabost zasmehovanega predmeta, drugo, katero povzroča istega predmeta vrednost. Tako se smejemo detetu, ko opazujemo njegovo najivnost,

Klinopisni spominiki in sv. pismo.

(Spisal dr. Fr. Sedej.)

(Dalje.)

Tu podajemo malo razpravo o ekspediciji elamskega kralja Kudur-Lahomorja v Palestino ob času Abrahama, ki je morda čitateljem „Dom in svet“-a manj znana in se bo marsikomu zdela ob začetku presuhoparna. A stvar je tako važna in zanimiva, da svetujemo vsakomur, ki se bavi z resnejšimi študijami, posebno pa z apologetiko sv. pisma, naj prečita potrpežljivo prvi del te razprave. Prepriča se potem v lažjem njenem drugem delu, kako grozno se je osmešila v tem slučaju moderna znanost, ki sv. pismu in katoliški cerkvi rada nasprotuje in ki se bahato kot „eksaktno preiskovanje“ naglašja z vseučiliških kateder. Sveto pismo je dobilo po klinopisnih spominikih zopet sijajno zadoščenje, moderna neverna znanost pa se je tu pokazala kot golo — šarlatanstvo.

Asurbanipal, ki je v sedmem stoletju pred Kristusom slavno vladal Asiriji in Kaldeji, pripoveduje v svojih zgovovinskih napisih, da je s kraljem elamljanskim, ko se je bil ta uprl Babiloncem, začel vojsko, da ga je premagal in si pribojeval Suze, glavno mesto elamljanskega kraljestva. Iz Suz, tako pripoveduje nadalje, je odnesel med drugim plenom domov v mesto Uruk tudi soho boginje Nane (Nana = Ištar). To soho pa da je pred 1635 leti neki elamljanski kralj Kudur-Nahunti Ilammu (Elamec), „čegar dnevi so bili polni, in čegar kraljestvo je bilo prostrano“, odnesel iz templja Akadcev t. j. Babiloncev, potem, ko jih je bil podjarmil.¹⁾ Iz teh podatkov sklepajo asirijologi, da je bil Kudur-nahunti utemeljitelj nove dinastije, ki je v Babiloniji ob času Abrahama okoli XXIII. stoletja pr. Kr. čez 200 let vladala in kraljestvo svoje razširila od Suz do bregov sredozemskega morja in do mej egiptovskih. V to dinastijo spadajo oni kralji, katerih imena začenjajo z besedo „Kudur“, kakor Kudur-mabug, kateri se v napisih samohvalno imenuje „gospoda zahoda“, in torej tudi sveto-pisemski K o d o r - l a h o m o r. To malo asirskih podatkov o nekdanj mogočnem i prostranem elamljanskem kraljestvu pa nam potrjuje in pojasnjuje sv. pismo pripovedujoč v I. Mojzesovi knjigi v poglavju XIV. o zmagi Abrahama nad Kodor-lahomorjem.

¹⁾ Asurbanipal pripominja izrečno, da je ta elamljanski kralj „roko položil na temple Akada“ (t. j. severne Babilonije).

1. „Zgodilo se je — pravi I. knjiga Mojzesova — v onem času, da so Amrafel, kralj senaarski, in Arijoh, kralj ellasarski, in Kodorlahomor, kralj elamljanski, in Tadal, kralj narodov, 2. začeli vojsko zoper Bara, kralja sodomskega in zoper Bersa, kralja gomorskega in zoper Senaaba, kralja adamskega, in zoper Šemeberja, kralja seboimskega, in zoper kralja Bale, ta je Segor. 3. Vsi ti so se sešli v gozdnati dolini, ki je sedaj slano morje. 4. Dvanajst let so namreč služili Kodor-lahomorju, v trinajstem letu pa so se mu uprli. 5. V štirinajstem letu torej je prišel Kodor-lahomor in kralji, ki so bili ž njim; potolkli so Rafajce v Astarotkarnaimu, in Zuzijane ž njimi in Emce v Save-Karjataimu, 6. in Korejce v sejrskih gorah do Farauskih poljan, ki so v puščavi. 7. In vrnili so se in prišli do studenca Misfat, ta je Kades; in potolkli so vso pokrajino Amalečanov in Amorejca, ki je prebival v Asason-tamarju. 8. In odrinili so kralj sodomski, in kralj gomorski, in kralj adamski, in kralj seboimski, in tudi kralj iz Bale, ki je Segor; in uredili so se v boj zoper one v gozdni dolini, 9. namreč zoper Kodor-lahomorja, kralja elamljanskega, in Tadala, kralja narodov, in Amrafela, kralja senaarskega, in Arijoha, kralja ellasarskega: štirje kralji zoper petero. 10. Gozdna dolina pa je imela veliko smolnatih jam. Kralja sodomski in gomorski sta bežala in vanje padla; in oni, ki so ostali, bežali so na goro. 11. Pobrali pa so vse blago iz Sodome in Gomore, in vse, kar je za živež in so odšli; 12. pa tudi Lota in njegovo blago (so pobrali) sinu Abramovega brata, ki je prebival v Sodomi.“ (I. Mojz. XIV., 1—12.)

Vse drugo, o čemer sv. pismo pripoveduje: Kako je Abraham te kralje zaveznike premagal in Lota rešil, ne spada semkaj.

Primerjajoč besedilo sv. pisma s poprej navedenim Asurbanipalovim napisom sklepamo to-le:

1. Kodor-lahomorja imenuje I. Mojzesova knjiga kralja Elamljancev; to nam potrjujejo tudi klinopisni spominiki. Tega imena prvi del K o d o r ali K u d u r nahajamo v več drugih imenih elamljanskih kraljev, kakor v Kudur-nakunti, Kudur-mabug. Vsi ti so bili, kakor nam izpričujejo klinopisi, izvestno elamljanskega kraljevskega rodú; Oppert jim je vzdal skupno ime Kuduridejcev. Drugi del tega imena, Lagomor ali Λογομόρ (LXX.), je ime nekega božanstva elamljanskega, katero so nam raz-

krili šele klinopisi. V navedenem napisu se vrhu tega kralj Asurbanipal hvali, da je med plenom odnesel iz Suz zajedno z drugimi maliki, ki so je elamljanski kralji častili, tudi boğa Lagamaru.¹⁾ Pomenja pa to ime Kodor-lahomor-jevo najbrže čestilca ali hlapca Lagamarjevega; tako namreč zaključujejo Fox-Talbot, Sayce in Finsi iz jezikov turanskih, ki so bili elamljanskemu jeziku sorodni. Dodati je še, da se v dvojezičnih napisih suzijanska beseda „Kudur“, po asirsko bere „tuklat“, kar zopet pomenja češčenje ali hlapčevanje.²⁾ Iz vsega tega je razvidno, da je bil Kodor-lahomor tudi po asirskih spominikih zares kralj Elamljancev.

2. Sv. pismo omenja v navedenem mestu, da se je Kodor-lahomor med štirimi kralji, ki so bili prišli od Evfrata, da bi začeli vojsko z deželo Kanaansko, odlikoval kot vodnik in da so mu bili drugi le zavezniki ali pa, kar je bolj verjetno, podložni. Beremo namreč v četrti vrsti: „dvanajst let so služili Kodor-lahomorju; v trinajstem pa so se mu uprli.“ 5.: „V štirinajstem letu torej (t. j. da bi kaznoval uporne kralje peterih mest), je prišel Kodor-lahomor in kralji, ki so bili z njim.“ O teh kraljih, Kodor-lahomorjevih zaveznikih, trdé vsi asirijologi, oprti na klinopisne podatke o elamljanski zgodovini, jednoglasno, da so bili Kodor-lahomorju tributarni, to je, da so mu morali davek plačevati. Iz navedenega Asurbanipalovega napisa vemo, da je kralj Kudur-nahundi, potem, ko si je bil podjarmil Babilonijo, ustanovil ob Evfratu prostrano kraljestvo, in da je Kudur-mapuk to razširil proti zahodu do Sirije. Vse to se pa izvrstno vjema s I. knjigo Mojzesovo, katera nam zatrjuje, da so Kodor-lahomor in njegovi zavezniki potolkli Kanaance ter jih zapodili do farauskih poljan, ki so v puščavi. Prim. vv. 5—7. Ako se je elamljansko kraljestvo raztezalo od Suz pa do vhoda v Egipt, je obsegalo tudi mezopotamska kraljestva in sicer ona, katera I. Mojzesova knjiga prilastuje trem kraljem, ki so bili v tej vojni ekspediciji Kodor-lahomorjevi sobojevniki: 1. Kraljestvo Amrafela, kralja senaarskega ali babilonskega. Njegovo ime kaže zares znake babilonskega narečja, ker je sestavljeno iz „amir“, „emir“ = knez, in „phal“ ali „pal“, skrajšano iz „habal“ = sin.³⁾ 2. Kraljestvo Arijoaha, kralja Ponta (Vulg.), po hebrejskem, kaldejskem in po LXX, kralja ellarskega ali bolje mesta Larsa, Larsam, kate-

remu mestu ga je bil njegov oče Kudur-mapuk postavil za poglavarja. Rawlinson, Smith, Schrader istovetijo z Arijoahom „Eri-aku, kralja Larse“, katerega klinopisi navajajo.¹⁾ 3. Kraljestvo Tadala, kralja narodov (Vulg.), ali pa po LXX., Targala, kralja Gojim, t. j. nomadskih narodov, prebivajočih med Evfratom in Medijo, katere zovejo asirski spominiki „Guti“ ali „Kuti“. Tako se zopet potrjuje resničnost svete pisma, govorečega o nekdanjem prostranem in za Abrahamo cvetočem elamljanskem kraljestvu, kateremu niso bili podložni samo kralji peterih mest, ampak tudi kralji mezopotamski. Ker o tej elamljanski mogočnosti stari pisatelji molče in jo omenja samo sveto pismo, zato so zadnje čase mnogi o njej dvomili, zlasti pa nemški racijonalisti. Jeden iz te vrste, Knobel, je leta 1860. sicer priznal, da se svetopisemska pripoved opira na zgodovinska izročila, pa je našel v nekaterih njenih delih vpliv „legende“; zlasti se zadirja na politični značaj mezopotamskih kraljev. „Med temi“, tako pravi on, „se kaže samo Kodor-lahomor neodvisnega. Drugi trije kralji so mu drugovi, kralji doline Siddim-ske pa tributarni. Tako bi morala Elimajida ali Suzijana, ki je bila drugače vsekdar brez ugleda, za Abrahamo raztezati svoje gospodstvo do bregov sredozemskega morja ter zvrševati nekako vrhovno poglavarstvo. Pa o vsem tem ne nahajamo nikjer sledu.“²⁾ Drugi so se prevzeli še bolj in so trdili, da ta Mojzesova pripoved ni nič drugega kakor izmišljena pravljica in očitna bajka. Tako je Nöldeke na vse pretege tuhtal in si izmišljeval ugovore, da bi dokazal, da so te zgodbe I. knjige sv. pisma nezgodovinske (ungeschichtlich). Bohlen si je umislil, da predstavlja Amrafel Sardanapala, Arijoah Arbaka, Kodor-lahomor pa Beleza. Hitzig je zopet trdil, da je ta vojna ekspedicija štirih mezopotamskih kraljev nekaj posnetek ali nekaka naprej zložena parodija jednake ekspedicije, katero je bil toliko sto let pozneje začel Senaherib proti Judom, in sicer radi tega, „ker sta se obe ekspediciji vršili v štirinajstem letu.“ (!?)³⁾

Vse racijonaliste pa je tu s svojo predrznostjo presegel bistroumni Grotefend, meneč, da ta elamljanska ekspedicija proti deželi kanaanski ni nič drugega kakor astronomska kaldejska bajka. Kakor razlaga on, so štirje mezopotamski kralji štirje letni časi, in sicer Kodor-

¹⁾ Smith, History of Assurbanipal, str. 228; Ménant, Annales des rois d'Assyrie, str. 268.

²⁾ Primerjaj Vigouroux, La Bible itd. I. zv. str. 422, izd. III. A dandanes tolmačijo Kudur (cideris) za „krono“.

³⁾ Primeri Vigouroux La Bible I., str. 425.

¹⁾ Eri-aku je bil sin Kudur-mabuga, kralja Urškega in kralja Sumira in Akada. V Larsu je stal imenitni tempel, posvečen solncu, dandanes razvalina Senkerih med Evfratom in Tigrisom.

²⁾ Glej: Knobel, Die Genesis, Leipzig 1860, 142.

³⁾ Glej: Tuch, Kommentar über die Genesis, izdanje I., str. 308.

lahomor jesen, Amrafel pomlad, Arijoh poletje, Tadal pa zima. To hoče dokazati iz etimologije teh imen, pri tem pa postopa proti zakonom filologije, kakor je pripomnil Vigouroux. Nadalje pravi Grotefend, predstavlja onih petero kraljev, ki so bili 12 let podložni in so se potem uprli, onih pet interkalarnih dnij, katere so v kaldejskem in perzijskem koledarju dodavali 360 dnevom, ali 12 solnčnim mesecem, da so dobili polno leto. Teh pet dnij so praznovali, kakor priča Berosus, z javnimi prazniki, imenovanimi „sacée.“ Vse te slovesne dneve so se hlupci vèdli kot gospodarji, kakor so se vedli tudi podložni kralji peterih mest proti Kodor-lahomorju, svojemu gospodu itd.¹⁾

Vse te Grotefendove izmišljotine pa izginjejo vpričo klinopisnih spominikov kakor ponočne sence, do solnce zasine. In ravno isti spominiki, do katerih je on našel ključ, ga glasno zavračajo in pobijajo kot krivega razlagalca sv. pisma.²⁾ Tem nemškim gojiteljem laži-vede se je pridružil Italijan Fel. Finzi, profesor asirijologije v Firenci. Ta ima v svojem delu „Ricerche per lo studio dell' antichità assira“ svetopisemske pripovedi kar načrez za bajke; zato pa pravi, da so zgodbe, o katerih nam pripoveduje I. Mojzesova knjiga v 14. poglavju, „izmišljene vojske“ (guerre immaginarie); izmišljene pa so v proslavljenju Abrahama ter se dadó primerjati legendam o Ninu in Semiramidi“. Kakšne razloge pa navaja mož v dokaz svojega mnenja? Zmaga Abrahamova radi tega nima zgodovinske veljave, ker izvira iz nje „slavospjev Abrahamu“; kralji Sodome in Gomore so tudi „izmišljene osebe“ zato, ker pridemo. razlagajoč njihova imena (Bera, Birsu) etimološko naposled na pomen slabega (ra) in zlega (rsa); vojska je tudi „izmišljena“, ker ima preveč znakov „sajnjarstva“. Ta je pa lepa! Ako bomo taki kritiki in sodniki, je kmalu ne bo več vojske v povestnici, ki ne bo „izmišljena“ ali pa „legenda“.³⁾ Vse te ugovore zavračajo naši spominiki.

O vzroku te vojne ekspedicije, ki je segala do elamljanskega zaliva, učenjaki niso jedini.

¹⁾ Prim. Grotefend: Zur ältesten Sagenpoësie des Orients II. Der erste Krieg auf Erden, eine Dichtung aus späterer Zeit. (Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft. Zv. VIII. 1854, str. 99.

²⁾ Prim. Vigouroux v nav. delu zv. I., str. 434 in sled.

³⁾ Prim. La civiltà cattolica ser. X. vot. X. 1877, str. 436 i drugo.

Tuch in Fr. Delitzsch mislita, da si je zmagonosni Kodor-lahomor zato prilastil Palestino, Idumejo (dolino Araba) in mesto Ailath, ležeče ob elamljanskem zalivu, da bi kupčiji in obrtniji med Arabijo in Babilonijo odprl ravno pot. „Weil dies die von der Natur selbst vorgezeichnete Strasse war, welche vom aelamitischen Golf aus die vom Nil und Euphrat bespülte grosse Wüste durchneidend den Verkehr zwischen Arabien und Damask vermittelte und weil unfern der südwestlichen Grenzen Canaans und dem Edomiter-Gebirge benachbart sich der Durchschnittspunkt der Strassen findet, welche von den Küsten des Mittelmeeres nach Arabien und von Mittelaegypten nach Canaan führen.“

V poznejših časih so Nabatejci (aramejski Arabci, katerih kraljev je veliko z imenom „Areta“), oskrbovali po teh krajih s svojimi kamelami živahno kupčijo

2. Drugi menijo, da je hotel Kodor-lahomor s svojimi zavezniki posesti Egipet, kar so pozneje zvršili pastirji Hyksosi.

3. Prva Mojzesova knjiga pa nam prav dooločno pove vzrok te ekspedicije: Kodor-lahomor je hotel kaznovati uporne kralje peterih mest, ki so se mu bili uprli v 13. letu. Seveda je ob tem lahko imel še druge postranske namene. Ne dolgo potem pa je kralj Hammurabi premagal Eri-aka, kralja elamljanskega ter ustanovil novo kraljestvo babilonsko. S tem je propadla elamljanska dinastija in ž njo staro elamsko gospodstvo. Mogoče in celó verjetno je, da je bil Hammurabi, prvi babilonski kralj, prej zaveznik ali podložnik Elamljancev Kuduridov. Zato meni J. Halévy¹⁾, da je Hammurabi najbrž oni Amrafel, katerega sveto pismo imenuje zaveznika Kudur-lahomorjevega in kralja senearškega, t. j. babilonskega.

Elamljani so sicer pozneje zopet prišli k moči in samostalnosti ter so nekaj časa (za kralja Rimsina) celó Babilonijo zasedli, a poznejše njih gospostvo je bilo omejeno le na njihovo deželo. Njih čete niso nikdar več kakor za Abrahama pridrle v Palestino in do mej Egipetovih. To ulogo so pozneje igrali asirski kralji, slavni Sargonidi, katerih predzadnji, namreč Assarhaddon je zasedel bogati Egipet l 671. pred Kr. ter tako dovršil svetovno kraljestvo asirsko (Konec.)

¹⁾ Recherches bibliques str. 338.

Klinopisni spominiki in sv. pismo.

(Spisal dr. Fr. Sedej.)

(Konec.)

c) Knjiga preroka Danijela.

Nobene knjige sv. pisma ne osvetljujejo klinopisni spominiki toliko, kolikor knjigo daljnoglednega preroka in zgodovinskega Danijela. In temu ni čuda. Saj je bil ta veliki prerok že kot deček s kraljem Joakimom in drugimi plemenitimi judovskimi mladeniči odpeljan od Nabuhodonozorja v babilonsko sužnost (leta 606.), ter bil zaradi svojega znanja in preroškega daru sprejet na kraljev dvor, kjer je ne samo za vlade Nabuhodonozorja, ampak vseh njegovih naslednikov do tretjega leta Cirovega opravljal razne kraljevske in državne službe. Kot kraljev plemič se je naučil klinopisja in izumrlega jezika akadškega ali sumerskega, ter vse modrosti kaldejske. Bog pa mu je vrh tega podelil še čeznaravni dar, da je znal razlagati „vse vizije in sanje“ (Dan. I, 17), kar so vedeževalni Babilonci najbolj cenili.¹⁾ Kakor je nekdanji egiptovski Jožef na dvoru Faraonov ugnal egiptovske glumače, tako je tudi mladi Danijel s pomočjo božjo prekosil in osramotil vse vedeževalce, zagovarjalce, razlagalce sanj in mage kaldejske ter se tako omilil mogočnemu Nabuhodonozorju in njegovim naslednikom. V zgodovinskem delu svoje knjige nam Danijel opisuje lastne dogodke na dvoru Nabuhodonozorja, Baltasarja in Darija Meda, v preroškem delu pa svoje vizije o nasledovanju in koncu mogočnih kraljestev starega veka in o nastopu mesijanskega kraljestva, ki bo trajalo vekomaj ter se bo končalo z vstajenjem mrtvih in s sodbo božjo. Kakor zgodovina uči, so se preroške besede Danijelove do pičice izpolnile razven tistih, ki govoré o koncu sveta; zato menijo racionalisti, katerim se čudež in prerokovanje zdita nemogoča, da je to pisal kak Jud „post eventum“, šele po dogodkih ob času Makabejcev. Ali zgodovinski in starinoslovski podatki, katere nam Danijel podaja v svoji knjigi, se tako resnično vjemajo s klinopisnimi spominiki, jezik in izrazi so tako pristno kaldejski, simboliška oblika njegovih nenavadnih vizij je tako lepo primerjena mišljenju in govorjenju Kaldejcev, da bi bil oni slepar, ki je po mislih racionalistov Danijelovo knjigo spisal ob času Makabejcev

¹⁾ Kako so bili Babilonci udani vražam, sanjam in magiji, dokazuje Fr. Lenormant v svojem delu: *Les sciences occultes en Asie*, Paris 1874—1875, 2 zvezka.

večji asirijolog in prebrisanejši izumnik ko vsi današnji asirijologi in racionalisti. Tudi v tem slučaju veljajo besede sv. pisma: „Lagala je zloba sami sebi.“ (Ps 26, 12), in „Če bodo ti molčali, bo kamenje vpilo.“ (Luka 19, 40.) Primerjaje klinopise s knjigo Danijelovo bi lahko napisali cel komentar za njegov zgodovinski del, ali v poslednjem delu razprave o klinopisnih spominikih se moramo omejiti le na glavne in zanimive stvari.

Zmagoslavni Nabuhodonozor¹⁾, sin onega Nabopolasarja, ki je s Kijaksarom vred razrušil Ninive, je s svojimi zmagami največ pripomogel, da se je ustanovilo kaldejsko kraljestvo, zadnji pojav in odsvit nekdanjega tako mogočnega in slavnega Babiloncev, trajajočega le 87 let, od 625. do 538 pr. Kr. Ko so padale Ninive in z njimi močno, skoro nepremagljivo asirsko kraljestvo (okoli leta 606.), sta se Babilonija in Egipt trgala za asirsko dedščino. Lepe in bogate dežele med sredozemskim morjem in Evfratom so posebno vzbujale pohlep in zavist zemljelačnih Faraonov in Babiloncev. Faraon Necho II., sin Psametihov, je komaj zasedel prestol, hotel pograbiti Palestino, Sirijo in sprednje-azijske dežele, ki so se nekdanj klanjale egiptovskemu žezlu. A tu se mu v bran postavi bogaboječi judovski kralj Jozija, pa bil je od njega premagan in smrtno ranjen v bitki pri Megidu leta 609. Zmagovalec Necho je nato drvil s svojimi četami naprej skozi Sirijo in si podjarmil dežele med sredozemskim morjem in Evfratom. Vendar malo časa, kaka tri leta, se je veselil Necho novega plena. Novobabilonski kralj Nabopolasar je poslal proti njemu svojega izvrstnega vojskovodjo, namreč sina Nabuhodonozorja, ki je popolnoma pobil kralja Neha pri nekdanjem hetskem mestu Karkemišu ali Circeziju l. 606. in mu vzel osvojene dežele. Med tem je umrl bolni Nabopolasar in Nabuhodonozor je zasedel babilonski prestol (604—561). Iz početka je vladal mirno, pozneje pa so se mu uprli Judje ter se zvezali z Egipčani. Nabuhodonozor je prišel nato dvakrat z železno šibo v Jeruzalem ter pokoril zaporedoma Jude in

¹⁾ Ime Nabuhodonozor slove v klinopisih: Nabukudur-usur t. j. Nebo, krono brani! Potemtakem je le ona pisava, ki se nahaja pri Jeremiji 40, 28, namreč Nebukadrezar, prava, Nebukadnezar pa je le pokvarjeno iz Nebukadrezar.

njihova kralja Joakima in Jehonijo, odvedši s seboj v Babilonijo tisoče ljudstva, vojakov, delavcev in velmožev judovskih ter dragocenostij templa jeruzalemskega. Ker pa uporni Judje le niso mirovali, obsedel je Nabuhodonozorjev vojskovodja Nabusaradan leta 589. pr. Kr. Jeruzalem z veliko vojsko ter ga po dveh letih prisilil, da se je udal. Zadnji judovski kralj Zedekija je bil ujet, oslepljen in odveden v babilonsko sužnost z ostalimi vojaki in z ljudstvom. Jeruzalem in njegov velelepi, sloveči tempel so sežgali, mestne zidove pa podrli.

Manj srečen je bil Nabuhodonozor v boju proti feniškemu mestu T i r u, katero je oblegal trinajst let (585—573). Srečnejši pa je bil vojskujoč se zoper E g i p č a n e. Kakor neki egipčovski napis pripoveduje, vdrl je Nabuhodonozor leta 572. v Egipet ter prodril tje gori do mej Etijopije. Faraona Hofra je premagal; mesto njega je prišel na prestol četovodja Amasis.

Dovršivši svojo vojsko zoper uporne Jude in utrdivši si kraljestvo, je sklenil bogaboječi Nabuhodonozor zahvaliti se svojim bogovom zaščitnikom ter v spomin in zahvalo postaviti velikansko soho. Kakor piše Danijel (III, 1), je dal Nabuhodonozor napraviti zlato soho visoko kakih 60 lahtov, široko 6 vatlov ter jo postavil na planjavi Dura v babilonski provinciji. Da te mere niso pretirane ali sploh nemogoče, se spozna iz gorostasnih asirskih in babilonskih kipov in iz poročil starih zgodovinopiscev. Herodot poroča (Hist. I, 183), da je stal v babilonskem templu kip nekega boga iz čistega zlata visok 12 lahtov. Dijodor Sicilec pa piše (Bibl. hist. II, 9), da je mitična kraljica Semiramida na sredi Babilona dala zgraditi Belu ogromen tempel in v njem postavila tri zlate kipe Jupitra (Bela), Junone in Ree. Prvi kip je predstavljal korakajočega Bela in bil visok 40 čevljev ter težak 150 babilonskih talentov.

Izmed kipov izkopanih iz asirskih podrtin omenjamo krilatega genija 8 čevljev visokega, moža z opico in Asurbanipala bogovom darujočega iste velikosti. Kdor temu ne veruje, naj se potruži v pariški Louvre ali v britski muzej v Londonu, kjer se bo čudil ogromnim krilatim bikom, ko hiša visokim, in gorostasnim stebrom, ki so nekaj podpirali prestolno dvorano palače Apadane, zgrajene od perzijskega kralja Artakserksa Mnemona. Tudi egipčanska sfinga pri Gizeju, visoka 66 čevljev in nebrojno velikansko stebrovje narodnega egipčanskega templa v Karnaku pričata, da so orjaki starega veka bolje znali izraziti veličastvo in neskončnost božjo kakor mi pritlikovci.

Ni pa treba misliti, da je bila ogromna soha, katero je Nabuhodonozor dal postaviti

svojemu bogu, vsa iz čistega zlata, saj bi cela Babilonija ne imela toliko zlata, marveč bila je samo pozlačena. Tudi ne misli, da je bila soha sama tako visoka, ampak s stebrom vred, na katerem je stala.

Pobožni Nabuhodonozor omenja večkrat in spoštljivo boga Merodaha (Marduka) in Neba v svojih napisih. Tako n. pr. pravi v svojem velikem napisu: „Čast boga Marduka sem razširjal, onega velikega boga, ki me je ustvaril, in njegova dela sem veličal. Bog Nabu, ki se rodi sam od sebe, vzdržuje moje kraljestvo, zakaj jaz sem vedno poviševal češčenje njegovega carujočega božanstva.“¹⁾ Potemtakem je Nabuhodonozorjev zlati kip najbrž predstavljal jednega izmed teh dveh bogov, ne pa kakor nekateri menijo Nabuhodonozorjevo osebo.

Ko se je imela soha slovesno posvetiti, ukazal je kralj vsem svojim deželnim namestnikom in predstojnikom, sodnikom in pravdoznancem, sploh vsem uradnikom in mnogobrojnimi narodom svojega kraljestva, naj pridejo jo častiti in sicer na planjavi Dura. Ta planjava, ki je tudi klinopisecem znana, je južno od Babilona ter zaradi svoje ravnine in razsežnosti jako pripravna za velike ljudske zборе in slovesnosti. Ker je bila soha zelo visoka, so jo zbrane množice lahko videle od vseh strani.

Kralj je zagrozil onim, ki bi ne hoteli počastiti njegovega kipa, da jih vrže v ognjeno peč. Samo Danijel in njegovi trije tovariši se niso hoteli klanjati maliku. Razsrjeni kralj jih je opominjal in jim pretil s kaznijo, a ko to ni nič pomagalo, dal jih je vreči v razbeljeno peč. A ogenj se ni dotaknil mladeničev, zaupajočih v svojega pravega Boga. Sežigati zlodejce v razbeljeni peči je bila stara navada babilonska. Napis nekega babilonskega cilindra poroča, da so vrgli Babilonci nekega moža Dunana, ki je klel bogove, v ognjeno peč ter ga sežgali.²⁾

Nabuhodonozor ni bil samo izvrsten vojskovodja, ampak tudi velik stavbar in spreten upravitelj. Glavno mesto Babilon je tako temeljito popravil in z novimi stavbami olepšal, da je postalo jedno izmed najlepših in največjih mest starega sveta. Sredi mesta se je vzdigoval v sedmih ali osmih odstavkih stari in ogromni tempel Belov, v katerem je stal kip tega boga. Dijodor Sicilec in Herodot govorita o tem narodnem templu in njegovih zlatih kipih, mizah, kadilnicah itd.; najbrž je to isti tempel, katerega nazivljejo klinopisci E-sagila, posvečen Merodahu, ki je v poznejših časih slul sploh kot bog Bel. Nabuhodonozor je dal ta tempel

¹⁾ P. Giuseppe Brunengo, L'impero di Babilonia e di Ninive. Prato 1885, II. zv. str. 252.

²⁾ G. Smith, History of Assurbanipal str. 157.

in druge n. pr. oni v Borsipi (E-zida) popraviti in olepšati, kakor smo spredaj že poročali, govoreč o Birs-Nimrudu.

Drugo imenitno delo Nabuhodonozorjevo je bila krasna in velika palača, katero je prizidal stolnici svojih prednikov. Stala je ob Evfratu severno od templja E-sagile. Oppert in Rassam menita, da leže ostanki te palače med podrtinami holmca El-Kasr, ki v arabskem jeziku res pomenja palačo.

Najbolj pa je zaslovel Nabuhodonozor kot stavbar zaradi svojih visečih vrtov, ki so bili izmed sedmerih čudes starega sveta. Sicer slujejo ti vrtovi kot delo mitične kraljice Semiramide, ali Dijodor Sicilec, ki jih v svoji knjigi (Bibl. hist. II, 10) opisuje, pripominja izrecno, da jih ni Semiramida, ampak neki sirski kralj svoji ženi na ljubo sezidal. Flavij Jožef pa pripoveduje (Ant. 10, 11. 1. c. Ap. 1, 19) po Berosu, da je ta kralj bil Nabuhodonozor. Ti vrti so sloneli na obokanih terasah, na katerih so rastla krasna drevesa in duhteči grmi. Neka vodna priprava je oskrbovala iz Evfrata potrebno vodo za namakanje vrtov in za vodomete. Dijodor in Beros pravita, da je kralj te vrte sezidal iz ljubezni do svoje žene (Amytis ali Nitoktris?), ki je bila iz Medije doma in je sredi jednomerne planjave babilonske želela videti en miniature gore in gaje svoje domovine. Vrh najvišjega odstavka teh vrtov je stala druga nova palača Nabuhodonozorjeva. Sledove teh bajnih vrtov in vodnih strojev je nekda našel Rassam v severnem holmu babilonskih razvalin, z imenom Babil.

Zelo imenitni so bili tudi oklepni zidovi štirijaškega ogromnega Babilona, katere je bil začel popravljati že Nabopolasar, dovršil pa sin njegov Nabuhodonozor. Obzidje je bilo dvojno: zunanje in notranje. Veliko zunanje obzidje je obsegalo Babilon na vsi vshodni strani ter bilo, kakor poročajo Herodot (Hist. I. 178—181), Dijodor Sicilec (II., 7), Plinij (Hist. nat. VI., 26) in drugi precej nasprotujoči si stari pisci, 300' visoko, 80' široko, obdano s širokim vodnim rovom. Znotranje starejše obzidje je imelo takisto globok rov. Zidovi so bili iz žgane opeke, katero so lepili z asfaltom. Vrh tega je bil na severni strani pred Babilonom takozvani medski zid 100' visok in 20' širok ter varoval mesto proti sovražnikom, od severa prihajajočim. Na tak način je bilo mesto na vse strani silno utrjeno in nepremagljivo.¹⁾ Sicer je imelo 100 vrat, a ta so bila z debelo kovino obita. Zidovi so bili potemtakem dovolj široki, da sta se, kakor

pravijo stari klasiki, dva vojna vozova lahko vstric vozila. Tudi ob bregovih Evfrata, ki je tekkel skozi mesto, so se vzdigovali zidovi z vrati; čolni in ladije pa so prevažale prebivalce od enega brega do drugega.

Sploh je Nabuhodonozor svoje stolno mesto tako obnovil, razširil in olepšal, da se sme imenovati on njegov drugi ustanovnik.¹⁾ Ko je torej Nabuhodonozor, kakor pravi sv. pismo, s ponosom gledal raz teraso svoje nove kraljevske palače na veliko mesto, na široko vodovje Evfratovo, na vrvež in metež po cestah in ulicah se gibajočega ljudstva, na svoje ponosne zgradbe in trdno zidovje, tedaj razumemo njegove samohvalne besede: „Ali ni to veliki Babel, katerega sem sezidal za kraljevo stanovanje z močjo svoje sile in v čast svoje slave?“ (Dan. 4. 27.) Ni bil še izustil teh bahatih besed, ko zaori glas z neba: „Tebi, Nabuhodonozor kralj, se govori: Tvoje kraljestvo preide od tebe, od ljudij te bodo pahnili in z živalimi in divjačino boš stanoval, seno boš jedel kakor vol, in sedem časov se bo izpremenilo nad teboj, dokler ne spoznaš, da vlada Najvišji v kraljestvu človeškem in da ga On izroči, komur hoče.“ Še tisto uro so se izpolnile te Božje besede nad Nabuhodonozorjem. Pamet se mu je zmešala, menil je, da se je izpremenil v vola ter živeč kot živina blodil po vrtilih svoje palače in bližnjih njivah, da so se ga vsi ogibali (Dan. 4., 28—30). Neverni „razumniki“ se sicer smejejo temu poročilu sv. pisma, a dovtipi o Nabuhodonozorju, kralju volu, se porajajo le v takih razsvetljenih glavicah, kjer je dosti — slame. Vedeti je treba, da je med raznimi nadlogami, ki tepejo človeka, tudi bolezen, katero imenujejo stari pisatelji „metamorphosis“. moderni zdravniki pa „zoanthropijo“. Tak bolnik si umisli, da je postal vol, volk ali pes ter se vede in živi kakor žival.²⁾ V nekaterih trenutkih, takozvanih lucida intervalla, pa se zavedó zmešanci in ozdravé čez jedno leto, redkokrat čez dve ali tri leta. Tudi Nabuhodonozor je ozdravel in je zato zahvalil in veličal Najvišjega. (Dan. 4. 31.)

¹⁾ Navedena poročila starih pisateljev potrjuje več ali manj Nabuhodonozor sam v svojem velikem napisu, 620 vrst obsegajočem. Primeri: Brunengo, L'impero di Babilonia e di Ninive, vol II. p. 252—260. C. P. Tiele, Babylonisch-assyrische Geschichte, Gotha 1886; Das grosse Babel Nebukadnezar's, str. 441—454.

²⁾ Mnogo takih slučajev je zbral v svoji knjigi: Trusen, Sitten, Gebräuche und Krankheiten der alten Hebräer, Breslau, 1853, str. 205. Welcker, Die Lykanthropie, ein Aberglaube und eine Krankheit, v delu: Zu den Alterthümern der Heilkunde bei den Griechen, Bonn 1850, str. 157—184. I. Friedreich, Zur Bibel, 1848 Nürnberg I. 308. Rösch, Zeitschrift der deutsch. morgenländischen Gesellschaft, XV. str. 521. Tudi Herodot navaja take vzglede, takisto sv. Avguštin.

¹⁾ Mürdter - Delitzsch, Geschichte Babyloniens und Assyriens str. 247.

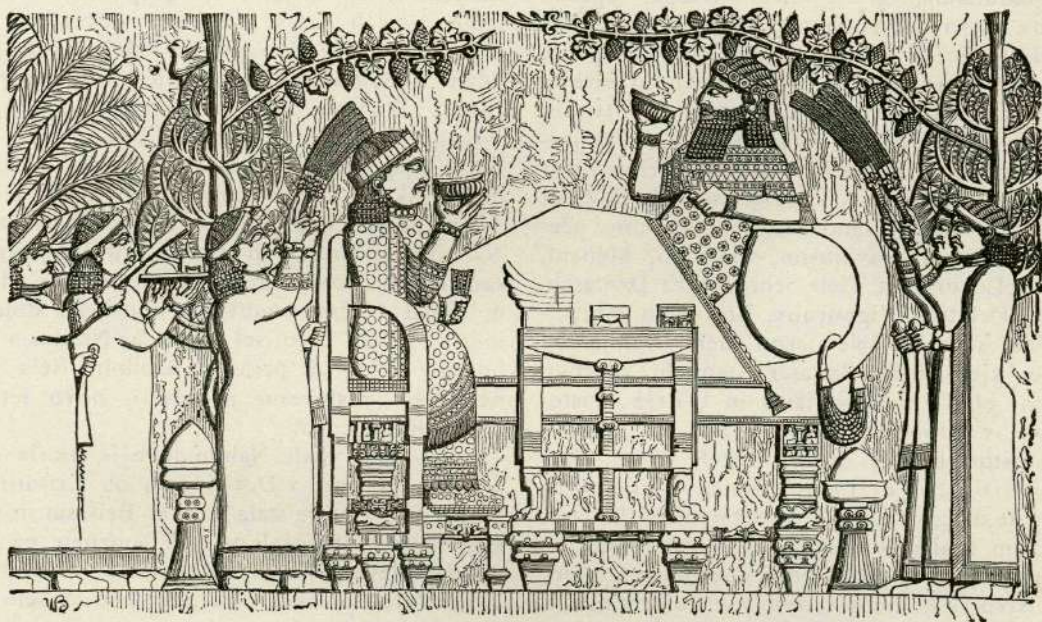

Ob času njegove bolezni je vodil državno krmilo glavar magov (rab-mag), najbrž oče Neriglisarov, z imenom Bel-zikir-uskum, kateri je bil menda rab-mag in katerega njegov sin nazivlje kralja, gotovo le zaradi tega, ker je vodil kraljevske posle ob bolezni Nabuhodonozorjevi

Da Nabuhodonozorjevi napisi molče o tem sramotnem dogodku, ni čuda. Bled spomin na to žalostno dōbo Nabuhodonozorjevega življenja nam podaje zgodovinpisec Abyden (pri Evzebiju, Praep. ev. 9, 41). Abyden piše, da je Nabuhodonozor, kakor poročajo Kaldejci, dovršivši svoje vojske, šel na vrh svoje palače ter po božjem navdihnjenju prerokoval razpad svojega kraljestva: „Pride perzijski mezeg,

ki bo vam s pomočjo vaših demonov naložil na tilnik trd jarem; sovročitelj tega poraza bo tudi Medec . . . Da bi on, prej ko prodá takó moje državljane, bil odstranjen in kot klatež blodil po brezpotnih puščavah, kjer ni videti nobenega sleđa, ne mesta, ne ljudij, ampak se le divje zveri prosto pasejo in ptice okoli letajo! . . . Ko je to rekel, bil je izpred očíj ljudij naenkrat odvzet in je izgin il.“ Dovolj je sličnih potez v Danijelovem poročilu in v tej kaldejski bajki, ki kažejo, da so Kaldejci, oboževalci svojega kralja, sramotno njegovo bolezen pripeli svojemu sovražniku — Ciru.¹⁾

Držeč se vspeveda Danijelove knjige, pridemo k zadnjemu kralju babilonskemu, ki je

Kralj in kraljica, obedujoča na vrtu. (Asirski relief.)

zarad strašne božje kazni postal svarilen vzgled vsem lahkomišelnim, razuzdanim, bogoskruskim in prevzetnim vladarjem. Kdo ne pozna Baltasarja in njegovega tragičnega konca? Kdo ni še slišal osodepolnih besed „mene, tekem, fares“, katere je pisala nevidna roka na steno njegove razkošne palače, ko je ravno pri ponočnem obedu rajal s svojimi velikaši, ženami in priležnicami in popival iz svetih posod, katere je bil Nabuhodonozor ugrabil v jeruzalemskem templu, ne zmené se za sovražnika, deročega v oblegano mesto? Vse posamezne, krajevne, osebne in časovne okoliščine, katere nam podaje Danijel v tej pripovedi, se natančno vjemajo s klinopisnimi poročili. Ker stari pisatelji nič ne vedó o kakem Baltasarju, poslednjem kralju babilonskem, so moderni

klevetniki sv. pisma prezgodaj zagnali krik, češ da sv. pismo tu zopet stvari zamenja, izprevrča ali celó izmišlja. Kar pa so našli v Babiloniji Nabunaidove anale in Cirov cilindri, ki obravnavajo razpad babilonskega kraljestva, se je izpričalo sv. pismo kot popolnoma resnično. Zares že to, da so našli ime Baltasarjevo, poplačuje vse trude in napore asirjologov.

Nabunaid, Herodotov Labynet, je bil prav za prav zadnji babilonski kralj, ki je vladal 17 let (555—538). Babilonci niso dosti marali zanj, ker se je pečal večinoma le z zgodovinskimi in starinoslovske študijami, obnavljal stare

¹⁾ Da se je ta kaldejska bajka razvila iz resničnega dogodka, katerega sporoča Danijel, dokazuje kaj spretno J. Knabenbauer, Commentarius in Danielem prophetam, Parisiis 1891., str. 135—136.

temple, prevažal v Babilon kipe bogov, pri tem pa zanemarjal svoje vladarske dolžnosti in ni zapazil pogubne nevarnosti, ki je pretila Babiloniji na vshodu od zmagovalnega Cira. Ko so se vojskovali Babilonci zoper Cira, je stal na čelu njihovih čet „kraljev sin“. Tudi ko je Cir premagal Nabonida, je po Nabonidovih analih sin njegov zapovedoval babilonski vojski, ki je pred zmagovalcem utekla v utrjeni Babilon. Kako pa se je imenoval ta Nabonidov sin in vojskovodja, zveemo iz štirih ilnatih cilindrov, najdenih v ogljih Nannarjevega templja v Uru, kjer nam poroča Nabonid, da je tega templja stolp obnovil. Konec teh napisov obsega neko molitev kralja Nabonida k solnčnemu bogu ter završuje s temi-le besedami: „Mene pa Nabunaida, kralja babilonskega, oprosti grehov zoper tvoje sveto božanstvo in dodeli mu življenje dolgih dni v dar! In kar se tiče Bel-sar-usurja, mojega prvorojenega sina, kal mojega srca, vcepi strah pred tvojim svetim božanstvom v njegovo srce, da ne privoli v grehe!“ Da je tu omenjeni Bel-sar-usur (Bel-ščiti-kralja) isti ko Belšasar ali Baltasar Danijelov, trdijo dandanes vsi razumni učenjaki n. pr. G. Rawlinson, Maspero, Ménant, Oppert, Lenormant, Tiele, Schrader, Fr. Delitzsch, Sayce, Delattre, Vigouroux, Brunengo itd.¹⁾

Zdaj nam je šele jasno neko Danijelovo mesto, kjer obeta Baltasar Danijelu preroku škrlatni plašč, zlato verižico in tretje dostojanstvo v svojem kraljestvu, ako mu razreši skrivnostne besede „mene, tekel, fares“. (Danijel V. 16.) „Tretji k nez bodeš v kraljestvu!“ Zakaj ne drugi? Zato, ker je bil drugi Baltasar sam, sin kralja Nabonida. V sličnem slučaju obeta Faraon egiptovskemu Jožefu drugo dostojanstvo za kraljem samim, ne pa tretjega.

Po teh pojasnilih podajmo čitateljem pripoved o osvojenju Babilona, kakor nam jo podajajo klinopisni spominiki, oziroma Cir sam, ki je ukazal babilonskim duhovnom to v svojo slavo zapisati!

Cir je bil iz početka kralj Anšan-a t. j. nekega mesta in dežele vshodno od Suz, torej v deželi Elam ali v Suzijani.¹⁾ Sam se nazivalje „sin Kambizov, vnuk Cirov, pravnuk Šišpisov“ (Teisp[es]ov). Svoje gospodstvo je kmalu razširil na Perzijo, kjer je vladala postranska, sorodna mu dinastija, in pozneje, ko se mu je to posrečilo, spravil je še Medce pod svoje žezlo. Nabonid pravi o tem na nekem napisu,

govoreč o obnovljenju templjev v Harranu in Sefarvaimu: „Cir, kralj Anšana, njih mladi sluga je z malo svojo vojsko uničil barbare (Manda) daleč se raztezajoče; ujel je Ištuvega (Astyaga) kralja barbarov in ga je vlekel zvezanega v svojo deželo.“ To se je zgodilo leta 549., ko je Cir osvojil in opleni glavno mesto Medcev Ekbatano. Tem potem je mladi Perz postal mahoma vladar precejšnega kraljestva, vodja močnih čet in dedič vseh medskih zakladov.

Kakor poroča Herodot, so se ustrašili egiptovski Faraon, babilonski kralj Nabonid pa lidski Krez teh zmag nevarnega jim soseda. Zvezali so se torej, da se v bran postavijo skupnemu sovražniku. A Cir je hitro premagal Kreza, ki je blezu na svojo roko počel vojsko. Za tem je Cir utrjal svoje gospodstvo v osvojenih deželah ter se šele čez nekaj let lotil drugega v trozvezi — kralja babilonskega. Pobožni a malomarni Nabonid je bival, kakor poročajo takozvani anali njegovi, od 7. do 11. leta svojega vladanja „v mestu Tema“, med tem ko je njegov sin z velikaši in vojsko stal v deželi Akad, t. j. v severni Babiloniji ter se upiral daljnemu prodiranju Cirovemu. Pisatelji Nabonidovih analov ali kronike pripisujejo kralju samemu na rovaš razpad kraljestva, češ da se ni brigal za čast bogov babilonskega stolnega mesta. „Kralj ni prišel (meseca) Nizana v Babilon. Nebo ni prišel v Babilon, Bela niso nesli ven (v slovesni procesiji), novo leto je bilo odpravljeno.“

V 9. letu vlade Nabonidove je umrla mati kraljeva in sicer v Dur-Karasu ob Evfratu nad Sipparom, kjer je stala vojska. Belšasar in velikaši so jo objokovali tri dni, pozneje pa cela dežela. Meseca Nizana istega leta je zbral Cir svoje čete, prekoračil Tigris pod Arbelo ter premagal in ubil nekega mezopotamskega kralja. Vkljub temu se Nabonid ni zmenil dosti za pretečo nevarnost ter dal prenesti kipe bogov iz raznih mest severne Babilonije v stolno mesto, meneč, da mu bodo ti pomagali bolj kakor lastna moč. To dovažanje in prevažanje svojih ljubljenih bogov je oskrboval kratkovidni Nabonid celó v 17. letu svoje vlade, ko je Cir stal že pred vrati. Babilonska vojska se nazadnje toliko ojunači, da se udari s Cirovimi četami, a bila je pri Upi-ju blizo Sipparja premagana. Tudi mesto Sippar je bilo osvojeno brez bitke, in kralj Nabonid je pobegnil nato v stolnico Babilon. 12 dnij pozneje je prišel Cirov vojskovodja Gubaru (Gobrija), „namestnik dežele Gutium“ pred Babilon in se polastil mesta brez bitke. Cir tedaj ni bil navzoč. Tega si ne moremo drugače razlagati, kakor da so nekateri meščani sami izdali mesto sovražniku, saj je bilo dobro utrjeno.

¹⁾ Zategadel domnevata Oppert in Sayce, da Cir ni bil Perzijec ampak Elamec. Ali Cir izvaja svoj rod prav izrecno od Ahamenidov, ki so bili plemeniti Perzi. Tudi sv. pismo ga imenuje „kralja Perzov“. (II. Par. 36, 22. I. Esdra I. 1.) Primeri Tiele, navedeno delo, str. 469.

Najbrž je bila v Babilonu stranka nezadovoljnežev, katera je tembolj rastla, čimbolj malomaren je bil kralj in čim bolj nezmožna je bila njegova vojska. Kralj Nabonid je bil v Babilonu ujet. Kakor poroča Beros, ga je Cir poslal v Karmanijo za svojega namestnika, najbrž ker se mu ni zdel nevaren. Dvomimo pa, ali je to res. Štiri mesece pozneje (3. Markešvana) je prišel Cir sam v Babilon in postavil Babiloncem, katerim se je kazal zelo ljubeznivega, Gubara (Gobrija) za svojega namestnika.

Zal, da je ravno konec Nabonidovih analov tako okršen, da nam ni moč razbrati iz njih, je-li umrl oziroma bil umorjen kralj sam ali pa njegov sin Baltasar. Konec govori namreč o smrti kralja, oziroma kraljevega sina in o javnem žalovanju za njim.

Tudi Cirov cilinder, katerega je začrtal kak babilonski svečenik po ukazu Cirovem, poroča, da se je bil Nabonid zagrešil zoper Merodaha, boga mesta Babilona, s prevažanjem drugih mestnih bogov in odpravo vsakdanjih žrtev. Zato se je oziral Merodah po vseh deželah, da bi dobil mesto Nabonida drugega vladarja, ki bi bil po njegovih mislih in željah. Med vsemi pa je izbral Cira, kralja mesta Anšana, da vlada vsemu svetu. Tega je pozval, da gre v mesto Merodahovo, namreč Babilon. Bog je šel ob njegovi strani kot prijatelj in je dal vstopiti v Babilon njegovim četam, brezštevilnim kakor so vode Evfratove, brez boja in bitke. Nabonida pa je izročil Cirovi roki. Prebivalci cele Babilonije, ves Sumer in Akad, vsi velikaši in duhovniki so se klanjali Ciru in poljubljali mu noge. Veselili se, da je zakraljeval. „Ko sem v Babilon milostivo vstopal in med radostjo in ukanjem v palači kraljev svoj prestol zasedal, mi je pridobil Merodah, veliki gospod, velikodušno srce babilonskih prebivalcev. med tem, ko se vsaki dan prizadevam za njegovo čast. Moje brezbrojne čete hodijo po Babilonu v miru; v celem Sumerju in Akadu nisem imel grajalcev. Svetišča Babilona in vse njegove utrdbe (?) sem obnovil v miru. . . Bogove sumerske in akad. katere je Nabonid v žalost boga bogov (Merodaha) v Babilon prenesel, sem v miru postavil v njih svetišča po ukazu Merodaha, velikega gospoda. Vsi bogovi, katere sem prenesel na njihova stalna mesta, naj posredujejo vsaki dan v svojem dobrem srcu pred Belom in Nebom, da mi podarijo dolgost dni; naj blagoslovijo moje početje z uspehom.“

Mimogredé bodi omenjeno, da se po teh napisih kaže Cir kot politeista, čestilca babilonskih bogov, katerih dva najvišja kliče na pomoč zase in za svojega sina Kambiza. Zaradi

tega je treba dati slovo ukoreninjenemu mnenju, češ, da je Cir Jude zategadel izpustil iz babilonske sužnosti, ker je bil tudi on monoteist kakor Judje, in sicer molivec dobrega boga Ormuzda. „Bog je napravil Cira za svoje sredstvo, da bi izvoljeno ljudstvo v njegovo domovino povrnil — tako dobro pripominja Sayce¹⁾ — ne zaradi tega, ker je bil kralj Anšana monoteist, ampak zato, ker je čas izkušnje in kazni judovske potekel. Orodja božja so lahko vredna in nevredna.“

Čudno je tudi to, da babilonski glavni bog Merodah govori, da je izbral Cira med vsemi vladarji zaradi njegove pravičnosti, slično kakor sv. pismo Iz. 45, 4, 5, 13.

H koncu nam je še primerjati Danijelovo poročilo o padcu mesta in kraljestva babilonskega s podatki starih pisateljev in s klinopisnimi odlomki.

Sv. pismo piše, da je kralj Baltasar, gostec se in rajajoč sredi svojih velikašev in žen, zagledal na steni preroške besede, katere mu je razložil Danijel, ter pripominja, da so se še tisto noč izpolnile. „Tisto noč je bil ubit Baltasar, kralj kaldejski, in Darij Medec mu je sledil v kraljestvu, star 62 let.“ (Dan. V., 30, 31.)

Kakor smo videli, poročajo Nabonidovi anali in Cirov cilinder, da je Cirova vojska z Gobrijo na čelu zasedla Babilon brez boja in bitke ter da je bila sprejeta od meščanov z veseljem. S klinopisnim pomanjkljivim poročilom se vjema precj kaldejski zgodovinopisec Beros (pri Flaviju Jožefu c. Apion. I., 20.)

Ta pripoveduje, da se je vzdignil Cir v 17. letu Nabonidove vlade z veliko vojsko proti Babilonu. Zvedevši to se mu Nabonid postavi z vojsko v bran, a ko je bil v ravnini zunaj Babilona premagan, pobegne z nekaterimi svojimi vojaki v Borsipo, predmestje (?) Babilonovo ter se vanj zapre. Cir poruši nato zunanje zidovje Babilona, ker se mu je zdelo preveč utrjeno. Potemtakem je bil Cir tedaj že gospodar glavnega mesta. Nato je oblegal Cir Nabonida v Borsipi, ta pa se je prostovoljno udal milosti zmagovalčevi. Cir ga ni usmrtil, temveč mu dal slobodno bivališče v Karmaniji, kjer je konec svojega življenja preživel in umrl.

Herodot (Hist. I., 190, 191) se nekaj oddaljuje od Berosa in klinopisnega poročila, nekaj pa približuje sv. pismu. Najprej pravi, da se je Cir dolgo časa mudil s prekopavanjem reke Ginda, v katerem je utonil njegov konj ljubljenc. Babilonci so šli z vojsko Ciru naproti, a bili premagani zunaj mesta. Nato so se zaprli v Babilon ter zaupajoč na svoje utrdbe

¹⁾ A. H. Sayce, Alte Denkmäler im Lichte neuer Forschungen, Leipzig, str. 189.

in nakopičeni živež čakali mirno izida. Cir si je zaradi tega izmislil neko zvijačo; dal je namreč napeljati reko Evfrat, ki je skozi mesto tekla, v veliko jezersko dno nad Babilonom, katero je bila dala izkopati neka prejšnja babilonska kraljica, in ko je na tak način voda v Evfratovi strugi upadla, udrli so Cirovi vojaki od dveh strani v mesto. Bilo je to po noči, ko so Babilonci, nič hudega sluteč, praznovali neko svetkovino. Pozabili so zapreti celó vrata ob bregovih Evfrata in zato je Cirova vojska lahko zasedla mesto ter iznenadila popivajoče in rajajoče Babilonce. Tudi Ksenofont govori o zaspanih in pijanih Babiloncih (Cyropaedia VII., c. V. n. 20—21).

Gledé na ta navskrižna poročila o osvojenju Babilona trdimo, da govori sv. pismo prav, zakaj to nam velja še zmerom kot od Boga navdahnjena knjiga, dasi mu klinopisno poročilo navidezno nasprotuje.

Gotovo je bil Baltasar kot Nabonidov sin, vojskovodja in sokralj. umorjen ono noč, ko je Cirova vojska skozi strugo upadlega Evfrata vdrla v rajajoče mesto. Ta stavek podpiramo s temi-le dokazi:

1. Nabonidovi anali in Cirov cilind, govoreči večinoma le o končnem izidu vojske, t. j. o osvojenju Babilona, ne črhnejo ni besedice, kako se je zgodilo; torej ne nasprotujejo naravnost sv. pismu, ki piše, da se je to zgodilo o ponočni slovesnosti po neki zvijači.

2. Poročilo grških pisateljev Herodota, Ksenofonta in drugih pač ni izmišljeno, ampak njegovo jedro se tudi od novejših učenjakov šteje za resnico. Saj potrjujejo to indirektno tudi klinopisni spominiki, pišoči, da je Cirova vojska zasedla Babilon brez ovir in težkóče.

3. Tudi Izaija XIII., I—XIV., 27; XXI., 5. Jeremija LI., 39, 57 namiguje na žročé in popivajoče Babilonce za časa obleganja.

4. Da je bil Baltasar tisto noč umorjen, kakor poroča Danijel, ni dvomiti. Saj je bil po klinopisnem poročilu takrat v Babilonu s svojo vojsko. Ob okršenem koncu Nabonidovih analov se omenja smrt nekoga in javno žalovanje po njem. Nekateri menijo, da je bil ta umrli kralj Nabonid, drugi pa njegov sin Baltasar. Da je bil kralj umorjen, poroča tudi Cyropaedia VI., 7.

5. Kakor znano, se je Babilon pozneje dvakrat uprl Perziјcem. Darij Histaspov pripoveduje v svojem behistanskem napisu, da sta zaporedoma dva sleparja pobunila Babilonce zoper njega, rekoč: „Jaz sem Nabuhodonozor, sin Nabonidov.“ Ta njihova govorica dokazuje, da je Nabonid res imel še jednega sina, ki se je imenoval Nabuhodonozor in je

takrat še živel. Ker pa sleparja o Baltasarju molčita, je znamenje, da ga ni bilo več med živimi.

6. Zmagovalni Cir je rad prizanesel Nabonidu, kakor nekdanj Astijagu in Krezu, posebno zato, ker se mu ni zdel nevaren; težko pa je Cirova vojska prizanesla Baltasarju, ki je bil vojskovodja Babiloncev in se je ž njo prej dolgo vojskoval. Prvi ni bil priljubljen narodu in velikašem, drugi pa.

Malo desetletij je obstajalo novo babilonsko kraljestvo, čegar jedini veliki vladar je bil Nabuhodonozor. Da je kraljestvo tako brzo propadlo, je bila kriva otrpla omika in razuzdanost babilonska. Veliki Nabuhodonozor je sicer znal utrjevati in lepšati mesto, a ni znal vcepiti prastari omiki in življenju babilonskemu novih močij.

Dasi je Cir razrušil babilonsko kraljestvo l. 538., vendar je Babilon še nekaj časa cvetel kot glavno mesto. Zaradi dvakratnega vstanka je Darij Histaspov bil prisiljen podreti zidove, stolpe in utrdbe mesta Babilona l. 488. Kruti Kserks pa se je lotil celó slavnega Belovega (Merodahovega) templja ter odvedel njegove zaklade in zlati kip Belov in dal vrh tega še vse mesto opleniti. Od tega časa je jel Babilon mahoma razpadati. Aleksander Veliki, uvidevši ugodno njegovo lego, ga je hotel vzdigniti iz podrtin k novemu življenju in slavi, a pre zgodnja smrt mu je utrgala visokoleteče namere.

Ko je Nikanor ali Nikator ustanovil Selevcijo, Parti pa ne daleč od Babilona drugo glavno mesto Ktesifon, je Babilon izgubil svoje stanovalce in — kamenje, katero so porabili k zidanju teh dveh mest. Že ob času Kristusovem je bil Babilon, kakor pravi Strabon, „nič kakor samo zidovje“, po besedah Plinija pa — puščava.¹⁾

In tako je padel Babilon, ki se je bil prvi prevzel in uprl zoper Boga, zidajoč nebotični stolp pod vodstvom Nemrodovim; padel je Babilon, iz katerega stoternih vrat so se vsipale vojne čete, rušile kraljestva in mesta ter odvažale domov premagane narode v kruto sužnjost; padel je Babilon, ki je uničil tempel jeruzalemski in sveto mesto; padel je simbol hudičeve države, Bogu nasprotujoče, gnezdo razuzdanosti in nasilstva. Uresničile so se vse grožnje prerokov Izajije, Jeremije, Danijela in Habakuka, gledajočih v duhu že toliko časa prej način in posledice njegovega razdejanja. Največji prerok stare zaveze je v jednom najbolj poetičkem delu svojih klasiških prerokovanj peval iz duše vsem zatiranim narodom, vese-

¹⁾ Strabo XVI. Plin. H. N. VI., 26. Pausan. Arcad. VIII., 33.

lečim se, ko so začuli, da je padel prevzetni Babilon: „Kakó je prenehal voj, počiva tlaka! Gospod je strl zlobnih palico, žezlo nasilnikov, ki je teplo narode z udarci brez prenehanja, ki je jarmilo kruto ljudstva, preganjajoč jih ljuto. Zdaj počiva in molči ves svet, razlegajo se veselospévi. Veselé se tudi jelke radi tebe in cedri Libanona (rekoč): „Kar si padel, ne vspne nobeden se do nas, da nas poseče.“ Peklo je od zdolaj zadrželo ti nasproti, vzbudilo ti je duše mrtvih, zemlje glavarje, veleč vseh narodov kraljem (vstati) s svojih prestolov. Vsi začno ti govoriti: Tudi ti si ranjen kakor mi? tudi ti nam jednak? K peklu pahnjena je prevzetnost tvoja, šum tvojih harf. Ležišče ti so črvi in molji tvoja odeja. Kakó si padel z neba, ti danica, zarje sin! Kakó si zgrudil se na zemljo, narodov krotilec! Ki govoril si v svojem srcu: Na nebo čem se vspeti, čez Gospoda zvezde čem postaviti svoj prestol, vsesti čem se na gori zborovanja¹⁾ na daljnem severu, popeti čem se k višavam oblakov in biti jednak Najvišjemu, ali v pekel si strmoglavljen, v najglobočje brezдно.“ (Izaija XIV., 4—15.)

¹⁾ Gora zborovanja, babilonski Aralu, je bila po babilonski mitologiji na severni strani Babilonije ter je veljala kot nekaj Olimp za sedež bogov in vhod v peklo

Kdor je videl siromašne ostanke nekdanjega Babilona: nelične podrtine in kupe peska, danes bivališče divjim zverém, se je prepričal, da so se do pičice izpolnile druge besede istega preroka:

„In Babilon, kraljestev dika, prevzetnih Kaldejcev ponos, postane kakor Sodoma in Gomora, kateri je Gospod razrušil. Na veke ne bodo v njem več prebivali, zapuščen bode od roda do roda. Tam ne razpne noben Arabec šotorja, noben pastir ne bo dal leči tam svoji čredi; marveč zveri puščave bodo tam počivale in napolnjevale njih domove s tuljenjem. Noji bodo bivali ondi in divji kozli tam skakali. Odgovarjali si bodo šakali in divji psi v palačah razuzdanosti.“ (Izaija XIII., 19—22.)

Popravki. Obrnjeni tiskani *v* na perzepoljskih prepisih ne pomenja, da je *a* kratek, ampak da ga mora čitatelj sam dostaviti. Kardunijaš bo težko hebrejski Gan-eden, t. j. raj veselja, paradiž, ker je beseda kosejska. Nakši-Rustam ne stoji tam, kjer ga riše naša geografska karta, ampak nad Perzepoljem. Str. 730 čitaj nam „elamljanski zaliv“ *elanitski zaliv* (sinus ailaniticus). Elamljani so prišli zopet k moči in samostalnosti po kralju Rimsinu, ne samo „za kralja Rimsina“. Tako n. pr. je vladal od l. 1009.—1004. pr. Kr. v Babiloniji neki kralj Elamec.

Materina ljubezen.

(Francoska pripovedka.)

„Če ljubi me takó srcé,
Kot vedno usta govore,
Do materine stópi kože,
Prinesi njé srcé mi — vroče!“

To draga mu dejala je
In sladko se smejala je,
Češ, mater svojo mi umôri,
V dokaz ljubezni to mi stôri!

Pač bojni v njem besní vihar,
Besnel strašnejši ni nikdar:
Boj bíje dvojna v njem ljubezen,
Zanj hujši je kot meč dvorezen.

Le malo čas boj trpí,
Pogleda njó in odhití
Tjá v máterino kočó belo,
Da dovrší prestrašno delo.

Storí tu nečloveški sin
Najdržnejši na zemlji čin . . .
Oj solnce svétlo — le zagrni,
S temó zastrí umor ta črni!

In s hladnokrvno sin rokó
Iztrga njej srcé gorkó;
Oj to srcé, takó ljubeče,
Kakó v rokáh sinú trepeče!

Ostavi rodni dom takoj,
Gorkó srcé nesoč s seboj;
Ko pa želi k njej naglo priti,
Na cesti pade kameniti.

Tu — groza! — še srcé vzdrhtí,
In milo mu pregovóri:
„Sin, hude čutiš bolečine?“
Vstrepeče zadnjič in — promine.

Zdenčan.